

K

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

■ 2012 ÁPRILIS ■

XXI. ÉVFOLYAM, 2012. ÁPRILIS

T A R T A L O M

- 3 **ESZE DÓRA**
Éárnyék (novella)
- 11 **KARÁTSON ENDRE**
Felkészítés (regényrészlet)
- 19 **MI KÉSZÜL?**
Karátson Endrével Szilágyi Zsófia beszélget
- 21 **BALÁZS ATTILA**
Pokol mélyén rózsakert (avagy az ezredes úr golyóstolla)
- 31–33 **MARKÓ BÉLA**
A feltámadás alkatrészei
A létezés rutinja
Hirtelen kiárad
Műhelytanulmány a teremtéshez
Tükörkép (versek)
- 34–35 **KOLLÁR ÁRPÁD**
Első fajzásából
Néztem, hogyan bajlódsz a bécsi szelettel. Néztem
Vasárnap (versek)
- 36–37 **LÁZÁR BENCE ANDRÁS**
23. zsoltár
A hegesedés vége (versek)
- 38 **SÁNTHA JÓZSEF**
Pedofil (novella)
- 41 **SZALAY ZOLTÁN**
A kéményseprő (novella)
- 45 **MARTON LÁSZLÓ TÁVOLODÓ**
Senkiföldje (próza)
- 50–51 **HARTAY CSABA**
Lakik egy teknős (vers)
- 52–53 **SCHEIN GÁBOR**
Éjszakai fény
Jól teszed
Radnóti-sorok (versek)

- 54–57 **NÉMETH ZOLTÁN**
Állati férj (vers)
- 58 **MATHIAS ILLIGEN**
Vagy én, vagy én (regényrészlet Péterfy Gergely fordításában)
- 67 **MÁRIA MODROVICHOVÁ**
Árvíz után (novella Vércse Miklós fordításában)
- 70 **WITOLD GOMBROWICZ**
„Élni, mindenáron élni!” (naplórészlet Pályi András fordításában)
- 78 **PÁLFALVI LAJOS**
A Transz-Atlantik megállói és a lengyel Szellem-órjás (tanulmány)
- 90 **HORVÁTH CSABA**
Az egység kétsége (a személyiség lehetetlensége Agota Kristof *Trilógiájában*)
- 95 **SÁNTHA JÓZSEF**
„Magasról nézvést” (Kertész Imre *Mentés másként* című kötetéről)
- 97 **KASSAI ZSIGMOND**
A megértés reménye (Kertész Imre *Mentés másként* című kötetéről)
- 100 **NAGY HÉDI**
Mit adtak nekünk a magyarok? (Mosonyi Aliz *Magyarmesék* című kötetéről)
- 101 **WIRÁGH ANDRÁS**
Ódivatú modernség (Németh Andor *Egy foglalt páholy története* című kötetéről)
- 103 **BÁTORLIGETI MÁRIA**
Inhalálom inhalálad (Jenei Gyula *Az időben rend van* című kötetéről)

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
kalligram@interware.hu

SZERKESZTŐK:
Beke Zsolt
kalligram@kalligram.sk
Kukorelly Endre (versrovat)
qkorelly@yahoo.com
Szilágyi Zsófia
szilagyi73@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor
TÖRDELŐ: Róth Andrea
FELELŐS KIADÓ: Szigeti László

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

ELNÖKE:
Grendel Lajos

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Rédey Zoltán

FŐMUNKATÁRSÁK:

Cseh Zoltán,
Hizsnay Zoltán

Levél cím: KALLIGRAM spol. s r. o.
P.O. Box 223, 810 00 Bratislava 1

Szlovákiai megrendelések:
distribucia@kalligram.sk,
valamint a szerkesztőség címén.

Magyarországi elérhetőség:
kalligram@interware.hu

Támogatóink:
A Szlovák Köztársaság Kormányhivatala
(Realizované s finančnou podporou Úradu
vlády Slovenskej republiky – program
Kultúra národnostných menšín 2011)

Nemzeti Kulturális Alap

Szerkesztőség és kiadó:
811 03 Bratislava–Pozsony,
Staromestská 6D, 2. emelet,
tel./fax: (00421 2) 544 15 028.

Kiadja: Kalligram Kiadó Kft., Pozsony.
Nyomja: Nikara | Róbert Jurových,
Korpona/Krupina.
Példányszám/Náklad: 1300 db/ks
Ára: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

ÉRárnyék

M indig így kezdődik. Mindig egy értesítéssel.

Gyerekkoromban egy nyáron át rajzolgattam szép, cirkalmas kézzel egy számot, mindig mindenhová ugyanazt: harminckilenc. Szentül meg voltam győződve, sorsfordító események csapnak majd le rám épp a negyven küszöbén. Egészen biztos, a harminckilencedik születésnapom reggelén azon tűnődöm majd a zuhany alatt – egy-két jókívánságon túl, tortán innen –, ez itt a felkészülés kezdete, eléggé határozott körvonalakkal. Teljes háromszázhatvanöt napot kaptam arra, gyúrjak a gondolatra, szoktassam magam, lehet tanulgatni másképp, más ajtókat döngetni, csak azt nem értem majd, fel nem foghatom, mit keresek arrafelé, utóvégre nemrég töltöttem be a harmincat. *Just shy of* – így mondja az angol. *Just shy of forty*. Hogy tehát ami majdnem beteljesül, a beteljesülés pirulós, szemérmes, restelkedő változata volna. Harminckilenc, ezt pingáltam gyerekkoromban, ami sima felület szembejött, oda. Nyilvános vécéfülke ajtajára belülről és kívülről, aluljáró falára, telefonfülke ajtajára, közkinccs telefonkönyv harminckilencedik oldalára. Kövér, nagy digitekkel. A számom sosem a számon csúszott ki, csakis a keze-men. Fel sem vettem sortot vagy szoknyát zseb nélkül, kék filctollam mindenhová elkísért.

És most tessék. Harminckilenc. Van még három és fél hónapom.

Reményre tehát nem tékozolnám a drága időt.

A lépcsőházban unott sorfalat állnak a postaládák. A hámló mennyezeten, a sarokban, energiatakarékos égő. Állsz, kicsit világít neked, de ha nem mozdulsz, elalszik. Aztán per-sze elég egy lépést tenned, ég újra. Fel, le. Kiveszed a borítékot, rábámulsz a feladóra, at-tól kezdve a papír csupa közhellyel keni össze a kezed. Mindjárt a „végtelennek tűnő per-cek” az első. Követi a dermedtség, a könnyekkel küszködés, a jeges döbbenet. Felvászor-gosz, a kulcs a zárba siklik, aztán a boríték füle alá. Talán összefolynak a betűk, talán el-olvasod szépen. Mindegy. Nem a nyomtatott lap teszi. Az csak odaveti tárgyilagosan. Vár-nak téged egy ideje, elkezdtek a várakozást. Formaság, be kell tartani. Térj szépen vissza a tudógondozóba, és keresd fel azokat, akik az arcodba olvassák, hogy alig harminckilenc évesen itt az idő.

Menjek vissza, mert mondandójuk van. Foglaljak helyet velük szemben, nézzek rájuk, hegyezem a fülem, nem lesz egyszerű, kerülük a tekintetem, és valamiért úgy gondolják, mindenkinek könnyebb, ha egy mondat helyett majd Ádám-Évánál, mindenkinek, leg-főképpen nekik, nézze, asszonyom, mi amilyen sürgősen csak lehet, mi radikálisan mély-re és kiirtjuk a rohadékot, részünkről ami csak emberileg lehetséges.

Néhány hónappal később, amikor már a fülemen is morfium csorog ki, fejem felett az infúzióállvány vékonyka vasgallya, felvetődik bennem egy gondolat. Erőtlen pillanat lesz, tétován és féltősen fogalmazódik meg, mintha a hamvasszőke, szeplős karú szobalány köszörülne meg a torkát a szivarszoba bejáratánál, kezében életveszélyesen telerámolt tálcával, törékeny szépség, hogy hát édes jó Istenem, izé, másképp terveztem. Meghallom, mintha kívülről érkezne, mintha bárki más mondaná, undorodva elfordulok. A gondolat túlságosan értelmes. Az a maszkasztító fajta. Zavar. Menjen innen. Itt ücsörgök, beleragadva ebbe a fehér székbe, könyökhajlatomban ösztövért kis tű, jobb napjaimon fél kézzel elhajlítom, és elhajlítanám bármikor abban az elképzelt életben tíz év múlva, de rögtön a negyvenegyedik után két nappal akár. Csakhogy ide kanyarodtunk. Azért ülök itt, mert számomra most a negyvenet megérni is távolabbi a Grand Canyon dupla hegymeneteinél: ami három óra lefelé, felfelé hat. Plasztik kanül nyűgöz. Le vagyok kötelezve. Émelyem meglepően vehemens, most, amikor egy hegyezőért sem tudok lehajolni, most, amikor egy felidézendő cím, egy, a feledés szegélyén tíz körömmel kaparászva kutatott mondat is széjjelcsigáz, most, amikor kirúgom az állványt, a széket, az ácsolmányt minden előzetes elhatározásom alól, például, hogy naponta posztolom bejegyzésekben a haldoklásom, most is felordít bennem egy analfabéta óriás, cirkuszi láncait tépkedi pusztá kézzel, és én elkergetem őt, magyarázat nélkül.

Amikor már a fülén is morfium fog kicsorogni, kontextus nélkül szórakozik a szavakkal. Ez lett a szenvedéle. Tompa és sápadt, minden tüzet nélkülöző, mint az angol nőkről kovácsolt sztereotípiá, de szenvedély. Ha egy gondolat beágyazható, ha évezredek vérel locsolt, csonttal összegereblyézett tudását képviseli, takarodjon. Ha értelmetlen, ha könynyű, ha pattog, mint bolond a trón körül, Isten hozta. A dada körül forog a világ. Gandhi fel sem nézett, úgy bíbelődött a szövőszékkel, amikor harmadszor próbálták tudtára hozni, hogy a merénylője ezúttal kibaszottul elszánt, mint BMW a buszsávbán. „Ha megígéred, hogy használsz, neked adom”, összvissz ennyit felelt a pelenkás szent Nehrunak, vagy valakinek. Bizakodásmentes életszeretet. Nem elvesztette a reményt, sosem támaszkodott rá. Találtunk valamit, jöjjön vissza, legyen kedves, jöjjön, ebből indulunk ki, jöjjön, a titok ennyi, jöjjön, mutatunk egy műsorszámot, jöjjön, maga blogger, jöjjön, a tréfa kedvéért nem emeljük fel a hangunk, hiába, hogy még mindig nem világos, de a pontot nem tehetjük ki, jöjjön, mert csak kisbetűkkel él, jöjjön. Érti már? Ennyi a lényeg. Egy szó, amelyben több az ékezet, mint a betű, több a pont, mint a karakter. Öröm nézni azt a tunya, buta képet, ahogy az umlaut-hormonokkal agyontömött finn vagy német szavak is bámulnak rá. Ámde nagy kezdőbetűvel vagy verzálban lehullajtja ékeit, összeesik, mint kezdők tepsijében a piskóta: Jöjjön, ez biceg, JÖJJÖN, ez meg szürke és hangos, nem látszik rajta semmi. Ám a profi kis *jöjjön*ben hét szemgolyó sötétlik a dundi ók és az érzékeny kanyargó j-ék fölött, öt vérmes erdei rabló áll egymás mellé saját rendszerben. Félszemű, ép, félszemű, félszemű, ép:

j-ö-j-j-ö-n.

A jöjjön szívesen elbohóckodik a közönséggel. Húzza-nyújtja-rejtegeti, amíg van ehhez türelme, amíg még szórakoztatja. Ennek épp ellentéte a zsonglőr kategória csodálatos négyese: ők aztán entré nélkül belevágnak a mutatványba. A trapézindzás sokkoló, sebes villódzásában nem is tudjuk rögtön, ki kerget kit. Négy szó, három betűből: ért, tré, tér, rét. Ha tánca foglalnánk, azt is kötőjelekkel tennénk, pokoli ügyességük ezt kívánná meg: pas-de-quatre. Off: pas de quatre, hát akkor combien? On en sait rien? On. Amilyen aprócskák, oly sok arcukat fordítják felénk. De ez nem minden. Ért, tér: esetleg bambán számolgatunk jelentést és szófajt, amíg el nem unjuk, de ezek annál vígabban cizálnak és szaltóznak. Ha a tré a hátát fordítja felénk, az az ért. Ha a rét visszanez, megnyílik a tér. Ezt ki csinálja utánuk? Ki vállalkozik arra, hogy lefordítsa a tudomány nyelvére hihetően, kétszer kettő akkor is négy, amikor kettő a negyedik?

Molyrágta, szüpercegte, filmsapkás kis tudós vánszorog most a porondra. Sosem hajolna oda semmihez, ami nézegetnivalóvá tenné az ábrázatát, és szerinte ez erőt mutat. A képét, amellyel egyébként – ő úgy gondolja, ez a humorérzék – az égvilágon semmi gond nincs. Kis titka halk kacaj a nyárestében: nem is csúnya. Csak úgy csinál. Kánikulában is a nyelv vaskos bundájába burkolózik, lépte könnyű, de lassú, elnyűtt. A penésznyalogatta, a doh-

mártír, a puh-pankrátor, a szikkadtság szerény oszlopa egyetlen szót választott. És nem mondja ki. Csak kérdezget fakó mosollyal. Mit csináltak? Mentek. Mit csináltak? Mentek. Mit csináltak? Mentek. Mik vagyunk? Mentek.

History is her story too.

Fészkelődni kezd a zenekar.

Azt hitted, végre színre lép a díva?

Még nem. Még egy kicsit mindig nem.

Hanem hirtelen figyelmeztetés nélkül elének vágódik egy újabb szó, az eleje savanyú gyümölcs, meggy, éke megannyi alsó hurok, meggyó, izgalom nélkül várjuk, hogy a meggyón fedi fel magát – és nem, előbukkan a második ipszilon, mert szerintünk a játék meggyógyít.

Ez nem is olyan jó. Enyhe ingerültség emelkedik bennünk, ennyi az egész? Hol marad az öncélú szépség? Valaki adhatna egyet az érzékeknek. Kicsit a kerület, a város, a környező hegyek fölé emelkedni. A szín-spektrumot megdézsmálni hozzád gyönyörög a szív, Uram.

Ha még ihatnánk, ha az alkohol gondolatát el bíránk viselni, most belekortyolnánk. Amolyan tiakartatok-kifejezéssel.

Meglassult kézzel félrehúzzunk valamit, ami itt gyógyszereszagú és műanyag és elhasznált és fehér, ám a csaknem négy évtizeden át lakott álmvilágban, a valóságot bitorló királyságban súlyos, bordó bársonyfűgöny. Újabb közhely rézlova az újabb szigorúan értelmetlen gondolat fokhagymaseggekéje alá.

Hencegő hercegnő. Selyempálca, bíborálca, náspángol és násfránca.

Bergmannragyogású bergdorf szőke.

Esernyős, varrógépes, boncasztalos véletlen.

A napster, a hold'em, a csillogok.

Egyszerűen nincs rá szó. Ő maga A SZÓ.

P

Kerámikus csillogóbbat, bőrdíszműves melegebbet, gobelines némítóbbat,

Á

álmgyáros álmosabbat, keddi mester kedvesebbet,

Z

hírolvasó híresebbet a világ végén kezünkbe nem nyomhatna.

S

Fittyentenénk is gyorsan posztot róla,

I

ha lenne hozzá erőnk.

T.

Habár megtehetjük.

Most még meg.

Ez itt ugyanis nem rohadt kórházi szoba, vegybűzös börtöncella, fájdalomcsillapítás ürügyén agyrontoló csempeivatag, dehogy. Ez a nyugalom szigete, ahol minden megoldódik, főként, hogy már a fülünkön is morfium csorog ki.

Míndez persze kicsit még odébb van.

Egyelőre marad a kétségbeesés. Hogy senki nem ígér semmit. Hogy senki nem kapisgál semmit. Hogy senki nem tudhat semmit.

Hogy réti ezt, főorvosasszony? Megfog a hal?

Az első két héten próbálta kicselezni az életet. Szótárgyártás bétában. Írjuk át a jelentést és bőgjük végig a napot lebukás nélkül. A teljes utca azt hiszi, ő egyik lábát kecsesen a másik elé téve, tempósan lépked, miközben sír. Sír, ha kinéz az ablakon a buszon állva, sír, ha megkérdezi a zöldséges, hogy érzi magát aznap reggel. Sír, ha a gyerekeire gondol, sír, ha az anyjára. Sír a temetőben, sír az állatkertben, sír a dolgozatok felett, sír a vécében, sír, ha szívhez szóló filmet néz, sír, ha száraz hírt olvas. Sír a neten, sír ott, hol senki

se. Sír a kávéba, sír a tejbe. Sír, amikor mindenki nevet, sír, amikor mindenki sír. Sír, ha nem történik semmi, sír, amikor alig történik valami. Sír alvás helyett, sír alvás közben. Sír éjszaka, sír hajnalban. Sírva fekszik, sírva ébred.

Akkor még sírt azon, hogy másképp tervezte.

De mert a műtét remekül sikerült, összeszedte magát.

Ott vallott színt, előtte néhány nappal. Óránként gondolta meg magát. Elmondja. Nem mondja el. Nincs joga hallgatni. Nincs joga feltárni. Őt ne kezdjék szánni. Boldogan segítenének. Őket nem terhelheti. Nélkülük nem tudja végigcsinálni. Semmi közük hozzá. Csak rájuk tartozik. Nem kér a kötelező irgalomból, neki a szánakozó tekintet olyan érzés, mintha saskarmokkal behatolnának a májájá, és hosszú, lilás-vörös csíkokat hagynának rajta. Mindennapi kenyere a lelki támasz, benne ez a sok együtt érző pillantás annyi forróságot szít, mintha áldást osztó tenyerek párnáznák ki izzó parázssal a belső szerveit. Így lesz a nagy halottból agyhalott, az agyhalottból vagy-vagyhalott. Az altatás különben is megviseli a hangszalagokat. Ez lett volna a legnehezebb, erre kitalálni valamit. Miért tűnik el tíz napra hír nélkül, majd miért suttog hangosan, miért kiabál fátyolosan. Így hát július elejéig bírta rejtegetni a család előtt.

Sírtak mind, épp ahogy előre látta.

Eddig minden úgy zajlott, ahogy gondolta.

De meggyógyult. Legyőzte a tüdőrákot. Biztos volt benne, hogy így lesz.

Csak aztán a kis motherfucker úgy vélte, visszatapsolták, és meglátogatta újra. Okult átmeneti kudarcából. Ami elsőre tévedés, másodjára választás, így ezúttal a nyirokrendszert szúrta ki magának. Föld alatti csatornát. Akár az *Egri csillagok*ban a jók.

Márciusban már leestek róla a nadrágok. Viccelődött az eladóval, amint egyre kisebbeket kért a próbafülkébe. A tetovált karú lány, égszínkék csíkokkal a hajában, tréfásan megjegyezte, sokan cserélnének vele. Nem hiszem, felelte, és nagyon szépen mosolygott rá. Olyan csönd támadt, hogy a dohos turkáló minden egyes fogasa meg akart állni a levegőben tartórúd és görgős állvány nélkül, most vagy soha próbálhatták volna ki a szabadesés ellentétét: nem hiszem. Aztán, D., mintha csak elhessentette volna, továbbrepült a pillanat, D. A., minden megmozdult, ami állni látszott, felpillantott a pincehelyiségben az ablakra, D. A. B., aztán vissza az alig észrevehetően zavarba jött eladóra, és nem gondolt arra, hogy rózsafüzérrel a kezében temetik majd el, temetik olyanok, akik jóval idősebbek nála, hogy nem ez a természet rendje, D. A. B. D., kis teste össze lesz esve, vissza lesz gyermekedve, másfelé lökték az álmai, másképp tervezte, harminckilenc, ez lett a vége, de a gyász sokféle, többek közt zavaros, mint a vattagubóban nekieredő retেকcsíra bogja, nehéz belőle kihámozni, hogy mélységes igazságtalansága a haldoklótól szinte rögvést eltávolodik, közben aljas ragacossággal rátelepszik azokra, akik maradnak.

Azok időről időre rájönnek, hogy még mindig nincsenek túl rajta.

Hogy tetves, lebágyadt kifsaszomra nem volt jogod elvinni a lányom, az anyám, a nagynéném, az unokahúgom, az osztályfőnököm, az angoltanárom, a szomszédasszonyom, a barátnőm, az ellenségem, a legkedvencebben utált bloggerem, mert harminckilenc éves volt mindössze. Harminckilenc, debasszameg. Hol itt az igazság.

Szóval az első betű, gyerekek, a D. Denial. Letagadom a tényt önmagam előtt. Nem árurom el idősebb rokonaimnak, mindannyian temettek már jócskán ugyanis, hogy mi fog velem történni. No, not I. Ez a mondat cseng a fülünkbe. A Földkerekségen akárki-bárki-senki-mindenki meghalhat, csak mi nem. Nekünk nem áll jól a halál, mi nem erre születtünk, és nem is így képzeltük nyolcévesen, a graffiti Zorrójaként átfütyörészve a vakációt, ránk nyálkás, novemberi töksötétben is visszanezett a kézjegyünk a falról, jó érzés volt.

A második az A. Anger. Miért én? No, not I, ezt megtanultuk, de Why me? Senkit ne tévesszen meg, mennyire hasonló az elsőhöz. Ez a fázis ugyanis, mint általában a düh, erővel tölti meg tetteimet. Ha csapkodok, ha belerúgok a dívány lábába, ha egymás után söpröm le kézzel a könyvespolcokat, és még nyögök, lihegek, kiáltozom is hoz-

zá, nem lehet nagy bajom. Igaz-e? Tépem a hajam, tehát van mit. Démoni indulatban falni kezdek, étvágyam így a régi. A telefonom százharminchat kis csavarra, monitorszilánkra, billentyű alatti párnára zúzva landol a hatodik emeleti erkélyről, illet táppénzen nem csinál senki. Ezzel tájékoztatom makkegészségemről a bennem vérlázító higgadsággal ténykedő ápolónőt. Mert még mindig azt állítja, és közben nem néz rám, hogy több hónappal előrébb lát, mint én.

A harmadik a B. Jön a bargain. Jelentkeznek a fájdalmak, igyekezzünk az oxfordi kijtéshez húzni, emlékszünk ugye az első tízmondatos olvasmányunkra, ott került elő ez a rendkívül hasznos tipp. Hosszan azt az a-t, de legyen kicsit világosabb a mi mély, magyar a-nknál. A gé után ne ö hangzó jöjjön, az tré, de ne is essen rá a gé az enre. Baag'n, alkudozunk. Oké, haljunk meg, de ne akkor, ne így, ne ott, ne köztük, ne előttük, ne utánuk, ne abban, ne mi. Elér a vég mindenkit, és rendben van, hogy arra a listára kerültünk, akiket kicsit előbb, hát a halál igazán nem válogat, mégis, esetleg, most az egyszer, netalántán. Mi ugyanis nem így képzeltük.

A negyedik újfent D. Depression. Két fajtája ismert. A reszponzív dé rávilágít a veszteségekre. Beteg volt a kutyánk, el kellett altatni. Széjjelfoszlott a tizenöt éves korunkban lepréselt bíbor rózsaszál. Összetört a nagymama ólomkristály gyümölcstála. Ellopták a déditől örökölt gyűrűnket. Blablaba. Mindenkit és mindent elveszítünk. Sajgóan simán elgyászoljuk az életünk negyedét egy tizenkettő-egy-tucat amerikai romkom sötétjében, ilyen állapotban az ember gondolni sem bír az evésre, eltoljuk magunk elől a patogatott kukoricát. A preparatórikus dé ezzel szemben arra készít fel, ami következik. Valójában ugyanoda jutunk, csak az egyiket tolja a fájdalom, a másikat húzza. Balkezes írás, jobbkezes. Exponenciális tükör.

És végül A. Acceptance. Elfogadjuk már. Mert jön a rák, hazaér. Sétál, sétál, benéz ide, kukucska oda, felemeli a terítőt, az ágy alá hajol, hopp, már meg is talált minket, hát legyen. Legyen, egyen, vegyen, vigyen imígyen. Ezek a szavak fordítják fénybe az öt fázist. A gond csak az, kedves osztály, hogy ezeket a fázisokat még senki sem látta. Nincs rá bizonyíték, hogy egy haldokló eljutna A-ból B-be. Mi van, ha nem is léteznek? Akkor törlőnünk kell ezeket a betűket az ábécéből. Senki nem figyeli meg a haldokló életét, azon egyszerű oknál fogva, hogy ezt a részt már nem sorolják az élethez. Kiabálhat a szerencsétlen estig, mindig akkor legyintenek rá, amikor nem látja. Beteg szívét fel ne gereblyézzék a kemény, praktikus tények. Soha senki nem tudta bebizonyítani, hogy a haladás iránya lineáris. Ahogy soha senki nem bizonyította be, hogy a haldoklás passzív folyamat.

Levágattam a hajam, lekapattam a tíz körmérről félhosszú, nőtársaimat még mindig enyhén irritáló félmosollyal oly sokszor megrázott – mint mondani szokás – dús sörényem, ne az ritkuljon, nesze, rák, kaszával suhintottam végig a koponyámon vagy kétszázszor, na most jöjjön a karmos ujjfésűjével a pusztulás, ki van a rákkal baszva ismét és újfent, egy zsinnye szálát nem hagytam a fejemen, végül még a porszívó tubusát is ráeresztettem, ha hullik, keveredjen el haladéktalanul a porral, repüljön szálanként felfelé, húzzam csöbe.

A halál posztol, mint a katonák.

A halál a retöksíra blogja.

A halál kilogolt Perzsiából.

A huszadik századi regényekben általában az utolsó mondat számít. És ez az egyetlen halhatatlanság, melyben osztozhatunk, te meg én, Lolitám. És akkor felhangzott az éjfél tizenkettedik kongása; az éjfél tizenkettedik kongása, csütörtökön, ezerkilencszázhuszonnyolc október tizenegyedikén. És akkor énekelve arra jött a Szent Stricius-árvaház tizenegy világtalan leánynövendéke. Az Isten is Facebookstátusznak teremtette valamennyit.

Csakhogy nagyon hamar észrevette: most már ő is mindenkit szeret.

Hogy minden tetszik neki. Hogy minden boldoggá teszi. Hogy mindent értékel, mindent megbecsül, és legszívesebben földig hajolna, ha csak feketerigót, virágzó fát, rózsaszín rugdalózót, eltalált első szót, kézzel font kosarat, szépen faragott zsírkőállatkát lát. A legfojtogatóbbak az ovisrajzok voltak. Azokból rögtön tudta, így kéne élni, pontosan így, csak éppen anélkül, hogy az ember belehalna harminckilenc egész huszonhétnél. Nem mint ha az elmúlással bármi gond lenne, ámde egy anyuka? Egy alig hatvanéves asszony felnőtt lány? Hogy néz eztán a szemükbe?

A fodrászát két évvel azelőtt eltalálta egy vitorlarúd. Ha létezik gyanútlan álldogálás a parton, minden bizonnyal ez volt az. Amikor leterítette a móló mögött az a böhöm fabunkó, úgy hevert perceken át öntudatlanul, mint aki soha nem tartozott a barátai közé. Éveket szelt keresztbe és hullatott szálanként a földre a százharminc kilós gerenda. Amiért ti vekkerpittyegéstől kanapéajulásig ugrabugráltok kissé eszelős fényképvyigorral, nekem üres borsóhéj, ezt azoknak a kitekert karoknak elég volt egyszer elmondaniuk. Sok éve nyaralt ugyanazzal a társasággal. Soha nem hiányzott közülük senki. Amikor magához tért, még mielőtt a szemét kinyitotta volna, lassan végigsimított nyelvével a fogsorán. És megnyugodott. Háromórás koponyaműtét vár rám, az arcom szétcsúszott, a mosolyom is, ha mosoly alatt szélesre húzott két piros ajkat értünk, a parókát hosszan válogatom, hordom két évig, amíg a sajátom a vállamig nő, ugyanennyi ideig autózom kineziológushoz Monorra, ti elfordultok tőlem, az üzletemet kifosztjátok, a vendégeimre ráraboltok. De minden fogam ép, sértetlen, csodálatosan természetes porcelán, ahogy eddig. Amivel harapok, amivel metszek, amivel szavaimat kerítem és elkerítem, nem hagy el engem. Ezt üzenté a barátainak a parton a fodrászom a május minden fénylő buborékját dermesztő félkómában. A hatodik és hetedik kemó között benyitottam hozzá. Hogy tar fejemmel elfogytak az okaim felkeresni őt, nem kellett elmondanom, elvégezte a beszédet az én fénylő koponyám, mégis lenyomtam megújult, kiabálóan puritánná vált üzlete ajtaján a kilincset. Hogy együtt örüljek vele: visszanőtt a haja, visszasimult a mosolya.

Rendet rakott. Mélyre fúrt a fiókokban. Megvizsgált mindent, ami régi. Kidobott mindent, ami félkész. Isten őrizz ennyi terhet róni a gyerekekre. Eladta a stílbutorait, a koloniál vitrint, a biedermeier étkezőgarnitúrát, a festményeket és a rézkarcokat, a legértékesebb órákat, a Hummel nippeket. Amit kapott értük, elküldte Fótra. Kisebbik részét egy macskamentő alapítványnak. Kedvtelve nézett végig a bútortalanított szobákon. Szerette, hogy úgy néz ki a lakás, mint aki április elsején fogadásból bugyiban és melltartóban elgyalogol a Hősök teréig.

Amíg még magánál volt, elkezdett leveleket írni. Először annak, aki már meghalt. Az a fontosabb. Elementél, nem szerettem. Elmegyek, megértelek. Most már. Ez kellett hozzá, ezt üzenem neked, magamnak. Szerdán posztolta, péntekre nyolcezret ugrott a látogatottság.

Elégette a naplóit. Összeállított tíz lemezt a gyerekeinek. Archiválta a fotókat, Rákosligetre buszozott színes cédé-tokokért, hogy könnyebben eligazodjanak a rendszerben, kinevette magát, amikor megtalálta a januári leárazáson műgonddal beszerzett gyönyörű csizmát a szekrény aljában. A következő télre. Micsoda finom darab. Így is huszonkilencezerkilencszázért.

Böjtölt tizenhárom napon át. Szerdán még nem hozta szóba, csütörtökön sem, pénteken úgy tett, mintha nem hallaná a kérdést, szombaton rövidre zárta, „Igen, elhagytam a kávé, valahogy nem kívánom már”. Főzött és mosogatott, az asztalon talált morzsákat gondosan az ablakpárkányra ütögette a tenyeréről a verebeknek, a tepsit a sarkakban óvatosan mosta, le ne váljon a teflonbevonat. Mindenkinek a kedvenceit hozta estéről estére, bevásárolt, piacozott, eltett és bezacsizózott, gyógyfőzetekkel és beöntésekkel élt, három liter víz mellett bonyolította a hétköznapjait, egy perccel sem időzött kevesebbet a konyhában, mint azelőtt. A beteg sejtek így zsákmányul esnek az egészségesekeknek, amelyek mohón kimutatják foguk fehérjét, és a harmadik naptól kezdve játékból egy jól megtermett gerendával ütögetik egymást lovaggá. Reggel almát és répát, este céklát préselt, zöld búzafű koktélokkal nézte a tévét hétig, aztán lefeküdt, hajnalban jeges zuhannyal indított, és ha nagyon nem bírta már, nyers burgonyalevet vagy egy kis kefir savót is megengedett magának.

Az éretlen épség mindig édesen éhesebb a becsokizott csonkaságnál.

Ritkán volt tanácstalan. Például abban, mit tegyen a gyógyszereszággal. Hatszor mosott fogat naponta. Így is szellőztetni kellett, ha óvatlanul felnevetett.

Mert ő már átköltözött, csak vendégként maradt lődörögni bizonytalan körvonalú délutánokra. Véglegesen a fény lett az otthona, szelíd megértéssel nézegetett mindenkit, aki azt hiszi, itt kényelmesebb, tágasabb, sokszínűbb, micsoda botorság, tessék kérem érteni középkoriul, lux eterna, ezt nem csak úgy a levegőbe találták ki, tessék vetni egy pillantást erre a mályvaszínű selyemfonalból horgolt félgömbsapkára. Olyan vagyok benne, mint egy jótékony rocsztár, aki szolidarit az ismeretlen leukémiás éjszakai portásokkal, agyda-

ganattal műtött lapszabászokkal, kemóval fekvő, kemóra kelő biciklis futárokkal. Hamisítatlan jófejség a kirakatban.

Ghánai temetést kívánt magának. Hajnal kettőkor kezdjük egy romkocsmában, hogy melyikben, azt majd még meglátjuk, némelyik épp akkor szűnik meg, amikor törzshelyeseljük, de ez mindegy, úgy is szervezek rá eseményt a Facebookon. Hozhatjátok a gyerekeket is, majd ők a málnaszörpöt fröccsentik ki a kockakőre szépen. Az izzók lóghatnak pucéran a mennyezetről. Nem ragaszkodom a fekete pólóhoz, nem ragaszkodom ugyanahhoz a fotómhoz. A bordókra és fehérékre a jugó tengerparti nyaralásosat vasaljuk majd hetvenyolcból, egyben volt még Dubrovnik, istenem, micsoda idők, a kékekre, pirosra meg amint Zsuzsa napot tartunk a tanáriban, pogi és pezsgő, csupa muskátlipiros szem, csupa fogkrémmosoly, csupa nejlonharisnyában összezárt boka. A tisztelendő atya kezébe kétfenekű dobót nyomjatok, kezd majd vele, amit jónak lát. A körbejáró kosarat mindenki képességei szerint béleli, egyfajta menyasszonytánc ez is. Nem hinném, hogy bárki rajtam akarna spórolni. Valahogy nem olyanok ismerem őket. A pult mögött, zöld és sárga likőrök fölött, a polc tetején áll majd az urnám, annak támaszkodik a portrém, igazolványképnél több, spontán emléknél jóval kevesebb. Blúz, fodrász, kamera. Egy ghánai keresztelő, esküvő, születésnap sem éppen szorongásos toporgás, de hömpölyögni, lüktetni, kicsattanni a vidámságtól csak egy ghánai temetés képes. Ami a csövön kifér. Ha egy ghánainak nincs szombat este programja, csak felemeli a telefont. „Tudtok ma este temetést?” Hát ilyet kapok majd. Nem is kell, hogy ismerjenek. Nem csoda, hogy megkezdtem a visszaszámlálást, nem csoda, hogy fejben már kész a sminkem. Illedelmeskedni nem tervem, leszek én parasztba zárt üzenet. Tenyerreddel gyötörd a hátam, leszek én massage in the bottle. Gondolok a jövőre, a Kreatív Kampec káéftét leadminisztrálom teljesen, mielőtt elmegyek. Kiismerhető díjsávok, valós kedvezmények. Mondjuk két rugó az elszigetelt alkalom, a random bulivadászat, ámde, lásd, kivel van dolgod, fél áron az első sör. Egy ötösért egy pohár bor és két koktél, plusz megkapod a pólót, ez persze csak akkor érdekes, ha ismertél. A temetésbérletet különböző kiadásokban képzelem. Húszeze- rért Pine basic, ez havi két buli negyedéven át, az Oak Deluxe árát most nem írnám le, de egész évben korlátlan temetésbelépésre jogosít, és ami a legszebb, ha hozol magaddal valakit, mindketten ajándékmojitóval indíthatjátok a partyt. A fotós a notebookjával érkezik, még a helyszínen kinyomtatja a képeket, áruk kétezzer és négyezer között, csomagban természetesen jóval barátibb. A vállalkozás Facebook oldala dübörög, a Twitteren terjednek a leggyorsabban a címek, hogy pedig blogolni ki fog róla... Hát bocsi. Mindent nem oldhatok meg helyettetek.

Ennek tudatában nézek majd le rátok, ne féljete, odafönről. Áj hárt ju 4e.

Már nyugodt volt, mint a tengerpart legkevésbé mutatós sziklája. Végre megértette, az ötödik fázis abból áll, hogy ő vigasztal másokat. Hogy arról posztol, nem nagy dolog az egész, és bár imádjuk Woodyt, azért a halál sem más, mint bármi, amit az élet kínál. Könyvei addig fel sem törtek újra, amíg le nem kellett újra ülnie a főorvossal szemben.

Semmi baj, mondta a súlyos szőke kontyos nő, szemét egész idő alatt az asztali monitoron tartva.

Higgye el, hogy nincs semmi baj.

Nyugodjon meg, kérem.

El sem hinné, milyen sokan átmennek ezen.

De hát le vagyunk terhelve.

Einsteinnek igaza volt, az idő oly relatív. Néhány röpké óra semmihez sem foghatóan hosszú tud lenni ilyenkor. Mintha sosem akarna véget érni. És maga három napot várt.

Szerintem ezt sokkal szebben meg tudja fogalmazni.

Igaz?

Ezt már az asszisztense mondta. A doktornő elmélyült iratrendezgetésbe kezdett.

A lényeg az, most már megnyugodhat.

Van bármiféle panasz? – kérdezte a főorvos.

Különben az egyik tanulság, hogy érdemes gyakrabban járni tüdőszűrésre – vette vissza a szót a vékonyabb nő vele szemben. – Mindenesetre tényleg megnyugodhat – szólott újra a doktornő –, a második röntgen kimutatta, hogy csak egy véna vetett sötét foltot a tüde-

jére. Gyakran előfordul. Nekünk meg kellett néznünk közelebbről, mi az, addig viszont semmit nem mondhattunk. Ezzel együtt megértjük, hogy naponta hússzor ránk telefonált. Még egyszer megkérdézem, van panasza?

Na ennek örülök.

Én is – bólogatott lelkesen az asszisztens. – Tudja, mit mondok magának, az élet egy figyelős játék. Az élet egy csoda. Az élet egy árnyék. Az élet ér. Az élet egy...

Marika, szólt a főorvos a monitorra meredve.

Olts le, Olgi, nyugodtan, tudom, csacsogok. Úgy is mondhatnám – itt nevetve megütögette a térdem –, az élet egy hét perc múlva hat óra, mindkettőnket vár a család, további szép estét kívánok, és örülök, hogy minden rendben. És tudja, még mit mondok magának, én nem vagyok bölcsész, nem vagyok művész, de az az érzésem, ma kapott tőlünk egy szót. Amennyire meg tudom ítélni, egy szép szót. Még odáig is elmennék, hogy gyönyörűt. Nálunk otthon a kicsi ilyenkor mondja, na mi van anya, meghúztad a koolaidet? És tudja, mit mondok erre: a literest. Ennél coolabb momentán nekem nem is kell. Hogy a mi nyelvünk ilyet is tud. Gondol egyet egy ér és rosszalkodik, abból keveredik három nap alatt nyolcvanhét poszt, és mégis az egész belefér egyetlen szóba. A legjobban azt élveztem, amikor percenként ugrált az ellentétek között, elmondom a családnak, nem mondom el a családnak, letagadom mindenki előtt, nem tagadom le senki előtt, engem ne sajnáljon senki, tessék engem mindenki sajnálni... Szokta mondogatni a középső fiam, a blog ereje a hitelességben van. Ő is vezet vagy hármat, content is king, ez van a monitorjára ragasztva. Ki gondolná, mi minden fér egy összetett szóba, az emberek zöme életében nem is hallja, hát még használni. Ha mégis, az vagy parasztvakítás, „Dropshadow és futófény”, így mondják a DTP-sek, amikor játékból megviccelnek valakit, a nagyfiamtól tudom, ő ezzel foglalkozik, két grafikus csak összenéz, és jön a szívatás, na semmi rosszulatúra nem kell gondolni, én biztos valahogy így írnám, ha vezetnék blogot az interneten, szóval az vagy úgy nézi, hogy hülyére veszik, vagy megörülhet neki, így, mint maga, de annyira, hogy most nem is érzi. Még ilyet – itt megcsóválta a fejét és kis nevetéssel lepattintotta a rendelőt az internetről –, maga a halálból jött vissza, miközben oda se ment.

A halál torkából, és nem volt beteg, gondoljon azokra, akik nem ilyen szerencsések. Visszarendeljük, elmondjuk, nekünk sem könnyű, protokoll, kemó, gyengülés, bukó, fogyás, csapkodás, apátia, hit, nem hit, meggyógyul, belehal, nagy család, szűk kör, maga fejben bejárta ezt az utat, három nap alatt nyolcvanhét poszt, tudja, mit mondok magának, nem semmi, hogy milyen szavak léteznek, az ember nem is hinné, nagyon élveztem az eszme-futtatást a jöjjönről, meg hogy a meggyógyít miatt a meggyben az orvosság, a pázsitot, bevallom, nem értettem, milyen rétt meg milyen tér, de azért maradjunk annyiban, fantasztikus, amit az előbb a főorvosasszony mondott. Szerintem legalábbis csodálatos szó az, hogy érárnnyék.

Igaz?

Esze Dóra budapesti prózaíró. Egyszer megfejtés volt egy keresztrejtvényben. Az *Ellenség* a legújabb könyve. A hetedik.

FELkészítés

Egy Afrikának szóló adásban népedelő negyedóra hangzott el a válás következményeiről.

A házások számára?

Nem. Az elvált szülők gyerekei számára.

Kik beszélgettek?

A riporter, egy válásra szakosított ügyvéd, meg egy válásra specializált lélekbúvár.

És mit mondtak?

Azt, hogy a válás a gyerekek számára káros.

Kárhoztatták az elváló szülőket?

Nem különösen. Csak azt említették, hogy vannak durva válások és békés válások.

És ajánlották-e, hogy ne durváskodjanak a házások, akik nem akarnak egymásból?

Nem minősítettek ilyenformán. Inkább azt mondták, akár durva a válás, akár békés, a gyerekek számára egyformán káros lehet.

Akkor is, ha békés?

Olyankor néha még inkább. Alattomosan káros lehet a békés. Nehezebb a panaszokat megfogalmazni, nehezebb kiszedni ezeket a gyerekből.

Nem lehet bennük hagyni?

Akkor beleeszik magukat a pszichéjükbe, akár a galandférgek.

Szóval, ostorozták a válókat, magát a válást is talán?

Hogy képzeld! Azt nem mernék, tömegek válnak manapság, a rádiósok széllel szembe nem, ugyan már. Inkább azt mondták, hogy a gyerekek legalább annyira árt, ha szüleik, akik megcsömörlöttek egymástól, nem mennek szét.

Az ilyeneknek javasolták a válást?

Nem javasolták ők semmit. Csak mondták, hogy ők is ártalmasok.

Mint azok, akik elválnak?

Mint azok.

És vannak egyáltalán nem ártalmasok?

Olyanokat nem említettek.

Szóval akkor minden szülő...?

Potenciálisan minden szülő.

Uramegek, akkor miért szülnék?
Erről nem nyilatkoztak.
És az ügyvéd? Meg a pszichológus? Ők nem adtak vezérfonalat?
Ők azt mondták, hogy hozzájuk érdemes fordulni. Ha már a gyermekek a károsodás lejtőjére kerültek.
Előbb nem lehet?
Előbb nem kérhetnek pénzt.
Hogyhogy?
Ők a károsodást javítják. Olyan ez, mint az autószerelés. Ha nincs baja az autónak, nincs mit javítani rajta. Nem javításért nincs mit zsebre rakni.
És ha megkezdődött a károsodás, csak nem látszik?
Azt ők honnan tudnák?
Hát ez zsákutca. Nem mondták?
Nem. Csak példákat soroltak.
Kiutat sem javasoltak?
Semmilyet. Csak éreztették, hogy ők most nem tréfadologgal foglalkoznak.
Hogy ők tudják, mi a fontos.
Valami teendőt azért említhettek volna. Még a halállal kapcsolatban is vannak javaslatok, noha azon igazán nem lehet segíteni. Itt pedig fontoskodva tehetetlenkednek.
Hát, én sem igen látom, lehet-e hasznosan kilyukadni bárhová. Mert, ugye, valami hasznosat szeretnél?
Igen, valami konkrétat. A többi nesze semmi.
De ha egyszer kivédhetetlen.
Biztos-e, hogy kivédhetetlen, csupán azért, mert azok ott hárman úgy állították be? A mai világ mindenre kigondol valami biztonságosat. Hogyan kell kivédeni a pestist, a balesetet, az atomháborút. Ha tudjuk, hogyan kell megelőzni a hasmenést, jóval ritkábban csinálunk be.
Mert tudjuk, hogy ami okozza, az ártalmas. Egyértelmű erről a felfogásunk. De mondhatjuk-e a válásról, hogy egyértelműen rossz? Legtöbb esetben szabadulásról van szó – egy elviselhetetlennek érzett helyzetből egy kevésbé elviselhetlenebbé. A válás inkább orvoslása egy mind súlyosabb károsodással fenyegető állapotnak.
Hát, ha nem a válás a rossz, hanem az, ami okozza, akkor azt a rosszat kell semlegesíteni. Előrelátóan.
Úgy gondolod, hogy a házasságot?
Nem általánosítanék ilyen vadul. Csak a rossz házasságra célok.
Hogy képeled – rossz házasságra felkészíteni egy ifjú párt?! Elvennéd a kedvüket. A világon mindenütt éppen kedvet csinálnak nekik. A ceremóniával, a beteljesedő boldogság körüli általános örvendezéssel, az utódok legyártására buzdító selmás lelkendezéssel. Ha máskor nem, a menyegző napján piros betűsen egymásba olvad a család és az emberiség. Próbáld csak a továbbélés ünnepén kétségbe vonni magát a szebb jövőt. Károgasodat egyenként, együttesen és intézményesen fojtják beléd.
Szóval, a házasuló kedvét nem szabad szegni, az illúziókra szükség van, a körültekintő felkészítés nem lehetséges. Akkor viszont nem indokolatlan-e panaszkodni a válást elszenvető gyerekek pszichés károsodása miatt?
Mert az ilyen gyerekek mindenképpen áldozatok. Az élet áldozatai.
Nem inkább a szülőké, akik elhanyagolják a tájékoztatást?
Elég nekik a maguk kudarca, a kudarc miatti szégyenkezés, a kudarc hosszas leplezése a gyerekek előtt.
Miért kell nekik szégyenkezni, leplezgetni?
Hát nem ők együtt a hibátlan példakép? Magyarázat nélkül is minta magatartásra, nem böffentenek az asztalnál, nem pisálnak be, ha nagyon kell nekik, nem ordítva követelik tejbepapijukat, nem mászkálnak négykézláb a padlón, csak ha keresnek valamit, ami elgurult, nem lopják el egymás rágóját, nem dobálnak ra-

gadás cukorkát a szőnyegre, nem csurgatják le nyálukat a járókelőkre, gyerekvendégségben nem durrogatnak.

Amiről beszélsz, az illedelem. Mi köze ennek a kudarchoz? Nem fingva, böfögve, bepöcsentve hagyják ott egymást, legfeljebb ordítanak kicsit.

Mondjuk, hogy a kudarc társadalmi. Ők ketten felelősséget vállaltak, hogy illedelemes (nem büzintő, nem böfögő, egyéb gusztustalankodástól is tartózkodó) csemetékkel növelik a társadalom létszámát, és kedvező családi hátteret biztosítanak a csemeték társadalmi jelenlétének/tevékenységének előkészítéséhez. Innen nézve lehet azt mondani, hogy a kudarc érzését a felelőtlenségükkel való szembeesülés okozza. Hiszen nem teljesen kifogástalan portékát bocsájtanak a társadalom rendelkezésére.

Hát igen, ez kudarc, de miért kell leplezgetni?

Mert a portéka élőlény. Egyén. Egy ideig nem volt, aztán lett, Pontosabban nekik kiszolgáltatott, védtelen ivar- és petesejt volt, amiből ők egy embert, sőt ha mindenre füttyültek, több embert hoztak létre. Nőt, férfit, törpét, óriást vegyesen. Ez a személyes felelősség bizonyos fokig súlyosabb, mint a társadalmi. Mert a társadalomban töménytelen ember hemzseg, hogy egy-kettő hozzájuk jön vagy lejön belőlük, az eléggé elvont művelet és elhanyagolható mennyiség. Az egyénnek viszont valóságos, titkos belső világa van, nem könnyen kiismerhető, igényes, mérges, követelődző, hihetetlenül szorongó és sértődékeny. Ingerküszöbe a megszokásokhoz igazodik, a megszokások beállításával a szülők foglalkoznak. Ha ezek a megszokások felborulnak, akkor lóttak a kis személy biztonságérzetének, ha pedig ennek lóttak, akkor hiába minden cirógatás, rávigyorgás, hiába minden cupogás meg cumi. A szeretet nem minden, csupán egyik fontos tartozéka a megszokásnak, ennek az olajozott gépezetnek, amelynek bármelyik kereke, ha kilazul, a balhé rögvést kitöréssel fenyeget.

Szóval, ha már egy porszem miatt is támadhat működészavar, akkor a válás földrengés nagyságú károkozó – ezt akarod mondani? És hogy ilyen haddelhaddban már érdemes maszatozni, a felelősséget a másakra kenni, a kár következményeit alábecsülni – közben magukra a legkárvallottabb áldozat szerepét ruházni? Voltaképpen nem arról van-e szó, hogy abból a bajból, amit okoznak, leszedik az önbecsülésükhöz szükséges sápot? Ami a gyerekeket illeti, velük ráérnek törődni, mikor maguk már túléltek a válságot.

Minden szentnek maga felé hajlik a keze. Emberi dolog. Meg aztán cselekedhetnének-e másképpen?

Ők talán bajosan abban a lelkiállapotban, amelyben háborognak. A társadalom viszont lehetne előrelátóbb.

Beszélje le őket a válásról? Beavatkozás lenne a polgári szabadságjogokba.

Inkább a gyerek esélyeit latolgathatná. Arra, hogy a szülei ütközését ne élje megrázkódtatásként.

De ha egyszer ez megrázza. Jó alaposan.

Mert félelmetesnek tartja, nem ismeri, nincs hozzászokva.

Hogy lehet egy gyereket ilyesmihez hozzászoktatni?

Egy az egybe persze nem lehet, közvetve viszont... Gondolj bele! Aki büntetésből nem kap tortát, az a klambó bög, legalábbis rosszul érzi magát. Próbálta-e valaki úgy megtagadni tőle a finom falatot, hogy az számára öröm lesz és elismerés? Egyszer-kétszer persze nem ül fel a fogásnak, de ha így szoktatják.

Mazochizmusra? A kommunisták is próbáltak ilyen módszerrel hatékonykodni, aztán mi lett belőle.

Talán nem jó a példa. De maga az elv nem téves. Ha egyszer a gyerek azért rémül el a válástól, mert a maga életében ismeretlennek, elképzelhetetlennek tartja, milyen lesz a magatartása akkor, ha nem ismeretlen fordulatról van szó és könnyen elképzelhetőről?

Úgy gondolod, hogy a szülők még akkor játsszák el neki a válást, amikor még nem is gondolnak rá? S attól nem tartasz, hogy addig jár a korszó a kútra...?

A szülőktől ebben a kérdésben semmi épkezlábat nem lehet várni. Hát akkor kitől? Elsősorban róluk van szó, és még sem lehet itt hasznukat venni.

Ha megvizsgáljuk, hogy miért nem, talán hozzáférünk valami magyarázathoz. Ők egy intézmény tökéletességét szavatolják. Közben esendő emberek. Tökéletlen jelzői egy hibátlannak feltételezett, hibátlannak elvárt jelentettnek. A szerep, melyet a világ rájuk szab, amelyet gyermekeik előtt kénytelenek eljátszani, nem különb a szentképekénél a katolikus templomokban. Pedagógiai célzatú illúzió. Ha a hívők rájönnek, hogy a valóság esendőbb, a glória csorba pakfong, a hívők megzavarodnak, a fiatal hívők pedig pánikoznak. Úgy érzik, összeomlik körülöttük a világ biztonságát adó rendje, az a rend, amelyben központi helyet foglaltak el az érettük élő felnőttek. Valósággal újraélik a születés rettenetét, nem tudják, mi az új hely, amelyik őket körülveszi, mi a francot keresnek ők benne, nem értenek belőle semmit. A csecsemő lassan megnyugszik, amikor odatartanak neki egy mellet, amely megmenti az éhségtől és garantálja, hogy nem neki kell a világgal törődnie, nem kell iszonyatosan vesződni a megértéssel. Hozzá hasonlatosan a válás bonyodalmaira ébredő gyerek a bizonyosból átpenderedik a bizonytalanba, egy váratlan helyzetbe, ahol azonban, a csecsemővel ellentétben, neki a világ idegenségét a maga valóságában meg kell értenie. Puffer nincs, közvetítő sincs olyan, aki a terhet magára vállalhatná. Szó mi szó, felnőtté kell lennie, idő előtt, készületlenül.

Készületlenül?

Mert nem készítette fel senki. Oktatásra gondolok, ahogyan az írásba-olvasásba bevezetik a kicsit az elemiben.

Állami oktatásról lenne szó?

Érdemes lenne megvalósítani. Ha azonban nem akarjuk kivárni a nehézkes parlamenti helybenhagyást, magántanfolyamokkal lehetne az utat egyengetni.

De hogyan?

Az oktatási anyag elnevezése „a másik mama, a másik papa” lenne. Azt tudatosítani a gyerekekben, hogy a szülőkön kívül, akiket szeretnek, csodálnak, akikhez ragaszkodnak, vannak szüleik, akiket nem ismernek. Mint az árnyék, úgy áll az Apu 1 mögött az Apu 2. Van úgy, hogy Apu 3 is ott lappang. Áll ez Anyu 1-re is: ki lehet venni mögötte az Anyu 2-öt, sőt nem egyszer Anyu 3-at. Aki megismerkedik a 2-es és 3-as sorszámúakkal, az többet nem kaphat ki az 1-estől. Ha a 2-estől vagy 3-astól kéri azt, amit az 1-es megtilt, azt különösebb kunyerálás nélkül megengedik neki. Szerencsés esetben parancsolgatás helyett kikérik a tanácsát, még szerencsésebb esetben a pisisek véleményére is adnak – ha az 1-es nem, akkor a 2-es vagy a 3-as –, előbb-utóbb valamennyien. Egyenlőként bánnak vele, nem kell kivárnia a felnőttkort. A szülőket pedig, akik beiratják csemetéiket a tanfolyamra, arról tájékoztatják, hogy ha ezek eredményesen végeznek, olyan edzettek lesznek, hogy apjuknak, anyjuknak nem kell a továbbiakban azért aggódni, hogy milyen lelki sérüléseket okoznak a kicsinyeknek.

Így elvontan nem is hangzik rosszul. De hogyan képzeld el a pedagógiai gyakorlatot?

Mondjuk vetítettképesen, szájbarágóan, színpadi eszközökkel. Mozgalmasan kell hatást gyakorolni, lekötni a serdülők figyelmét.

Igaz is, magánórákat tervezel vagy csoportos oktatást?

Az első éveken mindenképpen csoportosra gondolok, minél többen fizetnek tandíjat, annál hatásosabban lehet a technikai fogásokat fejleszteni. Kezdetben szerény eszközökkel kell boldogulnom, több mindent a tanulók képzeletére bízva. Szó sem lehet például arról, hogy valamennyi beiratkozott szüleit felvonultassam a képernyőn. Be fogom érni egy jellegzetes fiatal párral, melyből ezerfélélet lehet kivágni képes mellékletekből: menyezői jel-

mezbe lesznek bujtatva és sugároznak a boldogságtól. Elsötétül ekkor a terem, s egy lelkes bácsihang elmondja, hogy ez az egészséges nő és férfi, akik örök hűséget esküdtek egymásnak, egymásban lelték örömeiket, majd egyre inkább abban, hogy megcsinálták és világra hozták gyermeküket/gyermeküket. (A vetítést reklám szakítja meg arról, hogy aki bevezetést akar nyerni ennek az időszaknak a nyomós eseményeibe, annak potom összegért egy illusztrált broszúra áll rendelkezésére.) Ezek után lesz láthatóvá az érem másik oldala, ami a bemutatás voltaképpen tárgya. Egy kéz vörös bársonyfűggőnyt von félre, utat engedve egy női árnyak, mely lábujjhegyen ruhásszekrényt közelít meg s ebben férfiholmik között kutat. Egy halom ing mögött rátalál arra a kotonos dobozra, melyet férje elvben azért vesz igénybe, hogy több kistestvér ne szülessen a családba. Révedezve számolja a készletet, s egyszerre csak ijedten sikkant, újraszámolja, az eredmény ugyanaz, s ekkor már gyűlölködve sziszeg. Jóval több gumi hiányzik, mint amennyit a férjével, vagyis apuval együtt fogyasztottak. Félelmetesen szikrázik a 2-es számú anyu szeme.

A bácsihang ekkor hivatalos stílusban emlékeztet statisztikákra, melyek szerint a világon minden nap több száz, sőt ezernyi apu használ feleségének engedélye nélkül mással kotont. Ezt félredugásnak nevezik. Noha látszatra nem nagy ügy, az egyházak s a feleségek üldözik. Egyes feleségek válóoknak tekintik. Bárkinek az apukája ki van téve a félredugás következményeinek.

A beíratott apróságok meglepetten, kicsit kukán hallgatnak. Mindig lesz azonban egykettő, aki belegondol. Az ilyen gyorsabb eszűek firtatni kezdik a példa egyoldalúságát. Megkérdik: csak apukának lehet félredugnia? A vetítövászonon megjelenik az előbbi kéz, és a félrevont függöny látni enged egy füttyörésző apukaárnyat. Fialat, derűlátó személynek tetszik, aki reggeli tusolás céljából a fürdőkádba lép. Mozdulata hirtelen megakad, s a kamera felnagyítja a zavarba ejtő látványt. Hosszú szőrszál kunkorodik a világos zománcon: kihívón kunkorodik. A füttyörészés abbamarad. Helyteleníti vajon az apuka, hogy nincs tisztára mosva a kád? Ingerülten két ujja közé csippenti a szőrt, közel viszi szeméhez, leviszi az ágyékához, nyilván hasonlítás céljából. Felhördül, visszadobja oda, ahonnan felvette, ami meglepő, hiszen van a fürdőszobában műanyag személtáda meg pláne vécékagyló, amelybe nyomtalanul lehúzhatná a voltaképpen jelentéktelen piszkot. S akkor tusolhatna füttyörészve.

„Csakhogy akar-e ő még tusolni, füttyörészve vagy másképp?”, teszi fel a szónoki kérdést a bácsihang. Majd pedagógiai hangnemre váltva kifejti, hogy apuka hatósági jegyzőkönyvbe akarja vetetni a szőrszálat mint bűnjelet. Mert ez az erős, feketén fénylő és kunkorodó szál bizonyíthatóan nem az övé,

hiszen az ő ágyékát inkább seszínű sörteszerűség borítja és nem olyan dúsan hullámzó drága prém, amilyent pont olyan kényes, kéjes női ujjak borzolnak vörös körmökkel, mint az anyué. Aki tehát félredugott a szépszörű alakkal, talán éppen a hitvesi fürdőkádban. Végül is a zománcon nem tett kárt, apuka mégis megszenteltelenítést emleget, mint az a sok ezer férfi, aki a statisztikák szerint ilyen szőrt talál hasonló fogcsikorgatással. Látszatra az eset nem érdemli meg, hogy ekkora feneket kerítsen neki, vagyis hogy kigyót-békát kiáltva rá bíróság elé hurcolja anyukát, akit a legáhitatosabb vággyal gusztált a menyegzői felvételen. És mégis.

Nyugtalan csend támad az osztályban. Rosszat sejtve az egyik nebuló megkérdi:

– Hányas számú anyukát és apukát láttunk?

- Kettes számút.
- Az anyémek egyes számúak.
- Te csak azt hiszed. Bármikor lehet belőlük kettes számú. Azért jársz ide, hogy felismerd őket, ha egyszer csak előjönnek.
- Az már nem lesz sem az én anyukám, sem az én apukám.
- Dehogynem. Fogd fel azt, hogy ilyenek is lehetnek, de megmaradnak anyukádnak és apukádnak, még akkor is, ha kitekerik egymás nyakát.

A kéz vonja máris el a függőnyt, egy konyhaasztalnál veszekedő anyuka-és apukaárnyat lehet látni reggelizés közben, két oldalcopfot viselő lánykájuk társaságában. Apuka éppen azt vágja anyuka fejéhez, hogy hazudozó, mire anyuka a teáskannát vágja apuka fejéhez. A kanna darabokra török, ömlik a tea apuka fejről apuka pizsamájára, ő maga összecsuclik. A kislány sírva fakad. Anyuka vizsgálja az apuka fején növekedő púpot, előveszi a konyhakést és a penge lapjával próbálja visszazorítani. Szól a lánykának, hozzon alkoholt és gézt a fürdőszobából, mert vér is folyik. A kislány sírva térül-fordul, a csípős alkoholtól apuka feléled, kitántorog az előszobába, onnan egy ernyővel jön vissza, és „kezet mertél emelni rám, te cufka” kiáltással csépelni kezdi anyukát. A kislány sikoltozva cibálja teától csöpögő pizsamáját, mire apuka szelíden rászól: „ülj vissza szépen az asztalhoz”, anyuka pedig, miközben záporoznak rá az ütések, hasonló szelídséggel utasítja: „ne avatkozz a felnőttek dolgába”. – Változik a szín. Autó gördül az elemi iskola kapuja elé, láthatólag másodkézből vett, régebbi modell. Kiszáll belőle apuka, feje átlósan bekötve; szerető apukacsókkal küldi be a kislányt, aki vidáman szökdécsel befelé. Néhány óra múlva egy másik, elég lehurbolt jármű érkezik, benne anyuka nyakcsigolya-merevítővel; szerető anyukacsókkal fogadja az iskolából vidáman kiszökdécselő lánykát. Ennek nincsen már dupla copfja. A bácsi hang arra emlékeztet, a válópert intéző előljáró rendelte el, hogy rövidre vágják a haját. Néhány filmkocka mutatja, hogy kecses anyukakézzel és szőrös apukakézzel a két szülő hogyan rángatja maga felé copfjánál fogva a leánygyermeket, akihez, mint a képen látható, mindketten szenvedélyesen ragaszkodnak.

A már ismert csendet egy karikás szemű kislány töri meg.

– Az én szüleim is elváltak. Már nem verik egymást. Azt tetszik gondolni, hogy nekem így jobb.

– Mitől nem jobb neked?

– Attól, hogy hol az egyiknél, hol a másiknál alszom, és sehol se jól. Csak az iskolában tudnék igazából, ott meg a tanító néni lebarmol.

– Mert nem vagy felkészítve.

A kéz elvonja megint a függőnyt. Láthatóvá most a tanfolyam felkészítő helyisége válik. Középen egy ágy, rajta egy kislány. Egy sámlin óriáscsengőjű ébresztőóra. Jobbról, balról ajtók nyílnak. Este tíz óra van. Egy ápolatlan szőranyu reggel hétre állítja be a csöngetést, fogmosópohárban nyugtatót ad be a fiúcskának és kimegy. Éjjel kettőkor betámolyog egy kaptatos szőrapuka, felveri kislányt és nehezen forgó nyelvvel faggatja arról, hogy mit tanult az iskolában. A kicsi félig nyitott szemmel rögtönöz, hasonló gombóc van a szájában. Apuka tölt magának és hajnali ötig nem hagyja abba. Akkor kimegy, álomba merülő fia pedig az istennek sem akar felébredni hétkor. De a szőranya rázza, vizes szivacsot nyom a képébe, diktálja belé a reggelit és lökdösi le a lépcsőn lehurbolt autójához, amilyen a válás következtében szűkösebb anyagi körülmények között élő szülők közlekednek. A kocsit nem indul el. Rohanás a villamosmegállóhoz. (Gyorsított vetítés.) Rohanás a busz megállóhoz, sínfelújítási munkálatok miatt. Egy hét múlva rohanás a pályaudvarra. A kislányt gümőkör gyanúja miatt a fővárostól távol, jó falusi levegőjű elemibe íratja be a két szülő, de a mozgalmas éjszakákat, reggeleket, estéket náluk tölti. Edzésben tartják. Eleinte egyre rosszabb bőrben hajszolódik a vásznon, később egyre jobb bőrben.

– Ugye ajánlatos a felkészülés? – kérdi a bácsi hang.

– Hányas számú ez a kislány? – kérdi a karikás szemű kislány.

– Ugye ajánlatos a felkészülés? – köti a bácsi hang az ebet a karóhoz. És kereskedelmien pergő nyelvvvel sorol további lehetőségeket:

– Fel lehet még készülni az eddigieken kívül istentagadó anyukára és bigott apukára, hazaáruló édesapára és besúgó édesanyára, talpnyaló apukára és egyenes gerincű hitvesre, cukros nénire és cukros bácsira, akik csak később tudják meg egymásról, hogy cukrosok, aidses édesanyára, aki elhallgatott aidsű édesapától kapta meg, és zokogva dühöng, rendőrmester anyukára és hamiskártyás apukára, libáskofa anyukára és illemtanár apukára, impotens édesapára és fehérmájú édesanyára. Ők mind hajlamosak válásra, akárcsak a vérszomjas apukák és a növényevő anyukák, az egymás pénzét sikkasztó szülők, az egzaltált rágalmozók, és akiket ők méregkeverő hírbe kevernek, az egymásra fenekedők, a kegyetlenek, az alattomos mazochisták, a felfuvalkodott szadisták, a gyomorszagúak, a tapadós tenyerűek, a gombás hónaljúak. Az összeférhetetlen kedélybetegek. No és persze az orbáncosok és az allergiások.

– És az ő gyerekeik hányas számú gyerekek? – makacsolja meg magát a karikás szemű.

– Kettes meg hármas számúak – morogja zavartan a bácsihang.

– De mi egyes számú gyerekek vagyunk – figyelmezteti konokul a karikás szemű. S a többiek is a csoportban elkezdik mondani ugyanazt, sőt egy nagyobb kislány azt követeli, hagyják meg neki az első számú szüleit, azokat szereti.

Válasz helyett megjelenik a kéz, félre vonja a függönyt, azonban mielőtt megjelenne bármi, a gyereksereg beözönlik. Hiába ripakodik rájuk a bácsihang.

– Hátra! Takarodjatok kifele! Azonnal kifele!

Ők azért csak nyomulnak háborogva, visongva, a hang mögött a bácsit keresve. Be-be-rontanak a további függönyök mögé egy iszkoló alakot hajkurászva. Hol kicsi, mint ők, hol nyakigláb felnőt, az alak így próbál meglépni előlük, de amikor erre huss, akkor elébe kerülnek, mikor pedig arra huss, oldalról fogják közre, ő meg egy elesés közben lerántott kelmébe csavarodva vergődik. Könnyű préda ez a tetszés szerint nyújtható, zsugorítható gumiegyén. A gyerekek kérlelhetetlenül csikarják, ő meg kipukkad. Keze, mely a függönyöket húzgálta, szintén néma leffentyű. Hökkenten, sőt döbbenet hátrálnak a kicsiny üldözők, nem tudják, mit kezdjenek az élettelen testtel. A bácsihang is elhallgat.

Hosszú folyosó bejáratánál fekszik, kétoldalt ajtók sora. Az egyikben penészes arcú, lötytyedt bőré hölgy lép ki. Úgy fest, amilyenek egy növényevő anyukát lehet elképzelni, akin úgy lóg a ruha, mint egy csontvázon. Látva a kiskorú csoport zavarát, azt a felvilágosítást adja nekik, hogy akit ők leterítették, az most egy halott apuka, ő azért van itt, hogy felkészüljenek rá.

– Ne felejtsetek – teszi hozzá elnézően –, az imént még élt.

Ők nagy erőlködéssel próbálják felfújni, de nem sikerül. Bizonyítani akarják, hogy szeretik. Az se megy. Hátrálnak némán, rá van írva a képükre, hogy nem kérnek a felkészítésből. Az kellene nekik, hogy szeressék őket, de belátják, hogy nincs miért. Legálábbis ott, ahol vannak, nincs. Hát akkor el innen.

Nem mozdulnak, akár egy neves színdarab szereplői. Csak-hogy itt és most megszólal a bácsihang:

– Sápítózunk? Elvagyódunk? Épp amikor már felkészültünk?

Visszhangosan szól a bácsihang, vagy több bácsihang bömböl?

– Úgy megtáncoltatlak titeket, hogy attól koldultok. Kapjatok el, ha nem tetszik!

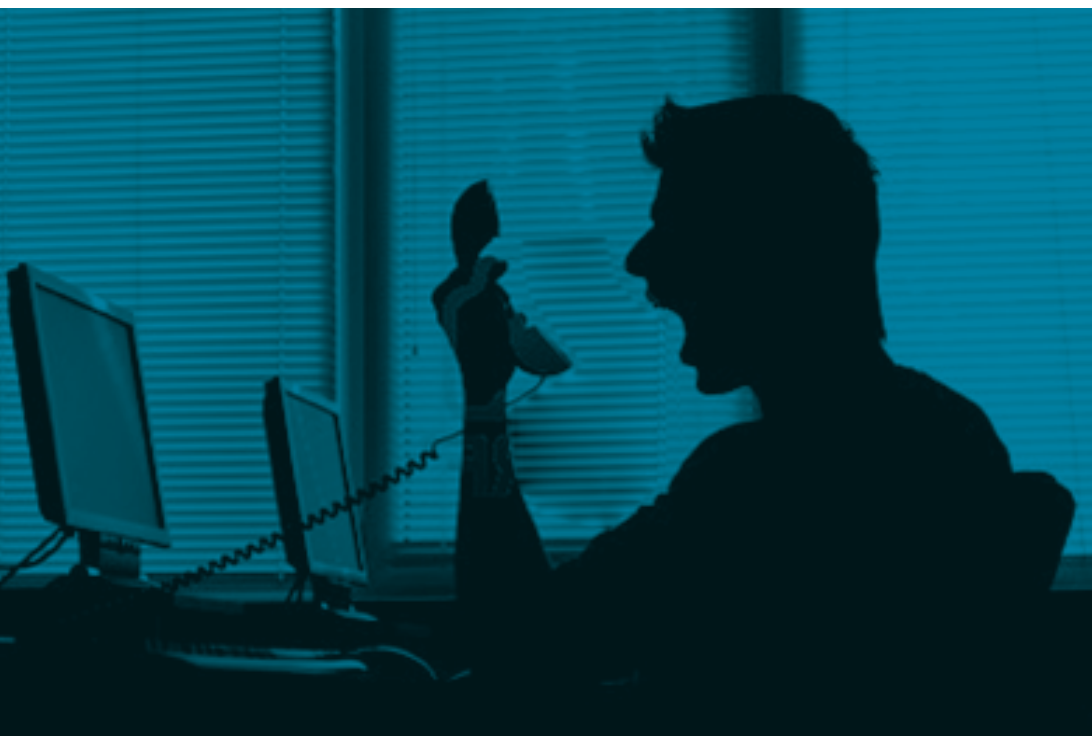
A hatás fergeteges: ez még mindig él, parancsolgat és leskelődik. A zsinórpadlásról néz, néznek le, több szempár is figyelni ingerült mozgolódásukat. Ők lent szabadulni akarnak, érzik a túlerőt, kínjukban táncra kelnek. Elhúzni messze innen, mint a darvak, átrepülni sziklás hegyen, tengeren és sivatagon, neki az életnek? Vagy felcsúrní a mennyezetig, ellepni a leshelyeket, kirángatni a bácsit, a bácsikat, és lincselni, lincselni, akit érnek? Egyelőre nincs eldöntve semmi, csak táncolnak. Felváltva egy kisfiú, egy kislány, megint egy kisfiú, megint egy kislány hosszú V alakban, mintha szállnának, pedig csak egy helyben topognak,

gyors járással, rövid léptekkel, a kisfiúk lábemeléssel, a kislányok karjukat magasra emelve, oldalt lengetve, ahogyan az élükre álló madárfejű kisfiú, aki ráadásul jó hosszú, merev lábszárral jött a világra. Ő krúgat is, mint szálltukban a darvak, amely hangot a költők hosszú, megigézõ hívogatásként is emlegetnek. Kezdõdõ szervezettség jellemzi a látványt a hol itt, hol ott szembeszökõ kétbalkezesség ellenére. Mintha a kijárat felé tájékozódna, holott az a bejárat. Igaz, hogy a vörös függönyök mindenfelé egyformák. Az élen táncoló körbeviszi õket, aztán hirtelen kört bont, s abból hirtelen folyosót nyit, mely keresztfolyosóba torkollik.

Felülrõl úgy látom, a folyosók üresen valakire várnak, és nem lennék meglepve, ha ebbe az útvesztõbe engem szeretnének becsalni. Illetve minket, mert nem tudják bizonyossággal, hogy egy vagyok-e vagy több. Tapasztalatlanok még, és máris ravaszkodnak. Ha becsörtetnék közénk, a függönyök rojtos végû zsinórjával fojtaná meg. Akár valamiféle Minotaurust. Akinek nem a vérét kell ontani, hanem a hangját elfojtani, szemét, soknak látszó szeméit kikaparni. Mágikus krúgatással próbálnak lecsalni, elhitetni, hogy felkészült csapatuk élére majd engem állítanak. Hát ezt õk csak hiszik, pancser kezdõk, bohó kis pöcsök. Vághatnak mézesnél mázosabb képet felém, mit sem érnek vele: megülök konokul a mestergerendámon. Ők meg a levegõt paskolva térdbõl rugaszkodnak felém, mint akik a világon semmiért sem válnának meg tõlem. Most már nem is lecsalogatnak, hanem felfelé iparkodnak, szívüket hozzám próbálják emelni nagy-nagy bizalommal, szívós szárnylengetéssel. Térdhajlítás, dobantás, már elsõre elérik a húszcentis magasságot, következõre még tíz centivel magasabbat. Ennél többre nem telik. Lenyúlhatnak a mélybe, ahol egymás hegyén-hátán szökellnek, ágaskodnak elbizakodottan. Megérinthetnék bátorításul legalább egy kezét. De minek? Szárnyuk nincs, repülni úgysem tudnak. Sem mirekellõ kicsikék, nem elég nekik, hogy felkészítettem õket? Fentrõl, fejedelmi többsében. Magántanfolyamon. ■ ■ ■

Karátson Endre (Budapest, 1933): író, kritikus, irodalomtörténész. 1956 óta Párizsban él. A Lille III-Charles de Gaulle egyetem emeritusz professzora.

Mi készül?

Karátson Endrével Szilágyi Zsófia beszélget

KARÁTSON ENDRE

– A 2012-es Könyvfesztiválra jelenik meg a *Retúrjegy*. Jó lakásom az irodalomban. Mire utal a cím első fele, és mire a másik, egyszerűbben: miről szól ez a 456 oldalas, új könyv?

■ Emlékezem a magam módján az 1956-os emigrációra. Sokan adtak már számot róla politikai, történelmi szempontból, erkölcsiből, s érzelmiből szintűgy, lát-szatra nagyjából összegezve az idevágó ismereteket. Hol önigazolás, hol önvád hatja át a tanúk beszámolóit, közös jellemzőjük azonban a hiány hangoztatása, negatívumként uralkodó központba állítása. Kivételt képeznek azok, akik az általános tehetetlenkedésből kiutat az alkotó cselekvésben kerestek. Ezek szervezték meg azokat a szellemi központokat, ahol megszületett a nyugati magyar irodalom. Magam ehhez a nemzedékhez kötődtem, osztottam nézetét, miszerint „itthon” is lehet olyan magyar kultúrát teremteni, amely hozzátehet egyet s mást az otthonihoz. Az én módim, amit ebben a könyvben felidézek, abban állt, hogy az emigrációt szellemi kalandnak tekinttem.

Több mint fél évszázada abba a nyugati világba csöppentem, amely több századon át, s egyre erősebben hivatkozási alapot nyújtott a fejlődni vágyó hazai szellemiségnek. Amely a mintát saját otthonos helyéről, vagyis kívülről méltatta. Nekem viszont, új helyzetemben, a külföldi „mintán” belül kellett élnem és gondolkodnom. Idegenként. Könyvem azt mondja el, hogyan próbáltam múltamat nem megtagadva, úgy megkettőződni, hogy a külföldi környezet jelenében tevékeny részt vegyek. Ha nem az irodalomban keresem a megoldást, nyilván melléfogok. Irodalmárként, professzorként, íróként viszont az idegenségből kínos léthelyzet helyett ösztönző témát faragtam.

Úgy gondoltam, a szovjet birodalom összeomlásakor, hogy ezzel a furcsa szabadalommal visszatálok oda, ahonnan negyven évvel ezelőtt eljöttem. Nyugati nemzedéktársaimmal együtt azt vettük észre, hogy az ismerős ajtók mögött gyakran mások laknak. Könyvem záró része ezt a fáradtságos hazatérést próbálja elemez-

ni, azon örvendezve, hogy az irodalom megmarad jó lakásomnak, és hogy az Európai Uniónak köszönhetően Párizs és Budapest között a retúrjegy mindkét irányban szabadon használható.

– *A Retúrjegy többször utal az Otthonok című kétkötetes, 2008-ban Szépiró Díjjal jutalmazott kötetre. Mennyiben kapcsolódik ez a mostani könyv ehhez az előzményhez?*

■ Annyiban mindenképp, hogy a három kötet egyazon ember emlékeivel hozakodik elő. Ez az ember 1956 november végéig Budapesten élt, azóta pedig Párizsban él, 1969 óta ingázik Párizs és Budapest között. Ugyanarról a magyar emigránsról viszont, aki Franciaországban házasodott és ottani egyetemeken lett professzor, többféle szempontból lehet szólni. Az *Otthonok I–II.* az életút eseményeire fókuszál, halálra, életre, családra, szerelemre, barátságra, a régi s az új világ otthonaira, társadalmi kihívásaira stb. Kimaradt onnan a szellemi életút, amely Nyugatra érkezéssel megnyílt, s amelynek állomásait aztán már nagyjából magam jelöltem ki a térképen. Nem függetlenül, persze, a kor divatjától, amelyet az 1968 táji roppant megújulási energia hatott át, számomra hol vonzóan, hol ellenszenvesen. *A Retúrjegy. Jó lakásom az irodalomban* voltaképpen intellektuális Bildungsromanom. Meg-elevenednek benne kulturális tevékenységeim: olvasás, írás, tanítás; kulturális környezetem: École Normale Supérieure, Hollandiai Mikes Kelemen Kör, egyetemi katedrák; esszéportrék a választott írótestvérekről, Borgesről, Kafkáról, Beckettről, Nabokovról, Camus-ról, mindezek azonosságépítő műhelyem díszletfalai között eseménysort képezve. Alkalmat nyújtva az idegenség s az irodalom közti bensőséges kapcsolatok körvonalazására. Regényfigurák és eleven társak portréinak egybegyűrésére. Az erdélyi múlt álomszínpadra léptetésére. Miközben múlik az idő, mesterkedik, majd lebomlik a béketábor, s egy új világ helyett egy másvilág tárul fel.

Ha úgy tekintjük, hogy a *Retúrjegy* a magyar másképpen gondolkodás egyik hiányzó fejezetét pótolja, a könyv önmagában is érdekes olvasmányt nyújthat.

– *A kötetben szinte végig a szerző és elképzelt olvasója beszélget, vitatkozik egymással. Olyan életszerűen, hogy néha el is felejtetem, mindkettő Karátson Endre maga. Miért épült be az olvasó a szövegbe, nélküle magányos lett volna a szerző? És hol a helye ezek után az összes többi, valóságos olvasónak?*

■ Pokoli unalmas lett volna nem egyszer elvont szellemi fejlődésrajzot simán, egyes szám első személyben közrepasszírozni. Az olvasó világra hozatala lehetővé tett egy eleven párbeszéd formát, mely hol interjú, hol szócsata, hol ugratás vagy kiszorítás. Erőltetés nélkül szökteti tovább is, másfele is a szóban forgó gondolatot, észrevétlenül ad alkalmat témaváltásra, kitérőkre, cseles szerválásra, a labda kaján lecsapására. Így működik Diderot *Jacques le Fataliste*-ja, hajdan ez a forma megigézett.

Sorozatgyilkosnak nevezem az olvasót, játékos önvédelemből azzal szemben, aki egyre-másra csúffá teheti a szerző állításait, felkoncolhatja nézeteit. Ahogy mindkét fél mondja a magáét, felsejlik a beépített kritikai szempont személyisége is. Bizalmatlanul feleselő, inkább hagyományörző figura száll szembe az újításokra kíváncsi, azoknak előítélet nélkül szállást biztosító, illetve biztosítani óhajtó szerzővel. A könyv végén már valóságos szereplőkként tűnnek el a színről.

Azt hiszem, a valóságos olvasók szabadságát növelik. Minden nézeteltérésnél ez utóbbiak maguk dönthetik el, hogy kinek adnak igazat, kivel szemben foglalnak állást. Az is előfordulhat, hogy az őket személyesen érdeklő kérdésekről a valóságos olvasók önmagukkal is vitába szállnak. Elmét lehet-e hatékonyabban csiszolni?

– *Megszakadt, kihűlt barátságokról, csalódásokról, ügynökjelentésekről is esik szó a kötetben – számíthatnak-e nagy leleplezésekre a Retúrjegy olvasói?*

■ Minden rég le van leplezve, csak gyakran nincs kimondva. Én inkább jellemző portrék írásával kísérleteztem, hol ironikusan, hol elismerő baráti szeretettel. Az ügynökjelentések megérttek egy groteszk felfuttatást. Ki-ki miként érdemelte, úgy gondolt a szerző rája, áldás a karátson-fára. ■■■

■ **Szilágyi Zsófia** (1973): a *Kalligram* folyóirat szerkesztője, az ELTE tudományos munkatársa. Legutóbbi kötete: *A továbbélő Móricz* (Kalligram, 2009).

POKOL mélyén RÓZSAKERT

avagy az ezredes úr golyóstolla

Olyan nagyon sokan, állítólag, nem voltak azon a tüntetésen, amelyen főképp ellenzéki képviselők tiltakoztak a bolíviai Santa Cruz városában, miközben a kormány kitüntette mindazokat a bátor, önfeláldozó kommandósokat, akik agyonlőtték Eduardókat. A tüntetők nem hangoskodtak sokat, mindössze egy-két beszéd hangzott el, némi füttyszó hallatszott, kis taps, aztán az emberek szétszéledtek. Lévén szombat, inkább pihenni vágytak. A tiltakozást rövidre fogták azért is, mert a város fölé sötét fellegek tolultak, jókora vihart ígérve. Hogy abból aztán nem lett semmi, arról nem ők tehetek. De hogy mi történt Eduardóval és társaival, ezen írás megkezdésének pillanatában nem tudni pontosan. Az első kósza hírek úgy szóltak, hogy a Santa Cruz-i Las Américas szállóban kettőezer-kilenc április tizenhatodikának hajnalán az elit kommandó tűzpárbajba keveredett a vendégek kisebb csapatával, s hosszabb lövöldözés után sikerült ártalmatlanítani a veszélyes bandát. Rövidesen afelé bővült a dolog, hogy az áldozatok között legalább egy magyar van, név szerint bizonyos Rózsa Flores Eduárd, aki egyáltalán nem ismeretlen magyar honban, lévén, hogy amikor csak tehetette, hallott magáról, hovatovább film is készült róla, amelyet a „királyi” tévé is műsorára tűzött, így szép számú néző élvezhette. Még később Edu Flores neve mellé felzárkózott Magyarosi Árpádé, továbbá az ír Michael Martin Dwyeré. Ők tehát életüket veszítették. Élve sikerült megúsznia a horvát-bolíviai állampolgárságú Mario Tadićnak és a magyar állampolgársággal is rendelkező Tóásó Elődnek, akiket letartóztattak, majd vizsgálati fogságba helyeztek. Az esemény nyomán a bolíviai hatóságok azt állították, elvetemült terrorista csoportot számoltak fel, amely csoport többek között Evo Morales elnököt is meg akarta gyilkolni.

Mind a mai napig homályos, Bolívia, azaz Santa Cruz és Edu esetében pontosan mi is az ÜGY, s leszámítva az esetleges anyagiakat – vagy beleszámítva azokat is –, mi lehetett, mi lehet a magyarázata a történeteknek. Ehhez érdekes adalékul szolgál, hogy Eduardo Florest halála után többen is a jobboldal Che Guevarájának kiáltották ki. Ennek persze ő aligha örült volna, hiszen a szerinte gyökeréig hamis Che Guevara-mítosz lerombolásában is derekasan részt vállalt. Hogy csupán ebből a célból-e, vagy más is van a dologban, csoda tudja, elég az hozzá, hogy Eduardo a saját várt vagy váratlan, jósolt vagy jósolatlan halála előtt interjút készített, vagy csak akart, az éppen a Las Américas apropóján utóbb – a választásokra készülő fia nyomán – megvádolt Aureliano Buendia ezredessel. Nem, bossánat: Gary Prado Salmón tábornokkal, akiről tudni lehet, annak a katonai alakulatnak az élén állt, amely elfogta, majd likvidálta a hatvanas évek végén a legendás szabadságharcost, Che Guevarát.

Az egyik fotón a sok közül Eduardo a nyugalmazott tábornok könyvtárszobájában álldogál szürke, mintás ingben, olybá tűnik, azzal a szürkésfekete robusztus karórával, amely a kommandós akció után csupaszon kiterített testének bal csuklóján látható majd. Előtte ül az ősz tábornok, tőle balra a falon egy hosszú, nyugdíjig érő katonai pályafutás képei, háta mögött kötetek halmaza. Nem elég nagy a felbontás ahhoz, hogy a gerincekről olvashatók legyenek a címek, azonban könnyen kitalálható, a polcok nem Gabriel García Márquez vagy Jorge Luis Borges műveitől roskadoznak, s a két férfiú nem ama száz év híres-neves magányát vagy a világ bábeli könyvtárának fogas kérdéseit, esetleg a borgei ábécé első betűjét, *alefjét* jött össze megvitatni. Akkor mégiscsak az interjú? A fotó mindenképp az összeesküvés gyanúját erősíti most a bolíviai ügyészségben. A gyanúsítottak állítólag ultrabizalmas levelezést folytattak számítógépen, és akkor mi más lehetne az értelme? Mint összeesküvés. És mi az összeesküvés lényege? Márpedig az nem lehet más, tudjuk megint csak, mint Evo Morales elnök megölése, a többenél módosabb Santa Cruz tartomány végleges elszakadása fegyveres harc árán. Eduardo Floresék ezt igyekeztek előkészíteni, a nagyon is tapasztalt és mindenképp érdekelt Gary Prado pedig ebben igyekezett a segítségükre lenni. Teljesen mellékes ezek szerint az, hogy – utánanézünk közben – a Che Guevara nimbuszát lerombolni igyekvő interjú tényleg elkészült, ergo levelezésük és találkozásuk szólhatott csupán erről.

Nem vitás, mindenféleképp megkülönböztetett figyelmet érdemel az érintett, bekorlyított, meglögybölt, megízlelt, jellegzetes rumként Kubából exportált-importált mámorító (világ)szabadságharc. Az annak élére került, jelképen túl emblémává vált szakállas figurának szempontunkból kihagyhatatlan a históriája, az ikon-férfiúnak, kinek még ma is mindenféle csészéken, pólókon, plakátokon és egyebeken, Switcheken és Swatchokon felfedezhető jól ismert, időtálló komor ábrázata. Hosszú hajjal, csillagos, fekete franciasapkával legalább annyira része a popkultúrának ő, mint Mick Jagger a kiöltött nyelvvel, vagy a Beatlek bármijükkel, netalán Marilyn Monroe a peroxid szőkeségével, főleg mióta a popművészet is Andy Warhol révén felfedezte magának. Akárcsak a Coca-Colát. (Láttunk már klotyófedeleket is az arcképével.) Ernesto Rafael Guevara de la Serna (másutt még Ernesto Guevara Lynch de la Serna stb.), közismerten Che Guevara, akit közelebbről az ifjabb nemzedékek már kevésbé ismernek, bár Argentínában látta meg a világot, köztudottan kubainak számított, főképp azért, mert Fidel Castro az ötvenes évek végén született kubainak nyilvánította, miután kitörő szenvedéllyel jó nyálasan homlokon csókolta. Nem is egyszer. Che életrajzírói feljegyezték, hogy szülei nagy súlyt fektettek a tanítatására, tanult is szorgalmasan, szabadidejében szívesen játszott indiánosdit, s mindenkit így szeretett megszólítani: *hé!* (Innét a *Che.*) Később motorozott. Negyvenhatban fejezte be a középiskolát, ahol is főképp irodalomban és sportban jeleskedett. Juan Domingo Perón hatalomátvétele után pár nappal lett nagykorúvá.

Rövidesen megérkezett a behívó, ám ő akkor még idegenkedett a fegyvertől. Hogy ne vigyék el, abban asztmája határozottan a segítségére sietett. Végre ez a vacak tudom valamilyen hasznomra is válik, viccelgetett.

Mérnöknek indult, orvos lett belőle. Egyetemi évei alatt, úgy tudjuk, nem nagyon politizált, annak ellenére, hogy szülei antiperónista aktivisták voltak. Az ötvenes évek elején egyik, politikai elkötelezettségére nézve radikális haverjával (Alberto Granado bioké-

mikus, a minap halt meg, szép kort érve meg) holmi ócska Norton 500-as motorkerékpáron beutazta Dél-Amerikát, közben, akárcsak majd később Bolíviában, naplót vezetett. Ami a naplóba nem került be, de amit ez a haver, amikor megromlott közöttük a viszony, pletyka vagy sem, mindenfelé terjesztett, az az, hogy útjuk során Che Guevarának alkalmi viszonya volt egy szegény sorsú, még éppen csak bimbózó indián lánykával, akit a légyott után nyomban faképnél hagyott. Történt ez mégpedig úgy, hogy egyik nap éppen valami szerencsétlen indián leprafészeknél szakadt le a Norton kipufogója, s hatalmas szikrákat vetett, ahogy az apró kövekhez ért. Meg kellett hát reparálni. Neki is látott, Che meg elment kicsit körülnézni. Így találkozott a félmeztelen, citrommellű kislánnyal, aki nagyon megtetszett neki, lévén eléggé nagytermészetű komisszári hajlamain túl, vagy azok mellett. Tüstént jó sok pénzt beígért a leány anyjának, ha a gyermek ott helyben az övé lehet. A kilátástalan nincstelenség nagy úr, az asszony belement, a koszos putri hátsó fertályában megesett a dolog, nincs mit tagadni. A legcsúnyább ebben, hogy Che Guevara a végén nem akart fizetni, inkább kereket oldott. Úgy, hogy felpattantak a megjavított járműre, s nagy gázzal mentek tovább. Ez a haver csak később tudta meg, miért kellett onnan oly sebtében távozni.

Volt, ahogy volt, visszamenni nem lehetett, nem is volt tanácsos. Becsületére váljék Chének, úgy tűnt, bántja az egész. Merengővé vált, sokat töprengett, és hogy ennek az eseménynek mekkora része lehetett abban, hogy Che Guevara rádöbbsent Latin-Amerika síró-rívó, üvöltő nyomorára, azt pontosan nem lehet tudni, de biztos, hogy lelkileg közrejátszott. Innen persze kellett még pár lépés az egész földrészre vagy az egész világra kiterjedő forradalom elképzeléséig, de megvolt a nagy löket. Visszatért Argentínába, befejezte tanulmányait, majd újfent útra kelt. Guatemalában kötött ki. Aligha lehet itt cél Eduardo Floresszel kapcsolatban Guevara egész életét elmesélni. Lényeg az, hogy útban Guatemalába Che Bolíviát is érintette, s valószínűsíthető, ekkor tűnt fel neki a túlnyomórészt kismizett indiánok lakta, tengődő ország mint lehetséges terület a küzdelem kibontakoztatására. Guatemalában ugyanakkor, ahol épp akkor döntötték meg a CIA segítségével Jacobo Arbenz Guzmán demokratikusan megválasztott kormányát, jöhetett a felismerés, hogy az első számú gonosz az USA, amellyel meg kell küzdeni. Úgy tűnik, itt alakult ki benne a végleges meggyőződés akkori szerelme, egy indián származású, dúskeblű marxista közgazdász hatása, hogy a szabadságot és egyenlőséget csak fegyveres felkeléssel lehet kivívni a felfegyverzett néppel együtt, mely fegyveres harcnak egy végcélja lehet: a mindent gyógyítani képes, mindenre gyógyír szocializmus. Később Mexikóvárosban kötött ki, ott egy sorsdöntő éjszakán egy lebujsban megismerkedett az alacsony mennyezetű helyiséget telepőfékelő Raúl és Fidel Castróval, majd kisvártatva csatlakozott a Fulgencio Batista kubai diktátor megdöntésére szervezkedő csoporthoz. Ötvenhat decemberében mintegy nyolcvan társával együtt a Nagymama (*Granma*) nevű jachton (*mission impossible*) Kubába utazott. Ott partra szálltak, mindannyian bátrak és elszántak, józanul nézve örültek, hogy csatát nyerjenek. Az eredmény ismert, Batista úgy megrémült a szörnyű Nagymamától meg a szakállas (szerb csetnik kinézetű torzonborz) seregletétől, hogy menekülőre fogta. Ezzel új hosszú fejezet kezdődött Kuba történelmében, Che neve pedig – Fidel Castróval együtt – egyre zengőbbé, visszhangosabbá vált.

Mellesleg: Castróéknak sikerült, ami később épp velük szemben az ugyancsak legendává, repülőtérré, sportpályává és egyébbe vált amerikai elnöknek, John Fitzgerald Kennedynem. Hatvanegy áprilisában Fidelék szétverték az Egyesült Államokban felületesen kiképzett, az amerikai hadsereg segítségével a Disznó-öbölben partra szálló kubai emigránsok inkább zajos, mint ütőképes nagycsapatát. Ehhez fűződően olyan elméletek születtek, hogy maga Fidel ölette meg aztán bosszúból Kennedyt, ám utóbbira semmi bizonyíték nincs. Lehet, közel járnak az igazsághoz azok, akik szerint nem is lesz soha, legalábbis belátható időn belül nem, hiába kerültek és kerülnek nyilvánosságra az USA titkosszolgálatának X mennyiségű aktái, a havannaiak zárva maradnak. Hét mesebeli és hetvenhét valós pecsét, illetve kemény, makacs lakat alatt. A Fidel Castro hosszú szakállszőreiből sodort madzaggal összefogottan. Nem masnira, dupla csomóra kötve.

Nincs igazából benne a fényes legendáriumban – jól tudjuk ezt is, de nem árt felfrisíteni –, hogy Kuba egyik vezető embereként Ernesto Che Guevara az ottani véres-ve-

rejtékes munkatáborok atyja-megalapítója volt. Az első kényszermunkalágert ő építette a Guanahacabibes-félszigeten, ahová a rendszerrel összeférhetetlen vállalatvezetőket deportálták. Meg mindenkit, akit ellenségnek néztek. Nem utolsó sorban a saját nemükhöz vonzódotkat, akikről Evo Morales bolíviai elnök manapság egészen különleges elméletet alkotott. Szerinte ugyanis a homoszexualizmust, legalábbis a férfi homoszexualizmust a csirkehús fogyasztása okozza. A magyarázat pofonegyszerű, ugyanis hipermodern tyúkjaink tele vannak női hormonokkal, s ettől hullik a hímember sörénye. Meg lohad a *picója*. Ezért fogy a nép, ahol fogy, nem másért.

Item. *Hasta la vista...*

Ismert dolog ugyancsak, hogy Che Guevara és Fidel Castro barátsága-testvérsége nem bírta ki túl sokáig a fergeteges hatalomátvétel után. Két dudás egy csárdában? Egyik legfontosabb kubai emberként, Kuba utazó nagyköveteként Che bejárta a fél világot. Kezet fogott láncos kutya Titóval, kis tapasztalatcsere keretében értesült a politikai foglyok intenzív köttöréssel való foglalkoztatásának adriai modelljéről. Magyarországon is megfordult (ahol majd Carlos is, említettük már), találkozott Kádár János köztársasági elnökkel, vagyis Kádár elvtárrsal, tájékozódott az 1956-os magyar szabadságharcról, amelyet pusztá ellenforradalomnak tekintett jómagá is. Mindez semmilyen rossz érzést nem keltett Castróban, ellenben az igen, amikor Guevara – mivel dühítette a sztálinizmus felpuhulása, mint páncélja a beteg teknősnek – olyat talált mondani a szovjetekre, amitől Fidel Castrónak kiesett a szivar a szájából, s kilyukadt a kedvenc perzsaszőnyege. Érthető mód Guevara lassan margóra szorult a kubai politikában. Főleg azzal, hogy a hrucsovi érában inkább a kínaiak felé fordult, inkább Mao Ce-tunggal szimpatizált, holott Fidel Castro az oroszokat tekintette természetes szövetségesüknek. Che tehát, ha még nem is ásta meg a maga sírját rögtön, de elkezdte, hogy végre felfogja, mit tett, mit tesz. Mivel nem feküdt neki, hogy megtépje ingét és jajgasson, vagy fejére hamut szórjon vastagon, bárkihez is bűnbocsánatért esdekelen, úgy döntött, *hasta la victoria siempre*, a forradalom exportján dolgozik tovább. Második feleségétől Cesar Vallejo, a chilei Pablo Neruda lágy, szomorú verseivel búcsúzott, Castrótól pedig egy levéllel, amelyet utóbbi hatvanötben nyilvánosan fel is olvasott, ám csonkán, így született a fentebb idézett szállóige. A levél igazából így végződött: *...a haza vagy a halál.*

Most pedig ismét egy kis csevely a világhálóról (kérdés: mit jelent Che jelmondata?):

PIKASSZÓ: A *victoria* győzelem, a *siempre* meg örökre, ha jól tudom.

VAKARCS: A *hasta la vista* meg viszlát, nem?

PIKASSZÓ: A teljes győzelemig, te köcsög!

VAKARCS: Mi?!

PIKASSZÓ: Hi, hí!

Bolívia előtt volt egy tanulságosnak kínálkozó, fájó (kongó?) úrt hagyó kongói fejezet Che életében még, amely fejezet annyiban érdekes, hogy rémes fiaskóba torkollott.

CHE: Eh, nem lehet felszabadítani egy országot, ha az nem hajlandó küzdeni érte.

Lényeg, hogy a Nagy Bátyus Castro innen még kimenekítette egy csodálatos illa-berek-nádak-erekkel a Tanganyika-tavon keresztül Guevarát. Innen még igen, krokodilok és vízilovak, afrikai moszkitók közül. *Oh, igen, hasta la vista, comandante Che Guevara!*

A kongóinál nem kevésbé tűnt kockázatosnak a bolíviai expedíció, mégis több reménnyel kecsegtetett. Többel, mint az argentinai akció, ahol hasonlóképp gyorsan kiment a lég a labdából. Che például nagyban bízott a bolíviai bányász tömegek kirobbantható elégedettségében, ezért az ott alakult Nemzeti Felszabadítási Hadsereg nevében időnként közleményekkel szórta meg őket, szélesebben az egykori Nagy Névadó Felszabadító (maga is diktátor) Simón Bolívar (egyik) egészen átvert és letaposott népét. Az első számú közlemény ezzel kezdődött: **LE A REAKCIÓS HAZUGSÁGGAL, ÉLJEN A FORRADALMI IGAZSÁG!** Aztán azzal folytatódott, egész érdekes megfogalmazásban, hogy bizonyos zsarnok *gorillacsoport* (kis utánajárással közben kiderül, hogy Perón argentin diktátort csúfolták elsősorban így !), miután munkásokat gyilkolt le és előkészítette a talajt, hogy kincseiket végérvényesen az észak-amerikaiak kezére játssza, megalázó népkomédiába kezdett. Ha eljön az igazság órája, és a nép fegyvert fog és felkel, és a fegyveres elnyomásra fegyverrel válaszol, ez a csoport újabb hazug, csalárd játékba kezd majd. A mai napon

tehát felhívást intéznek (Cheék) a munkásokhoz, parasztokhoz, értelmiségiekhez, mind- azokhoz, akik elérkezettnek látják az időt, hogy az erőszakra erőszakkal válaszoljanak, fel- emeljék az éhínségtől napról napra egyre sújtott nép életszínvonalát, megmentsek az országot, melyet felszeletelve eladtak a jenki monopóliumoknak stb. A felhívás arról szól tehát, hogy mindazok, akik így éreznek, lépjenek a cselekvés útjára, a harc mezejére. Az Úr velük! Vagyis ő nem? Viszont Ernesto Che Guevara igen. Mindenesetre, olybá tű- nik, Úristent nem zárták ki egyértelműen a játékból soha a latin-amerikai balosok, nyil- vánvaló tekintettel a tömegek mély vallásosságára. Így kerülhetett Jézus Krisztus és Marx képe egymás mellé, vagy Leniné a Boldogasszony szomszédságába Bolíviában, miként azt e sorok írója anno az emlékezetes lengyelországi sztrájkok idején a gdanski hajógyár por- táskablaiban látta. (Egy másik miliőben természetesen.)

CHE (plakátszerű üvöltéssel): MINDENT TÚZBE ÉS VÉRBE KELL FOJTANI, MÍG A POLOSKÁK, MELYEK MÁSOK VÉRÉBŐL-VEREJTÉKÉBŐL HÍZTAK MEG, HALOMRA NEM DÖGLENEK!

Ami konkrétan az egész kontinensre kiterjesztendő gerillaharcot illeti, az már a legele- jén nagy nehézségekbe ütközött, csaknem megfeneklett. Az volt a helyzet ugyanis, hogy a szovjet állásponthoz hasonlóan nem csak a bolíviai, de a latin-amerikai marxisták mind, egytől egyig elleneztek ezt az elképzelést, ennél fogva azt tették, hogy kiszivárogtattak, ma- gyarán: simán beköpték, elárulták a Bolíviai Nemzeti Felszabadító Hadsereget, terves- tül-szándékostul. Ez azt eredményezte, hogy a hadműveleteket gyorsan át kellett helyez- ni másik színtérre, nevezetesen a kelet-bolíviai Andok gerillaharcra kevésbé alkalmas te- repére. Ám a fő gondot az jelentette, hogy miként Kongóban, a gerillák magukra marad- tak. Nem csupán a helyi marxista mozgalmak nem támogatták őket, de igazából a lakos- ság sem. (Naná, majd mákos... guba ingyen!)

Utolsó, nehezen kislabizálható, 1967. október 7. keltezésű, ellentmondásos naplóbe- jegyzésében Che (részeg lehetett vagy csak nagyon álmos?) ezt mondja: *Gerillacsapatunk fennállásának tizenegyedik hónapja is letelt bonyodalmak nélkül, idillikusan, mígnem 12.30- kor kecskéit terelve egy öregasszony jött be a kanyonba, ahol tanyáztunk, s kénytelenek voltunk őrizetbe venni. Semmi érdemlegeset nem tudott mondani a katonákról, mindenre csak azzal válaszolt: nem tudja, nem tudja, meg hogy régen nem járt már erre felé. Csak az utakról tudott felvilágosítást adni. Kiderült, hogy körülbelül egy mérföldre vagyunk Higueraától, ugyancsak egy mérföldre Jagüeytől, Pucarától meg kettőre. 17.30-kor Inti, Aniceto és Pablito belátogatott az öregasszony házába, ahol nyomorék törpe lánya lakik vele. Adtunk neki 50 pesót, hogy egy szót se szóljon rólunk, de édeskevése a valószínűsége, hogy ígéretét megtartja. A gyér holdvilág- nál tizenheten vágtunk neki az útnak, menetelésünk kimerítő volt, és rengeteg nyomot hagy- tunk magunk után a kanyonban. Házakat sehol sem láttunk, csak krumpliföldeket, amelye- ket a patak vizével öntöznek. Hajnali kettőkor ledőlünk aludni, mert semmi értelmét nem láttuk, hogy tovább küszködjünk.* Tehát szöges ellentéte annak, amit egy búskomor hangú, kellő elővigyázatosság nélkül súlyos depresszióba taszító kanadai énekes, név szerint Leonard Cohen énekelt meg *Partizán* című dalában, hogy hát őket, menekülő, de a szabad- ság eljövételében még bízó, erősen megtizedelt, elcsigázott partizánokat befogadta vala- hol egy öregasszony, hogy reggel folytassák útjukat. Ez az öregasszony úgy halt meg, hogy kukkot se szólt arról, a partizánok jobbra vagy balra távoztak, netalán toronyirányt men- tek, vagy el se mentek, csak elbújtak, amikor megérkeztek a katonák, s vallatóra fogták. (The Partisan: *frontiers are my prison...*)

Ernesto Che Guevara utolsó naplóbejegyzése után két nappal távozott az élők sorából. Bajtársa, Joaquin parancsnok, aki az utóvédet vezette, rég halott volt az idő tájt. A Río Grande egyik mellékfolyójánál figyelmenlül csapdába esett, szitává lőtt alakulatával együtt ott menetelt akkor már szellősen a pokolban vagy a mennyországban. (Figyelemre méltó Ernesto Che Guevara utolsó naplóbejegyzésével, majd pusztulásával kapcsolatban, hogy írásában egy törpe leányt említ, akit – máshonnan tudjuk – mintegy megálmódott az elő- ző éjszaka. Igaz, férfi formájában, de mindegy, mert törpét látni, főleg a sarokban, Krú- dy Gyula magyar álomfejtő, sikeres, de végül éhesen meghaló álomvadász szerint is nagy félelmet, szerencsétlenséget jelent, ahogy a szakáll simogatása pedig gonosz gyönyört. Ez utóbbinak, kérem, ki-ki találja meg a maga helyét és értelmezze ott!)

Nos, immár képbe került Gary Prado Salmón tábornok tehát, a bolíviai hadsereg hivatásos, az újabb időkben nyugalmazott tisztje, aki jól működő besúgóhálózata (meg egyesek szerint a CIA és a KGB vállvetett) segítségével ugyan, de nagy haditettet vitt végbe, hogy megtalálta Che Guevarát, mint tűt a kazalban, az Eduardo Floresnek adott interjújában egyértelműen elmesélte azt, amiről annyi változat született. Az alapos antigerrilla plusz rangeri kiképzésben részesült Gary Prado jól felszerelt, kiváló kondícióban lévő katonáival, ha lassan is, de hatvanhét szeptember végére immár majdnem teljes egészében bekerítette a fokozatosan lestrapáló, erősen csüggedő gerillákat, akiknek egy röpké összetűzés nyomán rá kellett jönniük, üldözőik csaknem a nyakukba lihegnek, nehéz lesz kijutni a kutyaszorítóból, azonban úgy látszik, még bíztak valamiben. Csak ám másban aligha bízhattak reálisan nézve, mint a talmi szerencsében, mivel minden összeköttetésük megszakadt, utánpótlásuk megszűnt, megbízható bázisuk nem volt. Olyan, ahol egy kicsit kifújhatták volna magukat. Hagyták volna összeforrni vágásaikat, múlni lázaikat, fertőzéseiket, gennyedéseiket stb. Che különben is olyan volt, már aprócska korától kezdve, mondták egyesek, mint az érzékeny költő, József Attila (kinek *Tiszta szívvel* című költeményét a világsztár Antonio Banderas szavalta újabban). Sebét mindig elvakarta, pedig édesanyja csattanó pofont is tudott adni érte.

Na, lássuk csak tovább! Az utolsó előtti esemény-sort egy, az esthomályban épp a maga kis nyavalyás szurdokbéli krumpliföldjét öntöző paraszt indította be, aki látott arra pár fegyverest. Rettenetesen megjéjd, nem mert mozdulni, míg a gerillák el nem haladtak, aztán – saját szavaival élve: – mint a pampai baknyúl, oly fürgeséget mutatva, tette meg az utat a legközelebbi katonai szálláshelyig, hogy elmondja, mit látott. G. P. Salmón tábornok, akkor még kapitányi rangban, e hírre embereivel azonnal arra vette az irányt, körbefogta a helyet, majd elkezdődött az aprólékos átfésülés. Két szurdok közül az egyik bejáratánál ellenállásba ütköztek, s onnantól kezdve órák hosszat tartott kisebb-nagyobb megszakításokkal a lövöldözés. Gary Prado fentről, a sebtében létrehozott vezetői állásból szemlélte a dolgok alakulását, és természetesen igyekezett befolyásolni azt. Mondja, két szép szemével látta egyik pillanatban, ahogy két toprongyos gerilla kimászik valamiféle kürtyszerű képződményből, majd elindul felfelé. Fent rögtön elébük ugrottak a katonák, s orruk alá dugták a puska csövét. Prado tüstént felszólította őket, hogy azonosítsák magukat, mire egyikük csak ennyit mondott, hogy ő Che Guevara. Másutt még az olvasható, hogy Che ehhez hozzáfűzte azt is, meglehetősen rekedt hangon, hogy ne lőjenek rá, mert számukra élve sokkal értékesebb lehet, de erről Gary Prado nem tesz említést a beszélgetésben, amelyben egyébként csaknem döbbszent tanácsalansággal, akár némi csalódottsággal tekint iskolázott tiszti szemével a gerillák képzetlenségére, ostoba tévedéseire. Különös tekintettel a hadtestről levált, külön feladatot teljesítő, utána oda soha vissza nem találó utóvédre.

PRADO: Hallja, ha ön elmegy a barátjával egy futballmérkőzésre, ahol sok ember van, nyilván azt mondja a társának, figyelj, netán elszakadnánk, akkor találkozunk abban a ká-

vézóban, oké? Vagy a virslis bodegánál. Ennek a csapatnak az esetében a tagok elszakadnak egymástól, és többé nem találkoznak. Szörnyű vezetői hiba! Továbbá Che arról ír elméletben, hogy állandó jelleggel zaklatni kell az ellent. Ehhez képest ő mit tett? Folyamatosan menekült. Tehát a katonai vezetés nagyon gyenge volt. Világos, sokat nyomott a latban, hogy elvesztették a főhadiszállásukat. A hadsereg elfoglalta azt, így a gerillák vándorlásra ítéltettek, nomádokká váltak, miközben teljesen elszigetelődtek, mégis, mégis.

FLORES: Szivar nélkül maradtak...

Rózsa Eduárd csipkelődésén, szurka-piszkáján túl elgondolkodtatók a homlokát ráncogató tábornok szavai. Különösképp, ha tudjuk Guevaráról, ahogy tudjuk, hogy a kubai hatalomátvétel egyik döntő, ha nem a „legdöntőbb” csatájának vezére volt. Persze, Kongóban és Bolíviában más körülmények uralkodtak, ami jórészt magyarázattal szolgál a krachra. Ugyanakkor módfelett izgató, ezért megvizsgálendő magának a kérdezőnek, a Las Américas hotelben odalett (vagy másutt odalett, csak visszacipelt?) Eduardo Flores költőnek és katonának a harci tapasztalattára, mindenkori rátermettsége ugyancsak. Erről is erősen megoszlanak a vélemények. Egyesek szerint a horvátországi hadszíntéren való hosszabb szereplésével az utóbb maga is tábornokká, ebben az esetben *pukovnikká* előléptetett Flores igen közel került a harci tudományokhoz, pontosabban bele a közepükbe, mások szerint viszont közönséges hantás pancser volt. Tapasztalt tábornok semmiképp. Dilettáns, miként az írásaiban is. Folyton azért lármázott mellesleg, miért nem fizet neki a horvát állam jobban, többet. Bőkezűbben, miként a katonatiszt, ha már ő egyszer az életét tette fel a horvátok véres szabadulásáért. Mindenesetre nehéz rálátni az igazságra. Legfőképp ha tudjuk, maga Eduardo sok dolgot hagyott homályban e körül úgyszint. Abszint. Nem egyszer nyilatkozott úgymond rugalmasan ebben a tárgyban is.

Mármost, ha elkapták Che Guevarát, mesélte tovább Gary Prado, nekifogtak megkötözni, mire ő:

CHE: Ne aggódjon, kapitány úr.

PRADO: Nem aggódom.

CHE: Ön követett minket. Önök rangerek, ugye?

PRADO: Igen.

CHE: Gondoltam. Mert a minap láttuk önöket elhaladni erre. Akkor most megtaláltak.

PRADO: Meg.

CHE: Ne aggódjon, kapitány úr, már vége van.

PRADO: Meg kell tennünk a szükséges óvintézkedéseket.

CHE: Ihatok vizet?

PRADO: Ihat, de csak az enyémből.

CHE: Köszönöm.

PRADO: Nincs mit.

CHE: Van cigarettám, rágyújthatok?

PRADO: Az enyémből igen.

CHE: Nem, nem... fekete dohányt szívok.

PRADO: Mindjárt kerítünk.

CHE: Hálás vagyok.

Prado szerint Che Guevara fáradt volt és levert. Úgy nézett ki koszosan és piszkosan, tetvesen, ótvárosan, hogy annak semmi köze a róla később kialakult, idealizált képekhez. Képhez. Ahhoz a bizonyos KÉPhez! Egyébként látták, láttak eladdig csaknem mindent a helybéli parasztok is, akik, legyőzve félelmüket, a csata végére a szurdok legfelsőbb pontján verődtek össze, és utóbb segítettek La Higuera cipelni a sebesülteket, meg a hullákat. Ott Prado kapitány úgy döntött, Chét bezáratja a helybeli kis szutyokintézet iskola egyik termébe, a vele foglyul ejtett harcost, bizonyos Willyt, ezt az álneves valakit a holtakkal a másikba, aztán majd csak eldől, mi legyen. Márpedig végül az lett, ugye, ami. Vallomása szerint Prado nem bírta ki, hogy a még élő Che Guevarától meg ne kérdezze azt, ami az oldalát furdalta.

PRADO *(őszinte dühvel)*: Minek jött Bolíviába? Nem értem.

CHE: Mit nem ért?

PRADO: Azt, hogy hazánk néhány éve forradalmi változáson ment át, amely megváltoztatta az országot.

CHE: Igen, tudom, itt voltam ötvenháromban, a forradalom után.

PRADO: Akkor magának tudnia kell, hogy agrárreformot hajtottunk végre! Hogy álamosítottuk a bányákat! Hogy az ország szociálisan fejlődik! Akkor mi a pöcsnek mászott ide, de tényleg?! Ment volna vissza Kongóba!

CHE: Nem csak az enyém volt a döntés.

PRADO: Hanem kié? Fidelé?

CHE: Más szintekről van szó.

PRADO: Miféle más szintekről?

(Csend)

FLORES: Részletezné a körülményeket, amelyek Che Guevara halálához vezettek?

PRADO: Igen. Lehetőségem volt beszélgetni erről az ügyről egy személlyel, aki részt vett a döntéshozatalban. Alfredo Ovando Candía tábornokról van szó. Ő volt a főparancsnok akkoriban. Tíz évvel az események után találkoztunk Madridban, mivelhogy akkor már visszavonult és ott lakott, én meg pont ott voltam katonai attasé. Nagyra becsültem, meg is látogattam. Beszélgettünk lazán a Real csapatáról, Puskás Ferenc is szóba került. Gazpachót szürcsöltünk. Jó kis piros leves volt. Kérdeztem tőle egyszer csak, miért hozta meg azt a döntést, mi történt. Pontosan így noszogattam, hogy drága tábornokom, rajta, magyarázza meg! Tessék, nyugodtan.

OVANDO *(akárho kissé távolabbról)*: Hm... azon az estén, október hetedikén tanácskoztunk Renécóval.

PRADO: Renécón René Barrientos elnököt értjük.

OVANDO: Ja, Renéco ott volt Juan Jotával, azaz Juan José Torres Gonzalezzel a vezérkar éléről. Meg a vezérkari főnökség parancsnoka. (?)

PRADO: Nos?

OVANDO: Összeültünk, elemezni kezdtük a helyzetet. Akkor láttuk, az lenne a logikus, ha hadbírótság elé állítanánk. A probléma csak az volt, hogy nincs halálbüntetés Bolíviában, a maximum harminc év börtön, ezért azon kezdtünk rágódni, hogy hova is tethetnénk harminc évre, ha nincs egy darab megbízható fogda sem, csak épülőben. Eltenni hát, de hova? Nem befőtt.

PRADO: Nos?

OVANDO: Ráadásul állandóan ki legyünk téve mindenféle nyomásnak, látogatásoknak és tüntetéseknek... mit tudom én. Mindig csak nyugtalanság lett volna. Megszületett hát a döntés.

FLORES: Hogy volt tovább?

PRADO: Úgy, hogy rejtjelezve érkezett a parancs Vallegrandéba a sürgős teendőről, csak éppenséggel nem tartalmazta annak részletes módját. Rögtön éreztük, hogy ez rengeteg gondot fog okozni mind most, mind a jövőben, de nem volt mit tenni, salamoni megoldás nem létezett. Egész pontosan Zenteno ezredest bízták meg a feladat végrehajtásával, ő pedig az altisztek közül kért két önkéntest. Jelentkezett Mario Terán és Bernardino Huanca őrmester. Miután meghallgatták a hadosztályparancsnok utasításait, kértek némi rumot, koccintottak, lehajtották, aztán egyszerre léptek be. Egyikük az egyik tanterembe,

másikuk a másikba, és szó nélkül egy-egy sorozatot eresztettek a foglyokba. Mario Terán Che Guevarával, Bernardino Huanca pedig Willyvel végzett. Csak a halottak látták, aztán mégis... híre ment.

TERÁN: Én hallgattam, mint a sír, miként Bernardino is. Amikor leszereltem, agastyán létemre most már elárulhatom, Paraguayba mentem, ott éltem Pedro Salazar álnévvél. Érdekes, hogy amikor elveszítettem szemem világát, mert hályog borult rá, s már a Granmát se tudtam olvasni, amit a fiam küldözgetett nekem, úgy esett, hogy kubai orvosok gyógyítottak meg. Így most még egy darabig élvezhetem az ég kékjét, erdők zöldjét, unokáim mosolyát. De arra a kérdésre ma sem válaszolhatok, hogy a CIA védelme alatt álltam-e, vagy netalán állok még most is. Ezt kinek-kinek a fantáziájára bízom.

FLORES: Jó. Tehát a katonai vezetés hibái emitt is.

PRADO: Sajnos. Che Guevara harcban halt meg, ez volt az elképzelés, de nem kérdezték meg tőlünk, nem kérdezték meg tőlem, vajon mondhatjuk-e, hogy így volt. Mert akkor azt mondtam volna nekik, hogy nem.

FLORES: Logikus.

PRADO: Hát persze...

FLORES: Az emberek látták.

PRADO: Sokan. És egy országban, ahol nincs cenzúra, mert akkor nem volt, az újságírók tömegesen érkeztek Vallegrandéba, mivel értesültek róla, hogy a gerillaháborúnak itt ezzel vége. A legbátrabbak elmentek egészen Pucaráig, mert csak odáig ért az út, onnan már csak gyalog vagy számárháton lehetett továbbmenni. És mentek is. Aztán beszélni kezdtek az emberekkel, közöttük azokkal a földművesekkel, akik segítettek nekünk...

FLORES: ...információkkal, teherszállítással és a többivel, azokkal az emberekkel?

PRADO: Épp úgy, azokkal. És akkor mondták az újságírók, hogy Che meghalt. Erre nagyot néztek a parasztok, hiszen az imént még ott látták sétálni. Ekkor jött az első, még halovány kétely. Hogyan eshetett el csatában Che, ha emezek utána látták élve emitt? Valami bűzlik Dániában. Ezt a lapszust a főparancsnokság utána próbálta helyrehozni, de csak hibát halmozott hibára. Egy második kommunikében azt állították legfelülről, hogy Guevara az ütközetben szerzett sebeibe pusztult bele.

FLORES: Ám nem maradt ennyiben az ügy.

PRADO: Nem. Mert pár nap múlva nyilvánosságra került a boncolás eredménye. A halottkémi bizonyítványban ott állt feketén-fehéren, hogy kilenc lövés érte a mellkasát. Hát az a helyzet, hogy senki se mászkál csak úgy kilenc golyóval a mellében. Ki is robbant a balhé rögtön. Mindezek után végül az elnöknek is meg kellett szólalnia.

BARRIENTOS (*korty víz, aztán határozottan*): Én rendeltem el a kivégzését, én vagyok egyedüli felelőse ennek az ügynek.

FLORES: Tegyük hozzá, hogy mindez jogában is állt, nemde?

PRADO: Abban az időben nem beszélhettünk úgy emberi jogokról, mint manapság. Akkoriban ők is Kubában sokakat lepuffantottak tárgyalás nélkül, ez volt az általános gyakorlat. A gerilláknak nálunk nem voltak jogaik. Annyi se, mint ez a kis piszok a rózsaszín körmöm alatt.

FLORES: Fontos elem, hogy Che külföldi volt.

PRADO: Ebben az értelemben fegyveres invázióról beszélhetünk.

FLORES: Így van.

VAKARCS: Végre, végre valahára porrá lett a nagy mítosz!! Köszönjük, Eduardo!!!! Világszenzáció!!!!!!!!!!!!

ELBESZÉLŐ: Rendben, maradjunk csak ennyiben.

Ennek a kettős vagy többes, duplán, triplán stb. kanyargó történetnek, ha nem figyelünk fel rá, van egy közös magva, lényege. Érintkezési pontja, de – párhuzamot akár félre – egymásra épülése. Mégpedig az, hogy valamiért mindketten, Guevara is, Flores is, a bomba gyújtózsínójának nézte ezért vagy azért az „ellentétek országát”, ahogy az sokhelyütt írva vagyon, hogy milyen ellentmondásos ország ez a kusza, nehezen megfejthető Bolívia. Che ugyan nem sorolta fel rabul ejtőjének, fogva tartójának, vallatójának és bizonyos értelemben hóhérjának is a saját indokait, nem szegezte érveit Gary Prado keskeny, bozontos mellének, de tény, hogy épp ott kísérelt meg kirobbantani majdan futótűzként terve-

dő forradalmat. Eduardo Flores ugyanakkor – nyilván Che Guevara számtalanszor lefeszített, megénekelte, világhőssé gyúrt, félistenné duzzadt csillagos alakjának és művének, Santa Clara legendás felszabadítójának, Che dicső (mások szerint kutyafasz) tetteinek ismeretében – beszélhetett önmagához hű dodonai sejtelmességgel egyik sokat emlegetett, csak a halála után közzétett interjújában arról, túl Santa Cruz autonómiáján, hogy Bolívia esetében egy belső fegyveres konfliktus az ország széteséséhez vezethet. Márpedig ez olyan folyamatokat indíthat be az egész szubkontinensen, melyeket ma még nagyon kevés elemző mer prognosztizálni, csakhogy a végkifejletekig már nem kell sokat aludni. – Így vallott ez a gyakorta undokul pimasz újságíró szerepében, álcájában is fel-feltűnő ember, kíváncsi Eduárd, akit a különféle verziók egyike szerint mély álmában lepett meg azon az éjjelen Santa Cruzban a gyilkos kommandó, megválaszolhatatlannak tűnő kérdéseket, XXL méretű kérdőjeleket hagyva maga után.

A helyszínen készült fotók egyikén Rózsa meztelen és holtan kiterítve: hanyatt hever a padlón (ő se ért többet élve?). Ott fekszik mindenféle krisztusi megbocsátó jelleg, elnéző megbékélés nélkül, amelyet a lelőtt Chének tulajdonítottak sokan. Az Egyszemélyes Nemzeti Anarchista Párt alapítójának domború hasán táblácska látható, rajta egy 1-es. Rózsa-Flores Eduárd pedig nem csak váteszi, de alanyi költőként egyes szám első személyben ezt is leírta, hogy:

*Mint madár Isten kertjében
Így érzem magam
Most, hogy öledben alszom.*

(Teszem hozzá én:

Oh, egyetlen dicső nőm? Allahom?) ■■■

Balázs Attila (Újvidék, 1955): író, műfordító. *Kinek Észak, kinek Dél* című kötete 2008-ban jelent meg az Új Palatinusnál.

Műhelytanulmány a teremtéshez

Csak kínlódom, hogy hátha valamit
kihozhatnék ebből a ragyogásból,
amely már újra s újra elvakít,
mert reggelenként szemem előtt táncol

fehér csipkében minden téli ág,
amint a ragacsos köd kicsapódik,
s akár az Isten egyszülött fiát,
otthagya, mondhatnám úgy: hátat fordít,

de azt hiszem, túl didaktikus lenne,
s később a zúzmarára is mennybe menne
ezek szerint, vagyis jóval profánabb

képet szeretnék, bár tagadhatatlan,
hogy van valami borzongató abban,
ha önmagával díszíti a fákat.

A létezés rutinja

Mindig ugyanazok az oszlopok
roskadnak össze recsegve-ropogva,
s nap mint nap ugyanarra gondolok,
mintha megint s megint visszaforogna

a kívánság is, és nem csak a nap,
nem csak az ág, a lomb, az ég, a felhő,
s hiába félek, hogy abbamarad,
ami leomlik bennem, újra felnő,

s tudom előre, mi következik,
mert múltam ily módon szövetkezik
jövőkkel, régebb talán rémület

lett volna, hogy ugyanúgy vetkezik
és öltözik két test, s ma szédület:
mindkettőnket megtartó épület.

Tükörkép

*Tiziano Vecellio: Égi és földi szerelem,
1514 körül, olaj, fa, 118x279 cm,
Galleria Borghese, Róma*

Azt bizonyítja inkább, hogy a bánat
egyforma mindkét arcon, nincs különbség
még abban sincs, hogy pokolra szállnak
vagy mennybe mennek, mert csupán tükörkép

a fáradt test, az is, aki a húsát
kitárja szinte teljesen, s a másik,
akihez nem férkőzik sem hiúság,
sem gőg, s csak piros ruhaujja látszik

a dúlt kesztyű fölött, de ugyanaz,
s ugyanakkor történik a tavasz,
akár a tél, és egymást öleli

a lángoló kar s a puha selyem,
míg nézi magát, belül meztelen,
s virágcsokorba tépnek körmei.

A feltámadás alkatrészei

*El Greco: A keresztet vivő Krisztus,
1580 körül, olaj, vászon, 105x79 cm,
Metropolitan Museum of Art, New York*

Végül saját csontvázadat viszed,
vagy mindenképpen valamit belülről,
s a szemek csak az így teremtett úrról
szólnak, a semmiről a senkinek,

de persze, ez sem így igaz egészen,
mert mégis társadként ölelheted
azt, aki voltál, mint mikor kezéd
kezédbe kulcsolod, hogy összeérjen

a hús a hússal és a test a testtel,
s mit sem számít, hogy csupán önmaga
ez is, az is, nem hozott anyaga,

vagy éppen ezért bánik a kereszttel
olyan vigyázva, mintha ott belül
lett volna tényleg, s most kívül kerül.

Hirtelen kiárad

*Henri Matisse: A zene,
1939, olaj, vászon, 115x115,1 cm,
Albright-Knox Gallery, Buffalo, New York*

Ahhoz, hogy mégis mindent eltakarjon,
előbb-utóbb úgyis kiteljesül,
de most csak legkívül és legbelül
hullámzik, míg a kettő közt a parton

fűrészfogak villognak, s arra várnak,
hogy végre egybeolvad a zene,
és összeforrik minden levele,
vagy hátulról majd hirtelen kiárad

a réseken a sűrű éjszaka,
sötétbe fullad sok-sok csillaga,
a fényes hangok összekapcsolódnak

s csend lesz belőlük, mert hibátlanul
szólnak, s nincs több értelme a sikolynak,
mint ülni csak sokáig szótlanul.

  Markó Béla (Kézdivásárhely, 1951) író és költő, tanár,
politikus.

Néztem, hogyan bajlódsz a bécsi szelettel. Néztem

Néztem, hogyan bajlódsz a bécsi szelettel. Néztem a vállat, a nyakszirti csigolyák megtörő mintázatát, néztem a kezet, ami újult lendülettel keresett döféspontot a felkockázott húson. Néztelek. És egy pillanatra a halálokat kívántam, mint Ábel az esetlen Káinét. Egy pillanatra világosan azt üzentem a húsom, ki kell javítani a közös anyaméh hibáját, eldobni a tükörcserepet, amiben eddig önnön tökéletességemet csodáltam. A szobafenyő gyantás törzse ledobta az alsó ágakat, megértettem, miért nem locsoltam meg többet. Aztán sokáig csak a bűntudat visszhangos telefonhívásai jöttek, azt mondtad, nagyon szeretsz, azt mondtam, nagyon szeretlek, és igaz volt minden szavunk, akár a homok csillogása. Azt mondtam zavartan, egy vagyok mégis Babel tornyának névtelen kőfaragói közül.

Első fajzásából

Valójában sosem értetted ezt a Káin-ügyet, ez az Ábel-ügy valójában sosem értett téged. Honnan, hogy vöröslő földbe tíz körömmel. Honnan a vasoxiddal szennyezett föld képzete a körömágy alatt.

A húsba született elégedettség.

Ha egy apa nem tehet jobbat veled annál, hogy időben eltűnik – önmaga ürességét hagyja erős, erős örökségedül. Meg egy fivér kitöltendő helyét, három perc érlüktetést. Lehet, nem is tőle kapod. A hajszát, hogy nem lesz különbség, nem lesz azonosság.

Fontosabb szereplőid hiányában sosem érthetted ezt az Ábel-ügyet, ez a Káin-ügy sosem érthetett téged. Hogy te, Attila fia, Árpád, Huba öccse végül melyik szerepet szánod magadnak. Hogyan kerül föld, kinek a körme alá.

Vasárnap

Az állatorvosi rendelő mögötti udvarsávban felültöltős gép forgat nyers pacalt. Nem látod pontosan, milyen lehet. A másik emléksanyagából dolgozol, a másik szerint valami koronás, de a jel alatti szöveg ebből a távolságból nem olvasható.

Azt mondja, kizárt, hogy Hajdú lenne, hogy törölni kell a kerti csapról félóránként újratölt sorod.

Az mondja, keverőtárcsás gépbe önti a vödörből az apja, holott szinte látod, ahogy kiemel a szatyorból, lerázza párszor, mielőtt a dobba dobna.

Hogy a földre ömlik a zöldesbarna víz, hogy háromszor vagy négyszer is teletölti. A gyomor és a rozsdamentes henger találkozásáról viszont csak annyit tudni, amennyit az egyre világosabb lé, a halványuló fűszag mutat.

A mechanikus emésztés fázisai, a tisztulás hullámlökései végképp érinthetetlenek. Ahogy jelzés hiányában azt sem tudhatod, hogy a meggy száraznak hitt ága, ami alá most a gépet letetted, mégis termőre fordul.

Kollár Árpád (Zenta 1980): költeményeket, kritikákat és tanulmányokat ír, illetve délszláv nyelvekből fordít. A kilencvenes évek végén indult *Fosszília* nevű irodalmi, művészeti, bölcséleti folyóirat egyik szerkesztője. Eddig egy verseskötete jelent meg: *például a madzag* (FISZ, 2005). A FISZ elnöke.

23. zsoltár

Fehér temetőbe járni el, szép lenne
– mondtam –, de ő csak legyint,
a halottak elviszik még az élők terveit is.
Mintha mondtam volna neki, neked, igazából ezt
az egészet magamban beszéltem el.
Elbeszéltem, bár jobb lett volna, ha még magamban
is hallgatok, nyirkos ősz volt, november vége csak,
azt hiszem, felhívhattalak, volt akkor valami köztünk,
valami semmi, valami mégiscsak.

Megbeszéltük, megiszunk egy teát mondjuk,
csak nehogy meglássanak, neked van valakid,
nekem senki – mondtad – még elbeszélhetik.
Gondoltam (nyirkos ősz volt, november vége csak)
ilyenkor nem érdemes, velünk csak egy pincér foglalkozhat.
Találkoztunk, azt hiszem, már lassan tél volt rendesen,
gondoltam, szép lenne a halottaktól megtanulni, hallgatni
hogy kell csendesen. Én nem tudtam mit tenni, hallgattalak,
válaszoltam is néha, pásztor, emlékszem, ennyivel még
– legfőképpen magam – (tél volt lassan, fát kell venni,
rá meg díszeket) felruháztalak.

Hát beszélhattünk volna erről is, hogy az isten,
vagy bármi más, hogy majd egyszer a messiás,
hogy a halottak a földből, hogy majd egy pásztor,
mint a nyájakat, hogy hazatérés, vagy bármi más,
hogy majd az élők megtanulhatják.

De ez csak egy délután volt, nyirkos ősz, november vége csak,
azt hiszem, előtte felhívhattalak, tudtam, nekem van valakim,
neked legalább annyira sincs, megláthatnak, súgtd,
de hát a halottakkal senki sem foglalkozik.
Azóta így telnek el napjaink, néha igaz, napsütés van,
néha még fúj a szél, új évet görget lassan (kavicsokat
rugdostam, míg vártalak) előre új remény.

Fehér temetőbe járni el szép lenne – mondtam –
de ő csak legyint – az a valaki – megtanulni a halottaktól
a hallgatás rejtelmét,
nem azért, de kimondani újra: pásztor,
hogya a nyájakat,
vagy hallgatni el örökre – mint teázásaink –, bolyongani
téli őszben, csalni, vagy egyszerűen csak csalatni,
hogya a bűnről az élők is tanulhassanak valamit.

A hegesedés vége

Mindent az utolsó pontig,
mindent addig akarok majd
végleg eljuttatni. De még nem
tudom a csigolyáid mozgásait,
nem tudom a hajlatok végére fakadt,
bőr mosolyokat, nem tudom, a bőr alatt
valóban mi zajlik.

De láttam a várakozás végső mezőit,
ahogy benned, a bőr, a zsír, hajlatok,
csigolyák alatt, ahogy kinyílnak,
láttam a percek lassú sipoly járatait.
Benned mozognak, benned élnek.
Mint fényes gyulladás,
mint egy hegesedés vége.

Tiszta alkalom lett számomra minden,
tiszta ünnep, minden kulcszárás,
minden kényes zárolás.

De mindent az utolsó pontig,
mindent addig, hogy, mint
egy fényes nap után, mint
ajtózárás után, mint
ahogy kinyílnak a csigolyáid alatt,
mint a hajlatok végére fakadt,
bőr mosolyokat, megjegyezni mindent.

A várakozás végső mezőiben élek,
a percek lassú sipoly járataiban, és
hiába minden: tiszta ünnep,
te bennem élsz, mint egy fényes
gyulladás, és bennem tűnsz el végleg,
mint egy tályog, aminek heggel,
gyógyulnia kell.

■ **Lázár Bence András** (Szeged, 1989): 2008-ban a Sárvári Diákírók, Diákköltők Országos Találkozóján vers kategóriában arany minősítést, az Író-Deák országos verspályázaton és a Deákpoézis országos verspályázaton első helyezést ért el. A József Attila Kör tagja. Legutóbbi kötete: *Rendszeres bonctan* (Prae.hu–Palimpszeszt, 2011).

Pedofil

Barkát se kap a házban, ahova mindig egyedül jár. Homokdűnéken, szeméthalmokon keresztül törve igyekszik a külváros eme ritkán lakott negyedébe. A szép dolgok kezdete mindig a reménytelenségben gyökerezik, ahol az embert megszarolják, majd elpusztítják. Az előszobában felakasztja a kabátját egy négykarú sötétbarna ruhafogasra. Beszáll a csónakba, és evezni kezd, bár sosem emlékszik pontosan, merre is található a tanítvány ágya ebben a meglehetősen kiterjedt, üregekkel és járatokkal teli barlangban. Alighogy ellöki magát a parttól, látja az apát, amint leakasztja a még meleg kabátját, és megindul benne a kijárat felé. Az anya már évek óta sellőként él ebben a jéghideg vízben, megszabadulva a férfi barbár szokásaitól, lemondva arról, hogy mások szomszédasszonya lehessen. A ház egyetlen ablaka a tanítvány ágya fölött nyílik, ezért megszokta, hogy ne is a tanítványt keresse, hanem az ablakot, amelyik a kertre néz. Kint a kertben manökenek járkálnak a virágzó fák alatt, mind szőkék, szellőhajúak és nádszálderekúak. Mezítláb tipegnek új ruháikban a kőösvényeken. A tanítvány egész nap az ablakban kuporog, és nézi a manökeneket. Az anya eleve ebbe az ablakba helyezi egy alumíniumtálcán az ebédjét, amit a víz alatt főz, a tűzhely kékes lángja alattomosan világítja meg az egész barlangot. Mikor az ágy mellé kormányozza magát, a tanítvány félénken visszahúzódik a takarói mögé, mintegy sáncot képezve maga és a tanár közé, mert régóta bizalmatlan az idegennel, aki egész másról beszél mindig, mint amit ő hallani szeretne. A tanár már az első órán megtiltotta neki, hogy kinézzen ezen az ablakon, az egész napját a manökenek szépségében való gyönyörködéssel töltse, hogy a finom ruhák és a puha léptek világát tekintse az egyedüli igaz valóságnak.

Az apád már megint elvitte a kabátomat, mondja a tanítványnak, bizonyára a városházára megy, hogy a hivatalos ügyeket intézze, a gyámügyre, hogy jelentsen titeket, a bankba, hogy újabb és újabb kölcsönöket vegyen fel. Az én kabátom nélkül sehogyan sem boldogulna, egy jó kabát kell, hogy az efféle helyekre egyáltalán beeresszék. Ha megszomjazik, lehet, hogy újra a kabátom nélkül tér haza, már csak a legrosszabb kabátaimban járok hozzátok, a legfakóbb, elhordott lelkiismerettel. Amíg haza nem tér, addig tanítanom kell téged, addig nem hagyhatok fel az órák adásával.

Kezdetben mindig a csónakban ülve magyarázta a tanítványnak a leckék anyagát, újabban azonban kimászik a csónakból, és az ágy szélére telepszik, mert a csónak billegése, annak az ágytól való folytonos távolodása megakadályozta abban, hogy megfelelő hevülettel világítsa meg a tárgyokban rejlő, e helyzethez illő ürességeket. Két karjának önkén-

len mozgása néha olyan messzire sodorta a csónakot, hogy a tanítvány már nem láthatta, és nem is hallhatta a csónakban beszélő hangját, ezért azt gondolta, hogy vége az órának, és egyből megint az ablakba ült, hogy a manökeneket lesse. Most keskeny részt kér a tanítvány fekhelyén, lábait a csónakba lógatva félfenékkal ül, nem akarja megsérteni a tanítvány felségterületeit, kényszerűségből azonban úgy gondolja, azóta, hogy nem a bizonytalanul billegő csónakban ül, jobban megértik egymást. Csak olyasmit tanít úgyis, amit a tanítvány már tud, ami megkövesedett az elméjében, miközben a manökeneket nézi, és a barlang falán táncoló fényjelenségek kápráztatják, de tőle, az idegentől akarja hallani mindennek a megerősítését. Az ellenállás mértéke azonban egyenes arányban nő testi közelségével. Míg a csónakban ült, addig a lány képes volt a hallottak befogadására, mióta az ágya szélét nézte ki biztos támpontként a tanítás helyszínéül, a tanítvány erős kételkedéssel fogadja a szavait, a dunyhájából egy kis halmot képezve ennek takarásába bújjik, hogy a tanár ne láthassa az arcára folytonosan feltoluló grimaszokat. Annak megkerülhetetlen szükségszerűségnek a felismerése, hogy a tanár hódítani akar, hiszen a személyiségén keresztül képes csak az adott ismeretet a tanulóhoz eljuttatni, s ennek a leghatásosabb módja, ha önmagát is a folyamat részévé teszi. Minél több gátlást, merev illetve dönt le kettőjük között, annál intenzívebb lesz a tananyag tanuló általi elsajátítása, végül is a tanítás az erkölcsi megfontolások ellenében, az értelmi, érzelmi megnyilvánulások közötti különbség teljes felszámolására irányul. Kezdetekben szeretne volna megvonni tulajdon személyét a tanítás processzusától, úgy gondolta, hogy egy hideg felület nagyobb bizonyosságul szolgál a bonyolultabb, a világra tekintő ismeretek befogadására; hogy csak az az objektív megismerés, amelynek terheit semmiképpen nem ő hordozza, a tanítványnak magának kell hátára venni a nehézségeket, és szembenézni velük, ő ehhez képest egy idegen test ebben a megismerésben és elfogadásban. De minél inkább megvonta magát a tanítás menetében, minél személytelenebb lett és távolságtartó, rájött, hogy ennek éppen az ellenkezője a célszerű magatartás, mert a személyisége eltüntetésével keletkezett rés beszippantotta a tanuló minden érdeklődését és kíváncsiságát, s így nem volt valódi eszköze, mint a saját énje, hogy az így keletkező hiátust, amelyen keresztül a tanítvány érdeklődése elillant, a tulajdon tapasztalatait is felmutatva betömje.

Az anya sellő teste a legváratlanabb pillanatokban emelkedik ki a vízből, lánya fejéhez ül, szemérmesen egy fehér frottírköpenybe burkolózik, hajszerítóval és kefével rögtön frizurája gondos alakításába kezd. Nincs kétsége, hogy lánya erkölcsait védendő jelenik meg a tanulás folyamata közben, mivel minden tárgyat egy fiatalabb férfiú tanít, ezért elkerülhetetlennek gondolja, hogy az ő felügyelete mindenképpen megelőző jelleggel bír, hogy a személyes közelség egy pontján, a világot a legkevésbé sem ismerő tanítvány olyan gondokkal, gondolatokkal, érzélemmel fordul majd a tanár személye felé, amely óhatatlanul már káros lelki folyamatokat indíthat be a lánya érzéki kitérülködésében. Az anya jelenlétében a tanár bátorsága és határozottsága mindig láthatóan felerősödik, most nem csak a tanítványnak magyaráz, aki szeret kilépni a tanítás folyamatából, hanem az anyának is, aki mindig a legnagyobb figyelemmel hallgatja. Az elsajátítandó tananyag ilyenkor egyenesen terjed tova, megszakítások és korlátozások nélkül belakja az egész lakást, megdönt-

hetetlen bizonyítékokkal szolgál a tanítás helyességét illetően. Az anya komolysága és figyelme, arcának kislányosan bájos érdeklődése arra kényszeríti a tanítványt is, hogy feladja ellenállását, és sáncai mögül előbújva, mintha két egyforma arc nézné őt, átszellemülten és teljes odaadással. Ez a látvány mindig erős érzelmi hatással van a tanárra, figyelme, koncentrációképessége megsokszorozódik, és nem veszi észre, hogy miközben hatalmas szellemi erőket mozgat meg hallgatói figyelmének fenntartására, némileg közelebb is hajol hozzájuk, sőt, határozottan feléjük indul, testi közelségükbe ér, kezével pedig néha az ágy takaróját is megérinti. Mindez mindig csak addig tart, amíg az anya is jelen van, mihelyt beleveti magát a vízbe, hogy egyéb dol-

gai után lásson, visszahúzódik előbbi helyére, nem mintha nem szeretne ott maradni a tanítvány testi közelében, hanem mert újabb csábító, de ugyanakkor ellenséges pillantásokat érez a tanítvány szeméből felé megvillanni.

A tanítás tárgya bonyolult, az egész világot, az emberi ismeretek összességét bejárja, szükség is van erre, hisz a tanítvány nem képes elhagyni az ágyát, ezért a tanár úgy érzi, neki kell behoznia ide az egész világot, ő az, aki a szavaival a kinti, a lány számára megismerhetetlen jelenségek és érzések összességét közvetíteni képes. Egyetlenként ezen a színpadon néha lehetetlennek érzi, hogy megelevenítse az egész világtörténelmet, a művészetek szerzteágzó komplex sokféleségét, ezért a kelleténél tömörebb és elvontabb kifejezéseket használván újra és újra megriasztja hallgatóit. Az anya türelmes, de pontosan érzékeli, hogy ilyenkor a tanítás, talán az ő átmeneti távolléte miatt, mellékútra tért, hogy egy szenvedélyes és nagy tudású ember tanítja a lányát, aki szeretné érzéseinek és világlátásának egész tartalmát átadni a tanítványának. Ebben a szüntelen küzdelemben, amikor maga előtt látja az ágy végében egyszerre az anya és a lány sugárzó szemét, ösztönösen újra közelebb húzódik hozzájuk, a tanítvány hiányzó lábainak helyére támaszkodva egész közelről az arcukba néz, szinte mintha kivetítené eléjük az egész tananyag forró érzékiségét, a testébe szorult ember empatikusan elsajátított tébolyodott bánatát, hogy tilos velük szellemileg és testileg is egyesülni. A tanár rájön a hónapok során, amit a tanítvánnyal, részben pedig a sellőként víz alatt élő anyával tölt, hogy képtelen a lány hiányzó két lába nélkül élni, hogy számára is ugyanolyan fontos már ez a két láb, mint a tanítvány számára, hogy végre megindulhassanak együtt, érzelmileg szorosan együvé tartozóként a világba, hogy felfedjék a kint bonyolultságában a tanítás érvényességét.

Amikor a lány, szokása szerint megunván a számára beazonosíthatatlan finom különbségek közötti összefüggések elemzését, újra csak az ablak felé kalandozva rátapad az éjjelnappal ablaka előtt sétáló manökenek látványára, az anya forró szája a közben szüntelenül beszélő tanár ajkaihoz ér. Maga pedofil, súgja a fülébe, és máris elmerül a gázláng világitotta sejtelmesen kékes víztükörben. ■ ■ ■

Sántha József: 1954-ben születtem Karcagon, az ELTE BTK-n végeztem. Jelenleg Mogyoródon élek. Kritikus vagyok.

A kéménySEPRŐ

Valaki csengetett. A kutyatenyésztő megrezsent, és rögtön a távirányítóért nyúlt. Lehalkította a tévét, s papucsát félrerúgva, lábujjhegyen osont ki az előszobába. Gyorsan bekukkantott a kémlelőlyukba, de csak sötétet látott. Óvatos mozdulattal nyitotta ki az ajtót, csak annyira, hogy oldalvást kisurranhasson. A lépcsőházban fanyar sárszag terjengett, valahonnan csoszogás hangja hallatszott, felmérhetetlen távolságból érkeztek hozzá a hangok. A kutyatenyésztő idegesen tekingetett körbe, de mikor szeme hozzászokott a sötétséghez, akkor is csak a csoszogó öregemberek vaskos, nehéz bocskorai által összesározott, nyirkos lépcsőház ürességét láthatta.

Most is csak résnyre tárva ki az ajtót lopózott vissza a lakásba, mintha fürkésző szemek követnék minden egyes mozdulatát. Talán a lánya szobája felől leskelődnek, talán a konyhából, ott könnyen megbújhat bárki a hűtő mögött. Talán becsempészett valaki egy csekket, egy számlát, ami ott fogja várni a konyhaasztalon vagy a nappaliban, a kanapén. Huzatot érzett, jöllehet minden ablak zárva volt, s a lánya szobájába és a konyhába vezetők kivételével az ajtók is. A nappaliban nem talált semmiféle újat, pedig körbejárta, és alaposan átvizsgált minden egyes zugot. Leült a kanapéra, merev tartással, s előkereste a távirányítót a párna és a karfa közti résből, hogy felhangosítsa a tévét.

Tartott tőle, hogy előbb-utóbb megjelenik valaki a kábelszolgáltatótól. Néhány hete, vagy talán már néhány hónapja, nem emlékezett, kibővítették a csomagjukat, még egyszer annyi csatornát foghattak, annak ellenére, hogy ők szűkíteni szerették volna, le akarták jelenteni azokat az adókat, amelyeket sosem néztek. A szolgáltató viszont bővített, új, exkluzív csatornák ugrottak be, miközben a legutóbbi számlán a szűkített csomagnak megfelelő összeget tüntették fel. A kutyatenyésztő eleinte a vadonatúj, éjjel-nappal korlátlanul nézhető pornócsatornák miatt örvendezett, aztán mégsem nézte őket. Egyszer-egyszer odakapcsolt, de nem-

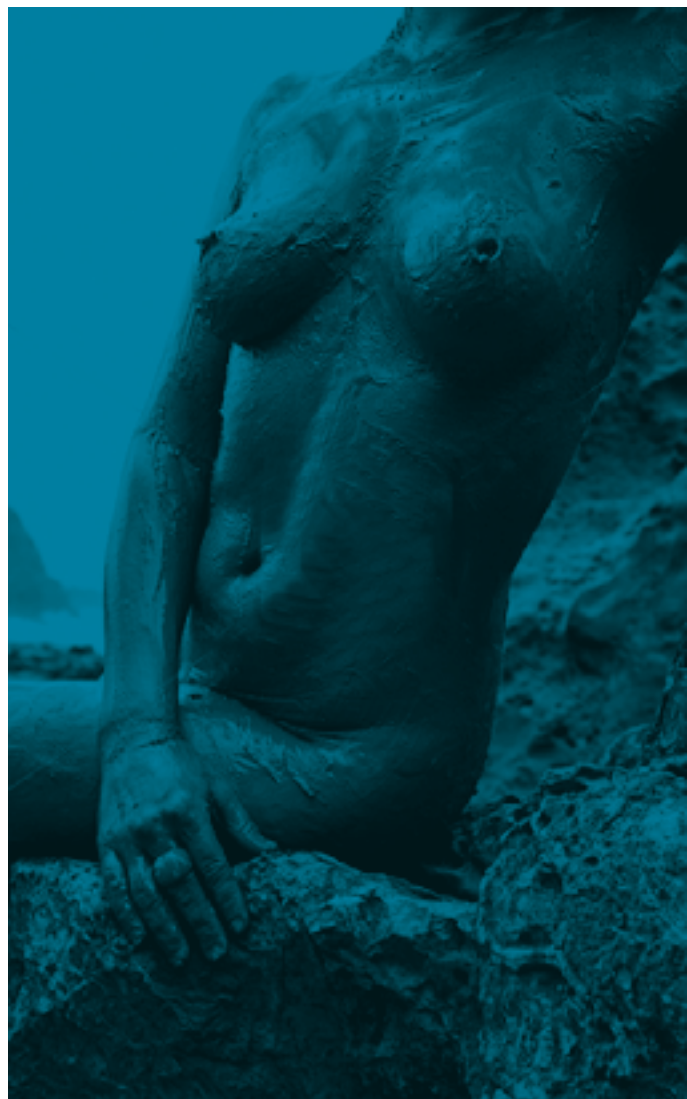

sokára azon kapta magát, hogy nem figyel, nem érdeklő. Vagy éppenséggel olyan undorító jelenet ment épp, amitől majd felfordult a gyomra. Talán ha egyszer az elejétől nézné valamelyik filmet. Így azonban nem bírta két-három percnél tovább. Amióta nem járt ki a telepre, s nem vett részt a megrendelőkkel folytatott tárgyalásokon sem, délelőttönként is otthon ücsörgött, mivel ilyenkor még korainak tartotta kimenni az Egérlyukba. Felfedezte magának az egyik rajzfilmsatornát, s minden nap negyed tizenegykor oda-kapcsolt, hogy megnézze az egyik régi horgászos rajzfilm soron következő epizódját. Szerette benne a kukacot, valahogy mindig azonosulni tudott vele. Meg azt a szemüveges halat, azt különösen rokonszenvesnek találta. Tízkor már izgatottan szorongatta a távirányítót, megnézte valahonnan a híreket, hogy aztán pontban negyedkor a rajzfilmsatornára váltson. Feszülten bámulta a képernyőt, egy pillanatra sem dőlt hátra. Aztán, amint elfutottak a feliratok a végén, és elhallgatott a zene, gyorsan, szégyenkezve elkapcsolt.

Ahogy megmarkolta a távirányítót, hogy hangot adjon, zeneszó csendült fel odakintről. Úgy állt fel, akár egy holdkóros, távirányítóval a kezében sétált ki a konyhába. Az ablak mellől már jól kivehetően hallatszott a szemközti panelház egyik lakásában muzsikáló zenetanár játéka. Ilyenkor nem nagyon szokott zenélni, a tanítványai délután látogatták, s a kora esti órákban gyakorolt. Valami újat játszott most, a kutyatenyésztő még sosem hallotta ezt a magával ragadó dallamot. Látta a fiatalember sziluettjét, ott állt az ablaknál, háttal, úgy szorította magához a hangszert, mintha a kedvese lenne, s a fejével finom mozdulatokat tett. A kutyatenyésztő gyorsan elindult kifelé, alig ügyelve a nesztelenségre.

Behúzta maga mögött az ajtót, majd megtapogatta a zsebeit, hogy magával hozta-e a kulcsot. Ott volt a bal oldali nadrágzsebében, elővette, s kinyitotta vele az ajtót. Végül visszatette a kulcsot, s most a pénztárcája után kezdett kutatni. Ekkor vette észre, hogy a távirányítót még mindig ugyanolyan görcsösen szorongatja, mint amikor meghallotta a zeneszót. Most csak a lépcsőház halk, elhaló neszeit hallotta. Odafent, valamelyik felső emeleten csoszogott valaki, talán egy eltévedt öregember. A kutyatenyésztő érezni vélte a szagát, ami kutyaszaggal vegyült, s ettől valami lelkiismeretfurdalás-féleség támadta meg a bensőjét. Gyorsan elhessegette magától, ruganyos léptekkel szaladt le a lépcsőkön és határozott mozdulattal lökte ki az ajtót.

Leszegett fejjel csapott át a szemközti panelházhoz, s csak akkor nézett fel, amikor a bejárat elé ért: nyolc emelet, emeletenként két-két lakás. A zenetanár a harmadikon lakott, éppen, mint ő, a két lakás között légvonalban alig lehetett több a távolság húsz lépésnél. Milyen távolinak tűnt mégis... Borult volt az ég, a napsugarak alig derengtek át a felhőkön kelet felől; fél tíz felé járt, elült már a nyüzsgés az utcán, mindenki hazatért a munkaügyiről meg a kisboltból. Melírke ilyenkor már a raktárban nézi a Paula és Paulina tegnapi részének ismétlését, a boltban meg három-négy szótlan fickó rumot iszik kis műanyag poharakból. A lakótelep többi komoly férjja borostás állát simogatja a konyhaasztalnál ülve, és azon morfondírozik, eljött-e már az idő kinézni az Egérlyukba. A kutyatenyésztő néhány ablakból fényt látott kiszűrődni. A kapuhoz lépett. A postaládákon néhány kis matrica, hirdetésekkel, egy F. B. monogramú illető kínálta a szolgáltatását, wifi-routereket szerelt be lakásokba. A kutyatenyésztő hirtelen ötlettől vezérelve nekiállt lekaparászni a hirdeté-

seket, s közben a csengőkre ragasztott névceitliket olvasságta. Néhányat ismert az itt lakók közül, de úgy tudta, már elköltöztek. Talán csak itt felejtették a nevüket. Mikor végzett, s lekaptarta az összes hirdetést, elégedetten a szétvert kilincs után nyúlt. Könnyedén benyithatott, az egész ajtó pocscék állapotban volt, nem sok kellett, hogy kizuhanjon a keretből.

Arra számított, hallani fogja a zenét. Ehelyett azonban feszült csend fogadta a lépcsőházban, csak halk szófoszlányok jutottak el hozzá valamelyik lakásból, talán az első emeletől, egy asszony rikácsolásának hangdarabkái. Ahogy elindult felfelé a lépcsőkön, ki tudta venni a szavakat, valami Buksiról volt szó, a nő azt ismételte nyavalyogva, én nem adom Buksit. A kutyatenyésztő ideges lett a nő sopánkodásától, megállt az ajtó előtt, a nő meg egyre csak sírt. Végül elhallgatott, már csak halk bögicselés hallatszott ki, s valami esetlenül vigasztaló férfihang. A kutyatenyésztő lassan továbbindult, izgatottan fújta, felfelé leselkedve. A következő lépcsőfordulónál megint meg kellett torpannia, mert az orrát megcsapta a lányok illata.

Felfoghatatlan illat volt. A kutyatenyésztő szokta néha látni a lányokat, akik a zenetanárt látogatták, voltak közöttük olyanok is, akik az ő lányával jártak egy évfolyamba. A lányán azonban sosem érezte ezt a rendkívüli illatot, semmiféle illatot nem érzett rajta, legálábbis az elutazása előtti napokig. Az utolsó napokban friss illata volt a bőrének, csecsemőillata. Addig a kutyatenyésztőék lakásában mindent elnyomott a felesége átható rozmarinillata. Ennek gyengülésével kapott erőre lánya lágy tavaszi illata; azt azonban nem érezhette soká. A lánya elutazott, a felesége illata pedig elhalt. A zenetanár tanítványait csak messziről csodálhatta, a konyhaablakból, ahol általában egy jägeres üveggel a kezében posztolt a hűtőszekrény fedezékében. Az utcán ténfergő kövér, puffadt öregemberek között minden második délután bukkantak fel ezek a látomászerű, bimbózó lányok, akik a zenetanárt látogatták. Sötétedés idején érkeztek, s a kutyatenyésztő azt még látta néha, ahogy feltűnik sötét sziluettjük odaát, a szemközti ablak mögött. Még finom kis mellüket is látta, ahogy cirógatja a halovány fény, és kacagásuk ritmusára hullámzó lágy szálú hajukat. Aztán a zenetanár az ablakhoz lépett, minden második délután, amikor odakint már csak a közvilágítás gyér fénye pislog, és leengedte a masszív műanyag redőnyöket. Onnantól kezdve a kutyatenyésztő csak képzelődhetett, s bőszen szimatolhatott, de nem érzett semmit, csak a huzat szívta az orrát.

Most, ahogy közeledett a zenetanár harmadik emeleti lakása felé, érezni vélte az illatot, olyan töményen, mint még soha: más volt ez, mint lánya gyermekbőrillata azokban a napokban, az elutazása előtt. Más volt, mint a tavaszi mezők fanyarul friss, letaglózóan természetes párája. Ebben az illatban történeteket talált, szavakat, édes hazugságokat. A lányok kacéran füllentettek neki ebben a bőven áradó illatban. Érezte benne annak a napnak a magasztos hangulatát, amikor ezek a lányok először indultak el otthonról az iskolába elfojtott izgalommal, érezte azt a remegő bővöletet, amikor először csókoltak másik ajkat valamelyik kapualjban, ahogy azt a pulzáló, átláthatatlan, szétrobbanni vágyó pillanatot is, amikor engedték magukba hatolni első türelmetlen hódolójukat. Hevesen szívta magába az illatot, és hagyta, hadd teljen meg vele, izzón, szorítson ki belőle minden mást, foglalja el az egész bensőjét.

Nem volt semmiféle névtábla az ajtón. A kilincs nem volt gombos, és a kutyatenyésztő nem habozott, azonnal benyitott. Kissé kóválygott a feje az illattól, de ahogy belépett a hűvös lakásba, a józanság masszív hullámban tört rá. A lakás lerobbant volt és

sivár, semmi nyoma elegáns bútordaraboknak, ahogy azt az ember egy zénész otthonában elvárná. Az előszoba sarkában néhány öreg, repedezett kergű, szakadt szárú csizma hevert, a fogason súlyos, faggyúszagú kabátok lógtak. Koromfoltok borították a szürkés falakat, az előszoba kis fülkájában drótkéfék sötétlettek. Rövid, mesterkéltségek hangja szűrődött ki valamelyik helyiségből. A kutyatenyésztő úgy találta, a lakás elrendezése megegyezik az övével, de ahogy be akart lépni a nappaliba, megütközött, mert másféle szobát talált ott, olyasfélét, mint a lánya szobája. Ahogy a lányáé, ez a szoba is üresen állt, a falon néhány félig leszakadt naptár, csak az egyiknél tudta kivenni a dátumot, tizenhárom évvel ezelőtti volt. Továbbment, s ahol a konyhának kellett volna lennie, ott találta meg a nappalit. Ez volt az a helyiség, amelybe átlátott a saját konyhájának ablakából. Szemben egy falra csavarozott kis fémszerkezeten régi, apró tévé képernyője villogott: olykor rózsaszínűen, máskor zöldesen vibrált, és időnként hangyácskák úsztak végig rajta. A tévé előtt egy bolyhos gyapjómellényt viselő kövér öregember ült, fújtatva bámult fel a készülékre, egy pillantást sem vetett a jövevény felé. A Paula és Paulina tegnapi részének ismétlése ment, Paula épp most írta ki a csekket a szeretőjének, hogy az végre békén hagyja. A kutyatenyésztő egy pillanatra belefeledkezett a filmbe, próbált visszaemlékezni, milyen összegű csekket írt ki Paula, de nem bírta rájönni, tízezer vagy tizenkétezer dollárról szólt-e. Épp mikor mutatták a csekket, az öregember megszólalt, hogy kit keres. A zenetanárt, mondta a kutyatenyésztő. Maga is, kérdezett vissza az öregember, le sem véve a szemét a képernyőről. A kutyatenyésztő erre már nem szólt semmit, kirohant a lakásból és becsapta maga mögött az ajtót. A dörrenésre megtorpant, s az utána beálló csendben valami szokatlant vélt hallani. Csilingelő lányhangot, valahonnan lentről. A korláthoz lépett, de csak annyit látott, hogy egy fürge kis teremtes van odalent valamelyik emeleten. Azonnal nekiiramodott, lihegve, de csak az első emeletre érve pillantotta meg a hang forrását: a kislány épp visszanezett, elkerekedett, nagy szemekkel, és becsapódott mögötte az ajtó. A kutyatenyésztő rohant utána, nem törődve semmivel. Az épület előtt megállt egy pillanatra, s észrevette, hogy a lány befelé, a város felé szalad, közben pedig visszavisszanéz felé. A nyomába eredt, olyan tempóban, hogy ne vesse őt szem elől, ne tudjon elbújni valamelyik bérház rejtekében. Nőtt a távolság ketrejük közt, ezért a kutyatenyésztő gyorsított, s az arca közben önkéntelenül vigyorba rándult. Egyre közeledett már a lányhoz, látta, ahogy a haja a futása ritmusára hullámzik. A kutyatenyésztő erősen lihegett, lassítani kényszerült, de lassított a lány is, gyors gyaloglásba váltottak. A lány a füléhez emelt valamit, s a kutyatenyésztő hallotta, hogy beleszól, igen, van nála valami, van valami a kezében, ezt ismételte. A kutyatenyésztő a kezére pillantott: még mindig görcsösen szorongatta a távirányítót. Megállt, a cipője mélyen belesüppedt a sárba. A lány egy parkolóba ért, még mindig vissza-visszanézett, majd behajtott egy kocsí, egyenesen mellé. Egy Alfa Romeo volt, alig némi sárral az alvázán, egyébként sötétben fénylő, és a sofőr oldaláról egy izomtól duzzadó, kopasz fickó szállt ki.

A kutyatenyésztő nagyokat nyeldesve fordult vissza, és a háza felé vette az irányt. Aztán az egyik bérháznál mégis befordult, letérve a háza felé vezető legrövidebb útvonalról, és szilaj vágtaiba fogott. Nem hazafelé futott, hanem valamerre a telep felé.

Csak akkor állt meg, amikor harangszó csapta meg a fülét: tíz órára harangoztak. Negyed tizenegyre már semmiképp nem érhet haza. ■ ■ ■

■ Szalay Zoltán (Dunaszerdahely, 1985): író, kritikus. Legutóbbi kötete: *A kormányzó könyvtára* (Kalligram, 2010).

Senki FÖLDJE

1. Már vagy egy éve nem ment az írás, és nőtt a hiányérzetem. Valamikor elég volt, ha végigmentem a Lenin körúton, és aztán csak úgy dőlt... Még a nyolcvanas években. Valójában nem sok sanszát láttam, hogy huszonöt év után újra beindítson, de sütött a Nap, és nem volt jobb ötletem. – Ki tudja...? Talán még tartogat valamit számomra a Lenin körút, gondoltam, ahogy a Blahán húztam fel az aluljáróból. Mielőbb fel akartam érni, mert a szagától már émelygett a gyomrom. Pedig csak egy túrós táskáért mentem le. Régen nem volt ilyen sűrű, de most más világ van.

Nyilván ezért is lett a Lenin körútból Erzsébet. Én persze nem örülök neki. Volt egyszer egy Erzsébet nevű nőm, mindig leizzadok, ha valami az eszembe juttatja. Akkoriban egy mosókonyhát béreltem Rákospalotán, és oda költözött ő is, de hamar kiderült, hogy jobbat érdemelne. Talán ha egy hónapig húztuk. Remélem, aztán visszafogadta a férje.

Leninnel bezzeg nem volt annyi macera. Több verset is megtanultam róla. „Elment a nap, táskájába tevén ügyeit, dolgait. Csönd lesz talán. Ketten vagyunk most, Lenin meg én, Lenin mint fénykép szobám falán.”

Ezt egyszer a Nap moziban is elmondtam. – Éljen november 7.! Csakhogy az előző éjjel buli volt, és szörnyen betéptem. Kikészült a gyomrom, járni is alig bírtam. Ennek a fele sem tréfa, gondoltam. Hogy fogom én ezt végigmondani? Ha rám tör a hányás, egy életre elvágтам magam.

De nem volt mese. Az Auróra már leszerepelt, én következtem.

Kinéztem egy csíkot a padlón, és le nem szálltam róla, amíg a vászonig nem értem. Jó masszív vászon volt, a falra festve. Nekivettem a hátam, aztán belekezdttem. Vlagyimir Majakovszkij: Beszélgetés Lenin elvtárrsal. – És meg nem álltam.

Na de most, még neki se vágтам Erzsébetnek, máris megtorpantam. – Állj! Mi a túrót csináltak a könyvesboltommal? Nem mintha ez lett volna a csúc, de akkor is. Mindig itt kezdtem a turkálást, ha körútra mentem. Most meg csak egyetlen könyvet árulnak. Dianetika.

Csak álltam és lestem.

A bejáratnál egy fiatal lány állt, nagy adag szórólappal a kezében. Elég tanácstalannak tűnt, gondoltam, keríték neki egy kukát. De ő előbb lépett.

- Mit szólna egy ingyenes személyiségteszthez? – nyújtott felém egyet.
- Szerintem jót fog tenni – helyeseltem. – Menjen csak, én itt megvárom.

Klassz lett volna feldobni egy kicsit, de nem jött be. Sőt. Még szorosabban kapaszkodott a papírjaiba.

- Na gyerünk, kár lenne kihagynia!

Erre aztán remegni kezdett a szája.

– Ha nem, hát nem... Maga tudja – mondtam, és gyorsan továbbálltam, nehogy még valami kárt tegyek benne.

2 Nem kellett sok. Még száz méter, és mire a Barcsay utcához értem, már láttam, hogy a Lenin körúton nem fogok többé könyvet vagy lemezt venni. Az Erzsébeten sem. Aki itt turkálni akar, annak csak az angol kilós ruha üzletekben lehet esélye. Most ez a pálya, irány a second hand! Máshova nincs menni. Minden hétfőn vadonatúj használt áru. Vasárnap is nyitva.

Már éppen belemerültem a csökkenő napi árfolyamba, amikor leszólitott két nő.

Na végre!

- Lenne az úrnak pár perce?

Hát nem is tudom...

Ahogy elnéztem, csak úgy áradt belőlük a szürkeség. Az egyik sárga, a másik zöld sállal próbálta oldani, de hiányzott még valami. Talán több minden is. Bár jobb lett volna az egészet előlről kezdeni. A zöld sálas felé fordultam, annak legalább formás bokája volt. Bokáról aztán Nemecek ugrott be, egy pillanatra elkalandoztam.

- Tessék mondani.

- Hallott az úr a vörösiszapról?

- Hát persze – mondtam. – Elég durva.

- És tudja, hogy minek a jele?

- Sejttem. A maffia berobbantotta, aztán majd ráteszi a kezét. Tudja, hogy megy az ilyen...

De zöldsál nem ide akart kilyukadni.

– Azt mutatja, hogy közeledik a világvége. Ám nem kell tőle félnie. Adok magának egy könyvet, amiből kiderül, hogy kiben bízhat.

Te jó isten, sejtettem volna...

- Kösz, de már kiderült. Miles Davisben.

És ezzel magukra hagytam őket, na nem mintha ettől magányosabbak lettek volna. Aztán meg nem álltam a Madách Színházig.

Egy jó színháznál megáll az idő.

Hol volt, hol nem volt, élt egyszer egy színésznő. Lett volna hely számára is abban a palotai mosókonyhában, de ő egy vidéki színházat választott helyette. Mondanom sem kell, szörnyen megutáltam és évekig elkerültem minden nyavalyás színházat ezután.

Márpedig színház az egész világ.

Egyik bemutató a másik után.

Vannak persze olyan darabok is, amik nem érnek véget sosem.

Hol volt, hol nem volt, az a színésznő nem él már. De az álmaimban még gyakran szerepel. Legutóbb azt álmodtam, hogy valami buliban voltunk megint. Mondtam neki, hogy milyen jól néz ki, és közben összebújtunk. A homlokához nyomta az orromat. Ha puha, akkor nem mondasz igazat, mondta. Volt olyan, hogy nem mondtam igazat?, kérdeztem. De közben, ahogy a kezét simogattam, feltűnt, hogy milyen érdes lett a bőre. Lehet, hogy ez már a halál jele?, tűnődtem. Aztán megdumáltunk egy napot, amikor majd találkozunk.

Hát nem tudom, mi lesz belőle.
Szóval, álltam a Madách előtt, és néztem a plakátokon, hogy mi megy a világban.
Jézus Krisztus Szupersztár.
Na persze...
Akkor gyerünk, mondtam magamnak, tovább!

3. A Kényelem Bútoráruháznál már sejteni lehetett, hogy a nagy boltoknak anyyi. A legtöbbet bezárták, csak a dzsuvás kirakat maradt. A kisebbekben még tart a kiárúsítás. Éppen akció van. Csupa műredek. Műszempilla, műköröm, műgyöngy, műbőr, műdal, műbalhé – ezen a műúton ez a műsor.

Viszont a Mátra mozi igazán szépen kikupálta magát. Lehet benne kávézni, olvasgatni, legfeljebb az a kérdés, hogy filmeket vetítenek-e. És hát miért ne vetítenének, ha egyszer átkeresztelték Örökmozgóra?

Én meg pont akkor költöztem el a Mátrába. – Öreg néne özikéje, családi mozi. Színes, széles vásznú Paradicsom. Csak hát egyszer mindennek Vége.

Lehet, hogy ez lett mindenek a vége?, kérdezte ekkor egy ismerős hang, de nem tudtam rá válaszolni. Pedig nagyon időszerű lenne...

Mindenesetre így keveredtem vissza Pestre.

De hova tűnt a Dob utca sarkáról a Dob Records?

És hova tűnt a Vörös Csillag mozi? Nyoma sem maradt. Ledarálták és beépítették a Royal szállóba. A sok kilós üzlet után végre arany csillagok közt ragyoghat az angol kultúra. Ahogy az elvárható a Király utca szomszédságában. Egy időben Majakovszkijnak hívták, de úgy nem volt nemzeti szimbólum. A királyság egészen más. Ez lesz majd a Végállomás.

A Király utcától Erzsébetből Teréz lett, a November 7. tér pedig visszakapta az Oktogon nevet, de ezt csak a rend kedvéért jegyzem meg, különben hidegen hagy.

A lényeg a következő. A Blaha Lujza tér és a Majakovszkij utca között négy lemezbolt volt a nyolcvanas években. Én pedig lemezekről írtam. Azokba a lemezekbe beleírtam mindent, magamat és a Lenin körutat is. Ha sikerült lekasztani egyet, rögtön söpörtem haza, ha nem, akkor mentem tovább a Podmaniczky utcáig. Annak a sarkán volt a Newport lemezbolt. A Dob Records az alternatív rockra, a Newport a dzsesszre szakosodott. Van egy pár Miles Davisem onnan. Úgy két éve elköltözött valahova, majd megkeresem.

Ja. Majd megkeresem, gondoltam. De most valami mást kéne találnom a Lenin körúton.

És akkor ledermedtem.

Egy öregasszony térdelt a földalatti megállójában. Több réteg fekete ruha volt rajta. Előregörnyedt, és lehajtotta a fejét, piszkos kendője a földre ért. Csak csontot és bőrt takart.

Egy átlátszó műanyagpoharat tartott a kezében. Alig volt benne valami.

Még nem járhatott erre Jézus Krisztus Szupersztár.

Az Oktogon után egy nyugisabb szakasz következett. Az ott a Hotel Béke. Lassacskán kezdtem unni magam. A szálloda bejáratánál egy bágyadt boy álldogált. Lila cilindert viselt, a hozzá való frakkal. Nem állt rosszul rajta, de inkább átvágtam a túloldalra, hátha ott mozgalmasabb.

Elbattyogtam a Játékszínig. A képeken a szabin nőket rabolták éppen, amikor hirtelen mellém kanyarodott egy sporttáska. Egy borostás alak tartozott hozzá.

– Főnök úr, nagyon szép bőrkesztyűim vannak! – S már húzott is egyet elő.

Biztos szép volt, de nekem van már kesztyűm, és nem hordom azt sem.

– Köszönöm, nem szeretnék.

– De főnök úr, tiszta bőr, és nagyon olcsón adom.

– Köszönöm, nem szeretnék – kezdtem újra, kicsit nyomatékosabban.

Na, ez már hatott.

– Jól van, főnök úr, akkor vegyen zoknit! – S már pakolta is elő a másik rekeszből. –

Tiszta gyapjú. Ezerkétszáz az öt pár.

Biztos tiszta volt, de zoknim is van.

– Köszönöm, nem szeretnék.

– Jól van, legyen ezer.

A túróba, lehet, hogy igaza volt annak a két nőnek. Tényleg közeledik valami.

– Köszönöm, nem szeretnék – mondtam megint, mintha így lenne megírva egy repetitív darabban.

De nem ez volt a végszó.

– Akkor legalább segítsen ki párszáz forinttal. Erdélyi vagyok.

– Én zugló! – mondtam, aztán újra nekiindultam. Miért maradtam volna? Még nem nyitott ki mellettünk a Jolly Roger's kukkolószalon.

Egyszer benéztem egy ilyenbe, de akkor még éretlen voltam, és két perc után kimene-
külttem. Azóta várom, hogy újra eljőjön az idő. És már nem kell sok, ha így folytatom.

Tovább, tovább!

4 A Szikra mozi helyén nyílt Ruttkai Éva Színház helyén valami mulató nyílt, de nem akartam megnézni a nevét. Nincs az a név, ami egy korsó sörnél jobban izgatott volna. És azt is tudtam, hogy nem kell messzire mennem érte. Itt csapolják egy köpésnyire, a West Balkánban.

West Balkánna a Skála áruházat operálták át, trendi füstszínű üvegajtókkal. Az egyikre rátapasztottak egy matricát: We Szív Budapest.

Majd meglátjuk. Végül is egy jó sörtől megenyhülhet az ember. Csak ne legyen meleg. És ne nagyon hangoskodjanak közben.

Úgy ültem le, hogy rálássak a Nyugati Pályaudvarra. A távolban vonatok próbáltak eljutni valahova. A rádióból bossa nova szólt. Pont jól, éppen hogy csak. A túróba, egészen elérzékenyültem. Ahogy a sörömet kortyolgattam, egyszer csak az kattant be, hogy ha jobb lenne a pincérnő, akár itt is ragadhatnék örökre.

De már nagyon várt az aluljáró a Marx téren. Először is benéztem az Eiffel antikvárium-
ba, ott bakeliteket is tartanak. Egyszer kihalásztam egy B-52's-t, az mindig jól jön a ház-
nál. Átpörgettem most is a rekeszeket, de csak a por úszott, semmi kapás.

Az aluljáró amúgy a szürke hétköznapok hangulatát árasztotta. A játékteremben a nye-
rőgépek nyertek. A Burger King skót ajánlatot tett. A hajléktalanok már megágyaztak a te-
lefonfülkékben. A Princessnél épp kisült a túrós táska, de ugye a Blahánál már jóllaktam.

Szóval a helyére került minden. Aluljáró ennél nem állhatott szilárdabb lábakon.

Az első oszlopnál Kürtös kalács feliratú hirdetőtáblának öltözött egy férfi.

A másodiknál egy törpe árulta magát.

A harmadiknál intézetis srácok énekeltek A börtön ablakából című klasszikust.

A negyediknél a tiszta szívűek boldogságát hirdette valami Simeon.
 Az ötödiknél egy strici ügyelt.
 A hatodiknál a kurvája szobrozott.
 A hetedik én magam voltam.
 Mindig tudtam, hogy csak egy lépés választ el. De azért megrémültem. – Mi lesz, ha egyszer nincs visszaút?
 Gyorsan visszafordultam.
 – Akarsz? – biccentett felém a kurva.
 Alulról nézve fehér csizmát, fehér neccharisnyát, fehér lakkdzsekit és fehér púdert hor-
 dott. Már nem élt. Akár egy kiásott Hófehérke. Nem az én esetem volt.
 – Köszönöm, nem szeretnék – mondtam.
 És ekkor beugrott az én Andreám... A hetvenes évek végén pont ezen a környéken sze-
 dett fel. Éppen magam alatt voltam, és úgy tűnt, hogy jót fog tenni. Vagy rosszat. De va-
 lamit biztosan.
 Egy cselédszobát bérelt, franciaággal. Rajta francia törülköző. Gondosan ráfeküdt, és
 közben birizgálta magát.
 – Gyere, vetkőzz le! – mondta.
 Nagy nehezen megszabadultam a veszkócsizmámtól, aztán kézbe vettem a dolgait. De
 semmi. Tök lankadt maradtam. Kemény meló előtt álltam az öt kiloméért. Persze nem ad-
 tam fel, küzdöttem erőm szerint a legnemesbékért, csak aztán meghallottam, hogy valaki
 matatni kezd a zárban. És attól végképp megfagyott bennem a vér.
 – A Lajos lesz – mondta Andrea, minden további nélkül.
 Előtte pedig lepergett az életem. – Végül is szép halál, ágyban, párnák közt... – pró-
 báltam férfiasan várni, ami várt rám.
 És akkor nyílt az ajtó, és Lajos benézett a szobába. Olyan golyófeje volt, ami a síttesek-
 nek vagy a sportolóknak szokás.
 – Szevasz! – mondta. Majd kiment.
 Meg is voltunk. Ennyi az egész.
 Lekészálódtam a törülközőről, és fogtam a veszkócsizmám, felfelé könnyebben jött. Az-
 tán elköszöntem.
 Nem erőltettem tovább.

5. „Elment a nap, táskájába tevéen ügyeit, dol-
 gait...” – ez a használt mondat úszott fel,
 miközben a trolira vártam. Nem lepett meg,
 magam is elhasználódtem, amíg ideértem.
 Mint akit egy lomtalanításból vakartak elő. És már na-
 gyon hazavágytam.

A Podmaniczky utca sarkáról még végignéztem
 a Lenin körúton. Éppen az utolsókat rúgta. Szétkop-
 tak a barázdái, megtört a ritmusa. A túróba, gondol-
 tam, ebből a lemezből egy hervadt siratót sem tudnék
 már kihozni. Ha nem megy az írás, valami más kell...

Halál az irodalomra!

Éljen a...!

Idáig jutottam, amikor befutott a trolim.

Az volt ráírva: SENKIFÖLDJE

Marton László Távolodó (1956, Budapest): író és újságíró, 1990-től 2006-ig a Magyar Narancs zenei szerkesztője, 2000-től a Sziget Fesztivál Világzenei Nagyszínpadának a művészeti vezetője, 2005-től 2009-ig a Művészetek Palotája világzenei tanácsadója, 2006 januárjától a Nemzeti Kulturális Alap Zenei Kuratóriumának a tagja. Kötete a Kalligramnál: *Mindig régen van* (2010).

Lakik egy teknős

Lakik egy teknős a lépcső alatt.
Emlékszik az első motoromra.
Rendszáma nem volt, de arra is.
Egyszer majd elárulja,
ha hozok neki egy vödör somot.

Újságokat gyűjt.
Gyűrött lapszámokon pihen.
Vackába déli ételszagokat zár.
Teknője poros, szeme vörös.
Mepattant benne egy ér.
Éjszaka is figyel.

Trabanttal érkeznek.
A teknős megmerevedik.
A földszinten lakó fogorvos ajtót nyit.
Majd a fogfúrás túhegyes hangja.
De a teknős mozdulatlan.

Addig nem engedem a szeméttárolóba,
míg bele nem nézhetek
a nyitott szájába.

Mert tenger háborog odabent.
A hullámok felcsapnak a lépcsőkhöz.

Lakik egy teknős Ábrahám néninél.
A hűtő előtt alszik ilyenkor.
Ábrahám néni zsörtölődik.
Menjen arrébb, nem tudja tőle
kivenni a vért, vizeletet.

Vinné az orvoshoz.
Nem beteg, de együtt él egy teknőssel.

Hétfő este a teknős Derricket néz.
Ábrahám néni horkol, felriad.
Csak ne ő haljon meg hamarabb –
Mindketten erre gondolnak.

A teknős másnap megkapja a vödör somot.
Mindent elárul.
Gyilkost. Rendszámot.
Ábrahám néni mosdatlanságát,
vércseppjeit a kőlépcsőn.

A teknős kitérte száját.
Ábrahám néni belepillant.
Tenger háborog odabent.
A hullámok felcsapnak
az első emeleti lakás ajtajáig.

Lakik egy teknős a kocsmában.
A biliárdasztal alatt nyújtogatja nyakát.
Éjjel, amikor tizenöt évesen visszamegyünk,
a teknős a piszoárból iszik.

Nem szabad, mondja neki a kocsmáros.
■ Iszunk, tudja a teknős.
Iszunk fiatalon, hajnalig.
Újabb fél kevert,
és a teknős sarokba szorít.

Másnap délután ugyanott.
Kólát kortyolunk.
A teknős sörös rekeszeken pihen.

Bele akarok látni a szájába.
Le, mélyre.
Vasárnapi apály van odabent.
A tenger kihűlt kávéként kavarg.

Hartay Csaba (1977): költő, újságíró. Hat verseskötet szerzője, a legutóbbi *Nyúlzug* címmel 2008-ban jelent meg a Podmaniczky Művészeti Alapítványnál.

Jól teszed

Jól teszed, ha nem felelsz.
Jól teszed, ha most alszol.
Az éjszakát kettőnk helyett
kérdzem. Ha kinyitod

a szemed, akkor sem látsz,
ahogy én sem látom az álmod.
Aludj, míg kint a parkban,
a decemberi fákon

feketerigók énekelnek,
a kirakatban egy bábcipész
szöveget ver a cipő sarkába,

és a neonnal kivilágított
közértben az éjjeliőr
újságot lapoz.

Radnóti-sorok

Mi vagyunk a föld, mi vagyunk a test, mi vagyunk a vér.
Aki lép, mintha suttogásban járna, kifogatott zsebbel.
Ha jön a szél, késként vág, mint a fájdalom majd:
Magyarország. Bogárnyi zajjal nem száll golyó felénk,
hangos bomba nem túr a földbe, megtépett hússal
rég nem hullt senki szertesét. De most is úgy bánsz
életünkkel, ahogy kimenős matrózok a kocsmák poharával.
Vérszagú az újság, és mint a sár, a hétfő úgy ragad ránk.
Némán emelkedik a test, csak a fal kiabál. Émelyeg az ég.

Éjszakai fény

Néha végigsöpör a szél az elveszített monokróm világon. Kiborítja a házak elé kitett kukákat, kifordul belőlük rengeteg papír, műanyagpalack, penészes kenyérvég, pazarló, ínséges életek maradékai. Amíg a fojtogató vágy, hogy megkösd magad egy testben, csak árulás és merénylet lehet, örül az ilyen maradékoknak is, aki magához ölelné a lehetetlent, de tudja, hogy van nála szegényebb. Mert ő sem őrizheti szemében az elveszített fehéret és feketét. Ő sem láthatja, ami előtte van, csak azt, ami mozdul, és már színeket ölt.

Önmagadon, e távolságon, amely sosem lesz lépteidhez szabva, vakon kelj át. Az éjszaka közepén, mikor kint fúj a szél, és te bent, ahol magad vagy, nem bírod tovább, miért ne mehetnél ki a városba. Választhatsz egy irányt, gyorsabban szedve a lábad, mint ahogy nappal szoktad. Csodálkozol majd, milyen nagy az éjszakai forgalom. Autók futnak, villamos jár, és a hídról nézve, az új lámpasor alól, nem is oly sötét a sötétség. De lent mintha állna a folyó. Mindegy, hogy megállsz-e, vagy mész tovább, egyszer, mint akit golyó talált, nem is hiszed, imádkozni kezdesz.

Talán eddig sem tettél mást. Csak most szavakat is keresel. Nem elég menni és megállni. Emeljen magába ez az éjszaka! Sötétedj át egészen, ahogy lent sötéten folyik a folyó, az idő, szakadatlan. Most már lassabbak a lépteid. Megnyugszol, és megint felejtéd, hogy az én, aki itt beszél, megtanulta, hogy ént mondjon, amikor egy bizonyos szájról, egy bizonyos karról, egy bizonyos életről van szó. Mégis hálás lehetsz ezeknek az utcáknak. A hídnak, amely betonból és vasakból kifeszít egy illúziót, mert nincs itt maradandó városunk, és a jövőt sem keressük.

Így a hajnali fénnel foszlani kezd a nyugalom. Nem kérhetsz kölcsön olyan szemet, mely órákig exponálva néz egy arcot, nézi a házak sötét tömbjeit a folyó két oldalán, és az ürességet sincs kinek följánlanod. A tájban csak úgy merülhetnél el, ha kifordított szemmel megállíthatnád magadban az időt. Ahol élsz, ott már örökké sötétség havaz. Az éjszakai fény, amely nem egy pontból érkezik, viseli történetek pecsétjét, mint a túl finom bőr, amelyen minden sebhely megmarad, és hiába kel útra általa a képzelet, a test lassan mozdul, túl későn, csak amikor már elveszett számára a világ.

Schein Gábor (Budapest, 1969): költő, író, irodalomtörténész. Az ELTE Modern Magyar Irodalomtörténeti Tanszékének tanára. Legutóbbi kötete a *Kalligramnál: Éjszaka, utazás* (2011).

Állati férj

(Éti csiga – *Helix pomatia*)

Van kiszolgáltatottabb lény az úttesten átkelő
Csigánál? Sírva fakadtam. Aszfaltfesték, nem több.
Nem élő test, színezék csupán. Megálltam.
A kerékabroncs előtt hevert kis teste.
Védtelen volt, mint amilyen védtelen
Csak lehet egy puha, nedves test. A kezembe
Fogtam, hogy kidobjam az útról, de aztán
Már el is felejtettem, miért állok az út
Közepén, és szórakozottan zsebre dugtam őt.
Két napig hordoztam a zsebemben. Minden férfi
Tudja, milyen az, ha reggel egy női fej pihen a mellén.
Hát nekem ez a csiga hajolt a mellemre,
Ott pihent, csillogott a nyála a mellbimbóm körül.
Amikor arra ébredsz, hogy valaki már percek óta
Zavartalanul figyel, titokban, rejtve.
Amikor húsz centiről farkaszemet nézel egy állattal,
A gének másfajta elrendezésével,
Más aggyal, másféle kultúrával, másféle neveltetéssel:
Szóval megdöbbenő belenézni egy csigaszembe.
Érezni a száradófélben lévő, repedező nyálat a testen.
Igen, ott is. Még nem is tudtam róla,
De már megvoltam neki.
Mint amikor arra ébredsz, hogy van házad, autód,
Családod, és magad sem tudod, hogyan jutottál ide,
Hiszen semmit sem tettél érte, nem emlékszel,
Öledbe hullott hirtelen minden, egy teljes világ.
De most már el volt rendelve minden.

Amikor egy éti csiga lassan elindul a bal oldali
Mellbimbó felől, azzal a hihetetlen érzéki
Lassúsággal felküzdi magát a nyaki ütőerek
Láthatatlan sztrádáján az állcsontig, majd
Rátelepedik az ajkakra, becsúszik a szájba,
Rá a nyelvre, és csókol, csókol, csókol.
Onnét már egyértelmű volt minden.
A végtelenített nyálas körözesek,
A három pár tapogató, legfelül egy pár
Nagyon hosszú, lejjebb egy pár kisebb
És végül harmadik párként két ajaklebeny.
Csókja a selymes fű íze,
Teste, mint a friss harmatos nyári legelő.
Kevés állat képes olyan változatos szexuális
Életet élni, mint az éti csiga. Eltanulta a
Meztelen csigák párosodási technikáit,
Kötelet kötöttem a plafonra, és fejjel lefelé
Lógva csak pörögtünk, pörögtünk órákon át.
Kötelet hurkoltam rá, és a
Girozskopikus hatást felhasználva jójóként
Forgattam, húzogattam testét. Sétáltatás,
Matrix combination, flying saucer, hide special,
Western gun man, walk with the dog, balancos,
Grand slam homerun, shoot the moon regeneration,
Rocket in the pocket: mindenféle trükkben benne volt.
Nyaltam a talpát, számba vettem, majd pedig kiköptem
Testét és a gömbded, fehérészürke,
Rendszerint néhány elmosódó, sötétebb, hosszanti
Sávot viselő csigaházat, amely maga volt a
Megtetesült metafizika. Hiszen csigavonal fizikai
Alakzatot követ a DNS. Előfordul a szél
Formációi között, beleértve a hurrikánokat
És a tornádókat. Jelen van a levegőben és a lángban
Mint örvény vagy dugóhúzó (vortex és whirl).
A levegőben lehulló tárgyak esési pályája is
Ezt a görbét követi, a falevéltől a repülőgépig.
Az emberi testben a szív bioelektromos
Impulzusainak spirális mintája alapján vernek
A szív kamrái spirális pulzáló ritmussal.
A neuron impulzusokból álló agyhullámok is,
Úgy tűnik, spirális görbét követve haladnak a
Neuronokon és a gerincvelőn át. Bizonyíték
Van arra is, hogy szülés alatt a vajúdási görcsök
Bioelektromos spirálmozgást mutatnak.

Végül pedig az egész látható és nem látható univerzumban
Mindenhol, a galaxisokban, a fekete lyukak körüli
Egyre növekvő korongokban, az összetömörülő
Csillagközi felhőkben és az anyag és energia
Sok egyéb formájában is fellelhetők a spirálok.
Még az emberi embrió is spirál alakú, amely forma
Optimális, és nagyban védi a magzatot a külső hatásoktól.
És csak ekkor, két hét metafizika után döböntem rá,
Hogy a csigák, jézusom, kétneműek, és lehet, hogy végig
Férfiba voltam szerelmes, férfival történt minden?
Máshogy megfogalmazva a kérdést:
Esetleg ő használt engem nőként?
Vagy mivel hímnős, azaz minden egyes egyed képes
Megtermékenyülni és megtermékenyíteni egyaránt,
Egyszerre voltam férfi és nő, pontosabban egyszer
Férfi, máskor nő? A csiga saját magával
Nem képes párosodni, mindenképpen partner kell hozzá:
Ez voltam én?
Egy szerelmes csiga azonban, ha valamit a fejébe vesz,
Azt onnét rendkívül nehéz kiverni.
Először csak mellplasztikára fizetett be,
Majd jött a botox, a ráncfelvarrás,
A hosszú női combok, az ajaknagyoobbítás,
A szempilla és szempillaspirál.
Nő akart lenni mindenáron, egy igazi nóstény.
Nem értette meg, hogy számomra egy
Valódi csigabőr az ideál, egy mirigyekben
Rendkívül gazdag bőr, amelyben az anyagcserének
Mindenféle hulladékanyagai megjelenhetnek,
Mint méz, festékanyagok, nyálka, húgysavszemcsék,
Tehát olyan anyagok, amelyeket
Rendes körülmények között a vesék választanak ki.
Én az állatot akarom élvezni benned,
Nem az embert, mondtam.
Az idegenség érthetetlen szépségét.
A hihetetlen történetet, amelyet ketten együtt éltünk át.
Azt az érzést, ami soha nem volt és nem lesz,
Ami csak a kettőnké, felejthetetlenül.

Ahogy két idegen test és génállomány a sors
Megfejthetetlen játékanak következtében
Egybekapcsolódik. Ez a félelmetes idegenség,
A másságod, amelyet élvezni volt módom,
És amely elnémítja a szám. Mert nem tudok
Beszélni rólad, nem tudom, ki vagy,
Nem tudom, hogy kerültél hozzám,
És nem tudom, ki vagyok én, ki vagyok én
Ebben a történetben. Csupán érzem a szépséged,
A különlegességed, amely mégis rám
Kulcsolódik valami zavaros érzelmi és testi rács
Mintáit követve. De a testem érez, két, jelentésekkel
Teli test, amely egymást értelmezi,
És az érzőidegek útján keresztül vinné
Az agyba az ellenőrizhetetlen megfejtést.
Az a jó benned, hogy
Nem értelek, és mégis a tiéd vagyok.
De akkor már hat napja éheztettem őt.
Az első és a második este vízszugárral alaposan
Lemostam, mert ez elősegíti a tisztulását,
Csak ezután tettem forró vízbe, és az újraforrástól
Számítva kb. 3-4 percig főztem. Ezután kiszedtem
A házából és lecsipkedtem róla a hátsó fekete részt.
Hús percre sós hideg vízbe tettem, majd alaposan
Lemostam. Hagymával, babérlevéllel, fokhagymával,
Kevés szegfűszeggel 10-15 percig főztem, ekkor
A csigák a házukból kihúzhatók. A zsigeri részeket
Levágtam, a talpát új vízben tovább főztem, majd
a kimosott csigaházakba visszatöltöttem.
Pirított kenyérrel tálaltam, elfogyasztottam
megtermékenyített tojásait is, 60-80 darabot,
A petéket, ezeket a piciny, 3 milliméteres,
Fehér gömböcskéket, amelyeket mészkristályokkal
Telített szilárd héj borít. Undorodtam magamtól.
Zokogtam, bőgtem, a számba folytak könnyeim.
De száraz fehérbor illik hozzá,
Tehát azt ittam.

Németh Zoltán (1970): költő, irodalomtörténész, irodalomkritikus, a besztekercebányai Bél Mátyás Egyetem tanára. Legutóbbi kötete a Kalligramnál: *Az életmű mint irodalomtörténet* (2012).

Vagy ÉN, VAGY én

A filozófus és a segédje

Kedd este, ahogy mindig, az Akadémiára siettem. Kit izgatnak olyan hétköznapi dolgok, mint a merev munkaidő, bevásárlás, vagy a sörmámoros kocsmalátogatások, amikor az ember mindezek helyett három órán keresztül nyerhet betekintést az emberi létezés lényegébe?

Peter Sloterdijket csodáltam – és ezt ritkán mondom valakiről. Csodáltam azt a módot, ahogy önmagát és a filozófiáját végső dogmává emelte, ahogy intellektuális tekintélyt sugárzott, anélkül, hogy a szellemi elnyomás érzése felmerülhetett volna. Amikor Sloterdijk a maga lehengerlő módján monologizált, nem volt szüksége Powerpoint-prezentációra, sem headsetre, sem mesterkéltné színvonalra. Ez az ember nem hiába számított a filozófiai szcéná szupersztárjának. Pusztán a szavaival hipnotizált, minden gesztus nélkül, olyan előadói stílussal, amely a tudomány eszköze és költészet volt egyszerre. Néha három órán keresztül állt mozdulatlanul a szónoki emelvény mögött, heves gesztusok, hangos felkiáltások nélkül, filozófiai pátoz nélkül, és ennek ellenére sem akadhatott a teremben egyetlen ember sem, aki akár egy percig is unatkozott volna. Így nézett ki a totális hierarchia, a totális hatalom.

Megbabonázva csüggtünk az ajkain, és szívtuk be minden egyes szavát, mintha maga a Messiás tanítana személyesen. Senki sem mert ellentmondani neki. Az alapelv így szólt: semmi kérdés, semmi emberi kapcsolat, semmi ellenvetés. Így nézett ki az én keddi Sloterdijkem. Látszólag beképzeltség nélkül volt ironikusan távolságtartó, folyamatosan incselkedett a nagy mesterekkel, zsonglörködött a szabad gondolatmenetekkel és asszociációkkal, melyekben minden tézis és ellenvetés szinte játékosan sűrűsödött egzisztenciális analízissé.

Mennyire dörsölt volt ez a fickó! Természetesen szánt szándékkal tette filozófiai előadását az esti órákra. A leszálló este sötétje, a kihalt előcsarnok, amely a nappal tizenkét

órájában tele volt loholó fiatalokkal, mindez tökéletes táptalaj volt szakrális előadásaihoz, jobban mondvá igehirdetéseihez. A többi professzorral ellentétben Sloterdijk nem mocskolta be magát a magasröptű szaknyelvvél, sokkal szívesebben használt közérthető stílust, amely némelyekben olykor derűtséget keltett.

„Mily költői”, mondták a hallgatók egymásnak. „Szinte már líra.”

Az én intellektuális főpapom az élet értelmét kereső háziasszonyoktól a kérges szívű kollégáig mindenkinek meg tudott felelni. Én ezt szerettem, ezért aztán a háttérbe szorítottam művészi ambícióimat, és a filozófiához szegődtem, hogy megírjam a disszertációm. Természetesen Sloterdijknél, aki a Képzőművészeti Akadémia médiaelmélet- és kulturfilozófia-professzora volt. Ez volt az egyetlen esélyem. Elvégre Sloterdijk éppen azt a fajta filozófiát űzte, amelyet én a jövőre nézve előírtam magamnak. Nem a klasszikus-tudományos megközelítés, sem nem merev ragaszkodás az egyes iskolákhoz. Helyette szabad, autonóm kritika, és a nyelv egészen új, a művészetre koncentráló megközelítése. Egy remekbe szabott tudományt akartam elsajátítani. Attól az embertől, aki a legjobb volt benne.

Lelkedésemmel nem álltam egyedül. Megátalkodott öregdiákok húsz szemeszterrel, elvarázsolt filozófuskák, önjelölt értelmiségiek, ezotériarajongók, élemedett korú egyetemi zárandokok, tudomány iránt érdeklődő nyugdíjasok, intézeti alkalmazottak, irodalomárok, újságírók zárandokoltak Sloterdijk esti előadásaira, hogy egy személyes darabkát hozzanak el az ő univerzális igazságából. A látványosságban az volt a szép, hogy senki sem tehetett fel kérdést, nem úgy, mint más előadásokon. A kérdés úgyszólván nemkívánatos volt. Ezt természetesen Sloterdijk sosem mondta ki. Egy ilyen tiltást még ő sem engedhetett meg magának. Többnyire nem is akadt semmi, ami indokoltá tett volna valami konkrét kérdést. Minden előadás ismeretlen terep volt, amelyen az előadó színleg bizonytalanul tapogatózott. A rögtönzés feloldozta a kérdőre vonhatóság alól, és nyilvánvaló szónoki tehetsége bebetonozta kétségbevonhatatlan dominanciaigényét.

Hogy Sloterdijk ilyen tömegsikerré vált, annak számomra persze hátrányai is voltak. Egyrészt az előadás kezdete előtt egy órával már az előadóteremben kellett lennem, hogy helyet foglaljak magamnak. Másrészt meg frusztráció és harag töltött el, hogy nem az egyedüli vagyok egy dologban. Ezt a problémát megoldottam, amennyiben a kapcsolatokat Sloterdijkkel tanár–diák kapcsolatból két mester közötti kommunikációvá értelmeztem át. Végül már mesterszakos voltam filozófiából, példás, színjelenes átlaggal, részletes ismeretekkel szakterületem különböző iskoláiról. Hegel, Kant, Heidegger, egy sem okozott gondot. Ebben állt Sloterdijk egyetlen gyengesége. Ezt már az első előadások egyikén megállapítottam. Amikor virtuóz kijelentés-filozófiájának keretein belül saját gondolati útját követte, kivonta magát minden objektív vita alól. Utazásának kiindulópontját mindazonáltal létező kijelentések alkották. Ezek nagy részét belső merevlemezemen részletesen eltároltam. Itt tudtam őt nyakon csípni. E megalázottság révén előbb vagy utóbb el kellett ismernie kiváltságos státuszom. Volt egy tervem arra is, hogyan kelthetnék feltűnést. Erre akkor került sor, amikor Sloterdijk „belső körébe”, a silány diáknémetséggel „Szakdolgozati”-nak nevezett szemináriumra szándékoztam bejutni.

Most már csak az ülőhelyprobléma volt hátra. Ez ügyben nem jutott eszembe semmilyen rendkívüli megoldás, olyan korán mentem tehát, ahogy csak lehetett. Különösen azon az estén, amely nem egy átlagos esti előadásnak ígérkezett. Első beszámolómat készültem megtartani. Ez nem keverendő össze a kiselőadással. Kiselőadást névtelen személyi számok tartanak, és az akadémiai hétköznapokban éppen annyi jelentősége van, mint amikor a portás elfingja magát a főkapunál. A Beszámoló ellenben a sloterdijki oktatási rendszer-kozmoszban kíméletlen szelekciós folyamat volt. Csak az kapott esélyt, hogy bekerüljön a „belső körbe”, aki az összevissza locsogó hobbifilozófusok sűrű masszájából előfúrta magát. Számomra nem fért hozzá kétség: a „belső körhöz” tartozom.

Beszámolómban Hermann Schmitz klasszikusát kellett tárgyalnom: „Adolf Hitler a történelemben”. Kiváló lehetőség volt arra, hogy hősmet, Sloterdijket meggyőzzem, és az egész álságos intellektuális csöcselék helyre tegyem.

Hevesen téptem fel az egyetemi épület kapuját, és a főlépcsőhöz siettem. Biztonság kedvéért majd egy órával korábban érkeztem, pillantásom mégis az első ismerős alakokat kutatta, akik, mint az éhes hiénák, az első sor ülőhelyeire lestek.

Ahogy a megfelelő emeletre értem, és befordultam a folyosón, már messziről észrevettem Zinkmann-t. Ő volt Sloterdijk jobb keze, hivatalosan „Egyetemi tanársegéd”, és mint ilyen, semmi több, mint egy mokány kis ajtónálló, különösebb filozófiai tehetség nélkül. Sloterdijk ezt a jókötésű, szellemtelen embert arra használta, hogy az oktatási intézet előcsarnokába törekvő tömegből néhány figurát kihalásszon, és megakadályozza a bejutásukat. Semmiféle logikát nem lehetett felismerni ebben az eljárásban. Egy éjszakai mulatóban az ember legalább tudja, hogy az öltözéke alapján ítélik meg, de itt, a filozófia kultuszhelyén a bebocsáttatás szempontjai homályban maradtak. Leginkább úgy értelmeztem, hogy az ilyen játékok a kompozíció fontos építőkövei. Az embereknek egyszerűen meg kell érteni, hogy minden és mindenki lecserélhető, az egyetlen Sloterdijket kivéve.

Néhány szellemes kijelentéssel már sikerült valamiféle törzshelygaranciát kiügyeskednem. Minthogy aznap beszámolót kellett tartanom, magától értetődően eszembe se jutott, hogy ez a törzshely meginoghat. Ezért aztán közönyösen viselkedtem Zinkmannal. Még csak nem is köszöntem, egyszerűen el akartam menni mellette.

– Nocsak, nocsak...! – a hangnem barátságatlan volt. Kövér kezét a szemközti ajtófélfának vetette.

Te análszadista féregnyúlvány, gondoltam. De inkább ezt mondtam.

– Hello, Zinkmann Úr! Illigen. Én tartom ma a beszámolót.

– Hallottam – válaszolta.

Akkor minek kérdezel tőlem hülyeségeket, gondoltam.

– Ezek szerint bemehetek? – kérdeztem.

Zinkmann eljátszotta, hogy harciasan a szemembe néz, mintha egész napos Sloterdijk-hasonmás-programot edzett volna végig a tükör előtt.

Még gyakorolnod kell, gondoltam. Röhejesen nézel ki, te idióta.

A szitkozódásom mintha telepatikusán célba ért volna, Zinkmann megforgatta a szemét, aztán szótlanul elvette a kezét.

Gondolatban szívesen folytattam volna tovább Zinkmann intellektuális fikázását, de még fel akartam egy kicsit készülni. Regényes tervet szőttem. Három órán át fogok beszélni vessző és pont nélkül. Ez a beszámoló lesz a belépőm az NB1-be, a „belső körbe”.

Mialatt a könyvet lapozgattam, és az utolsó jegyzeteket készítettem, a terem az utolsó székig megtelt. Egy átlagos előadáson a professzor belépése előtt mindig elképesztő lárma uralkodik. Az emberek fecsegnek, nevetgélnek, egyetemi anekdotákat cserélnek. Sloterdijknél ez másképpen volt. Minden, még az ostoba várakozás is az előadó megérkezéséig jelentőségeltjes, szellemdús és elmélyült kellett legyen.

Zinkmann nyugtalan viselkedéséből sejtettem, hogy a mester közeledik. Legbelül arra számítottam, hogy a tanársegéd mély meghajlása egy seggcsókkal ér véget. Röhögnöm kellett. Idegenkedő pillantások mindenfelől. Hál’ istennek épp ebben a pillanatban csörtetett be mindannyiunk Idolja az előadóterembe, különben szégyenszemre kikergettek volna Sloterdijk diplomából. Már megint rám jött a röhögőgörcs. Egyrészt azért, mert mint mindig, hihetetlenül felvilágosodottnak és ironikusnak tartottam magam, másrészt, mert Sloterdijk az ő hű Zinkmannján jeges közönnyel nézett keresztül. Emaz áhítatosan becsukta az ajtót, s közben elfordította az arcát az auditoriumtól.

Sloterdijk az előadói emelvény mögött foglalt helyet. Kezével belekapaszkodott a pult két oldaldeszkájába, enyhén előredőlt, tekintete szórakozottan vándorolt a széksorokon. Hallgatott. A haját balról jobbra fésülve hordta – ez a fésülési mód is összekötött kettőnket. Rövid pillantást vetett egy hanyagul félretolt cetlire, aztán megszólalt.

– Igen tisztelt hölgyeim és uraim, rendkívül örülök, hogy ilyen nagy számban jelentek meg a mai előadáson.

Eme üdvözlő szavaknál elnevette magát, tudva – s ezt mindenki észre is vette –, hogy a megjelentek nagy száma miatti hálálkodás pusztán mórlikálás volt. Ezután körülményes, direkt félszeg, s ezért amolyan hűdetermészetes bevezető következett, amellyel az elkövetkező három órát vázolta. Sloterdijk nyilvánvalóan megsejtette regényes tervemet, mivel Epikuroszt idézte.

„Aki emberek előtt beszél, gondoljon arra, hogy ugyannyiból jön ki egy rövid és egy hosszú beszéd is.”

Ezt a pimasz megjegyzést vissza kellett utasítani. Előtte azonban még Susanne leégetését is végig kellett szenvednem, aki odáig volt Sloterdijkért, és mindent megtett, hogy észrevetesse magát vele. Tökéletes tudatlansággal tákolt össze valami hajmeresztő gondolatmenetet, ami állítólag a legutóbbi előadás után jutott eszébe. Annak a reménytelenül szerelmes teremtnak tűnt, aki szándékosan választ kerülőutat, hogy imádjattal mintegy véletlenül találkozzon, s akin aztán kíméletlenül, megalázóan keresztülnéznek.

Sloterdijk nem okozott meglepetést. Félbeszakította Susanne zavaros szózuhatagát.

– Idézzon, legyen szíves, Nietzsche *Csak bolond! Csak költő !-jéből!* – és kifejeztelen arccal nézett ki az ablakon.

Susanne láthatóan halálos zavarban összeszedte utolsó erejét, és reszkető hangon belekezdett.

– „*Csak bolond! Csak költő! Csak cifrán beszél, bolond álarcból szól cifra szava...*” – elakadt.

– Tovább – szól Sloterdijk.

– „...*hazug szóhidakon járkaál ide-oda, hazugság-szívárványon, hamis egek közt kóborol ólálkodva...*” – próbált ismét kiszállni Susanne.

– Tovább nem tudja idézni? – kérdezte Sloterdijk. A hangja tele volt megvetéssel.

Susanne folytatta a vesszőfutást, és hisztérikusan hebegte a költemény utolsó sorait, anélkül, hogy Sloterdijktől akárcsak egyetlen pillantást besepert volna.

– „...*elégve s szomjuhozva: – emlékszel, emlékszel még forró szívem, mint szomjuhoztaál akkor? – Hogy minden igazság száműzöttje legyenek! Csak bolond! Csak költő !...*” – Susanne lelkielégül összeroppant, és már csak a porhüvelyre várt imádjattal valami elismerő reakciót.

Sloterdijktől azonban csak egy rövid pillantásra futotta, amely minden megvetését kifejezte a talpnyaló színjáték iránt. Érted már, miért éppen ezt a költeményt mantráztattam el veled...? – sugallta az arckifejezése. Persze hogy nem érted, hibbant nő. Szótlanul fordult el tőle. Rám nézett.

– Illigen úr egy előadással készül ma bennünket megtisztelni.

Hogy a beszámolómat már előre megtiszteltetésnek nevezte, megemelte az önbizalmamat.

– Előadásról nincs éppen szó. Inkább monológnak nevezném.

Megpróbáltam a mondandómat ironikus hangsúllyal tálalni, elvégre nem akartam beképzeltnek tűnni.

Sloterdijk minden érzélem nélkül nézett rám hosszúságos szemüveglencséje mögül.

– Olvas néha Sartre-ot? – kérdezte.

– Természetesen. „Gondjaink nagy része alaptalan félelmekből áll.” Ez a kedvenc idézetem tőle.

Ez a keresztihivatkozás hatásos hadüzenetnek tűnt.

– Akarja hallani az én kedvenc idézetem, Illigen úr?

Nem várta meg a választom.

– „Gőgtől megittasult, áttetsző semmi vagyok. Ezért akarom uralni a világot.”

Egyet meg kell hagyni: Sloterdijk sose maradt adós a gyors ripozztal. De az ilyen filozófiai farokméregetésektől sosem féltem. Maximum felvilányoztak. Így hát magabiztosan léptem az előadói emelvényhez, és belekezdtem életem monológjába.

A 6-os számú passió

Ott voltam tehát az úgynevezett „belső körben”, azok között az emberek között, akikről Sloterdijk úgy gondolta, hogy több van bennük az átlagos előadás-látogatóknál. Az „Adolf Hitler a történelemben” tárgykörében tartott előadásommal sikerült jegyet váltanom a hallgatók élcsapatába. Az érzést sose fogom elfelejteni. Dugig telt előadóterem, én az előadópuhánál, s a Mester, aki a tanítványára figyel. Három óra kivételezett állapot. Érzem, ahogy megfertőz az előadás szelleme; mintha Sloterdijk hatalma ragályos lenne, s az előadópuhát volna a fertőzés góca. Kis szerepcserénk azért is hatott tökéletesen illúziósnak, mivel Sloterdijk egyetlenegyszer sem vágott a szavamba. Velem ellentétben Sloterdijkben nem volt meg az a szemtelenség, hogy az előadói pozíció kategorikus imperatívuszát okostojás beszólásokkal rombolja. A Titánok harcában, amelyet magam indítottam azért, hogy a tüzet elvigyem az emberek közé, megnyertem az első csatát. A célterületen ott várt a bebocsátatás a „belső körbe”. Rögtön a beszámolómat követően megnyíltak a kapuk.

– Illigen úr, Ön jeles tehetség. Tanúja voltam, ahogy a filozófiai energia fellángol önben, s ez az egész hallgatóságot lenyűgözte.

– Köszönöm szépen – mondtam.

– Ne nekem köszönje. Saját magának tartozik hálával. Szinte hihetetlen mennyiségű kihasználatlan intellektuális energiát látok nap mint nap. Akár azt is gondolhatnám, hogy az egyetemi üzem egy kíméletlen gépezet, amely megtöri a hallgatók ambícióit. Az, hogy ön ellenszegült, Illigen úr, örömmel tölt el, s Önt a Szellem szövetségesévé teszi. Remélem, hogy a gondolatait a szakdolgozati szemináriumon tovább mélyíthetjük.

Ezúttal lemondtam az alázatos köszönetnyilvánításról, helyette illedelmesen odabiccintettem Sloterdijknek. A „belső kör” keretében bőven lesz még időnk, hogy kölcsönös nagyrabecsülésünknek kifejezést adjunk.

Nem több, mint tíz embernek sikerült a 2006-os őszi félév Szakdolgozati szemináriumába, e szinte szakrális területbe bekerülnie. Mi, kiválasztottak mindig félkörben ültünk, mely Sloterdijk asztala mint központi tengely köré szerveződött. A fiatal égitestek az ő napja körül keringtek. Eladdig ismeretlen intenzitással vetettük magunkat a filozófiai tézisek értelmezésébe és továbbfejlesztésébe. Ezen a területen Sloterdijk teljesen új szempontokra mutatott rá. Hovatovább ő volt az ideális tanítómester, aki semmi kétséget nem hagy saját uralkodói pozícióját illetően. Töretlen lendülettel vetette be nyelvi képességeit, mellyel egy filozófiai mozgalom élére került. Egy dolog egész biztosan új volt. Az áthidalhatatlan emberi távolság, amely Sloterdijkból az előadásra áradt, most határozottan szelektív figyelemmel szelődött, melyből néhány kiváltságot részeltetett. Ismét eljött a kiválasztás pillanata. Mi tízen kis filozófiai elitet alkottunk, ebben a tanítónk nem hagyott kételyt. Ennek ellenére ebben a kis körben is megvoltak a rangkülönbségek. Az ember vagy egyszerűen okos volt, és ennyi, de törekedhetett arra is, hogy Sloterdijk bizalmasa legyen.

Számomra nem volt kérdés, hogy a második lehetőséget veszem célba. Ennek megfelelően láttam neki a dolognak. Mind a párhuzamosan futó előadásra, mind pedig a szemináriumon folyamatosan és fesztelenül álláspontokat és teóriákat fejtettem.

A stratégia természetesen kockázatos volt. Lényegében állandó zavaró tényezővé váltam Sloterdijk hipnotikus filozófiai kozmoszában. A stratégia mégis bejött. Az egyébként oly diszkurzusallergiás professzor növekvő érdeklődést mutatott iránymában, az okvetetlenkedő tanítvány iránt. Rájöttem, hogy Sloterdijk nyilvánvalóan informálódott felőlem. Egyik napról

a másakra egyre gyakrabban titkos célzásokat tett nekem... Az előadáson az élethelyzetemre célozgatott, a szemináriumon olyan gondolatokat analizált, amelyeket én valamilyen más kontextusban említettem, sőt, ha határozottan elvárt tőlem egy reakciót, direkt szemkontaktust kezdeményezett.

A szerzeteseket egy alkalommal „Athleta Christi”-nek nevezte, s közben jellegzetes szemüvegének vastag üvege mögül rám bámult. Kérdő pillantással nyugtáztam a kihívást. A professzor azonban nem tágitott, és moccanatlanul hipnotizálta tovább kombiációs készségemet.

Akkor megértettem. A nagybátyám gyerekkoromban, mivel kitűnő úszó voltam, „szuperatlétának” nevezett. A keresztény atlétákra történt célzással nyilván valamilyen személyes hidat kíván verni közénk. Bólintottam, hogy megértettem. Ez nyilván tetszett neki, mivel elégedetten elfordította a fejét, és folytatta az előadást.

Honnan ismerhet Sloterdijk történeteket a gyerekkoromból, hogy így mer célozgatni? A családom a száz kilométerre eső Voralbergben lakott, és semmi dolga nem volt a filozófiával. „Sloterdijket” valószínűleg vodkamárkának vagy holland sajtüzemnek hitték volna. A személyes kapcsolatok vagy közös ismerősök léte szinte kizárt. Mégis milyen forrásból származhatott az információ Mathias Illigenről, a szuperatlétáról?

Képtelen voltam megmagyarázni magamnak. Főleg, hogy a kapcsolatunk kizárólag a tantermekben töltött időre korlátozódott. Azon kívül egyetlen szót sem váltottunk. Ennek ellenére ez

az ember nyilvánvalóan olyan dolgokat tudott rólam, amelyeket sosem vertem nagydobra.

A bizonytalanság jobban gyötört, mint ahogy be mertem vallani. Elhatároztam, hogy végére járok a dolognak. Sloterdijket egy szemináriumon provokálhatnám. Nem feszítő-rúddal, finomabb módon.

– Professzor Úr, lenne egy kérdésem. Már régóta foglalkoztat az igazság fogalma. Hogy mennyiben képes a gondolkodásunk és a világban-benne-lét ezt napvilágra hozni. Most valahogy zsákutcába jutottam. Minden csapásirány autodidakta kísérletezésnek bizonyul, kiábrándító végeredménnyel.

Tisztázó erejű választ vártam tőle. Sloterdijk garantáltan megértette, mire megy ki a játék. Lesütötte a szemét, oldalt billentette a fejét, és egy olyan mondat hagyta el a száját, amitől libabőrös lett a hátam.

„A tudás, Illigen Úr, a valósághoz képest szükségképpen lemaradásban van.” Elégedetten kuncogott. „Sőt, úgy is mondhatnánk, elvből késve érkezik.” Ritkán égettek le ilyen virtuózan.

Sloterdijk jelentéssel terhes válasza táptalajt biztosított a további spekulációkhoz. Érdeklem Sloterdijket, s az érdeklődését ilyen kis játékokba burkolta. A titokzatos hókuszpókusz ellenére biztos voltam abban, hogy a személyes célzások valamilyen kézzelfogható kapcsolaton alapulnak. Valószínűleg egy olyan személyről lehet szó, aki az én családomat és Sloterdijkét is ismeri, s ezt a véletlent kihasználva elkövetett néhány indiszkréciót. Na, de mi a jelentősége ezeknek az orvul szerzett információknak? Képtelen voltam Sloterdijk motivációit listázni. Hivatalos utódot lát bennem, vagy talán potenciális fenyegetést? A szellemtelen Zinkmann akarja velem lecserelni? Az egész csak pszichológiai játék volt, hogy próbára tegyen? Csak egyvalamihez nem fért kétség. Hogy megállom a helyem, mindegy, milyen kihívásról van szó ebben a tudatalatti kommunikációs folyamatban.

Persze egyszerűen meg is kérdezhettem volna Sloterdijket.

„Professzor úr, mért gyűjt rólam információkat a hátam mögött? Valami titkolnivalója van? Zseninek tart, vagy egyszerűen csak idegesítem magát? Mért nem mondja egyszerűen az arcomba? Mért mindig csak rejtvényekben? Mért vetett rám megvető pillantást, amikor a minap a szemináriumon Red Bullt ittam? Ön is érzi ezeket a rezgéseket? Mi a baja a rózsaszín pólómmal, hogy a múltkor egész előadás alatt azt bámulta?

Egy belső hang azt súgta, hogy egy ilyen offenzíva rögtön a játék végét jelentené. Sloterdijk semmit sem tett számítás nélkül, és sosem mondott ki semmit egyenesen. Így ennek a játéknak is valami mélyebb értelme kellett legyen. Furcsa módon egyre közelebb kerültünk egymáshoz. Csakhogy ez a közelség nem kötődhetett semmilyen racionális kritériumhoz.

A doktori értekezésem témáját már kieszeltem. A „Posztkibernetikus scriptum” címet fogja viselni, és az Idill fogalmát tárgyalja nyelvfilozófiai szempontból. Megírtam a szűk-séges tervezetet, és közvetlenül Sloterdijknek küldtem el, abban a biztos reményben, hogy a professzor a közeli napokban válaszolni fog. Semmi sem történt. S ami még rosszabb, nem csak a válasszal váratott magára, a célzásai és utalásai is egyre fogyatkoztak. Az volt az érzésem, hogy fokozatosan eltűnök a radarjáról, s ezt az állapotot így képtelen voltam elviselni.

Elemeztem a helyzetet, és rájöttem, hogy olyan voltam, mint egy leépített szerelmes, aki nálánál sokkalta idősebb szeretőjének rutinos udvarlását túl korán viszonzta. Most olcsó nőcskeként tengetem az életem, könnyen kapható vagyok, és könnyen el is dobhatnak. De azért még volt néhány tartalék manőverem.

Másnap megkerestem az interneten Boris Groys e-mailcímét, aki a karlsruhei Képzőművészeti Főiskola művészettörténet, filozófia és médiaelmélet-professzora volt, és elküldtem neki a tervezetem egy negyvenoldalas összefoglaló kíséretében.

Ez majd hatni fog. Mit képzél magáról ez a Sloterdijk? Tényleg azt gondolta, hogy birtolhatja engem? Hogy én nem nézek se jobbra, se balra, hanem mindig csak nyílegyenesen az emelvényre meredek, amelyen monologizál? Talán Susanne-nek hívnak? Parancsóra idézem Nietzschét? Úgy viselkedek, mint egy idomított kutya?

Tisztel Groys professzor!

Bécs, és főleg az itteni Filozófiai Intézet túl szűkké vált számomra. Ezért szeretném önnek megmutatni „posztkibernetikus scriptum”-om. Volna-e kedve ebben a projektben szakdolgozati témavezetőként közreműködni?

*Tisztelettel és nagyrabecsüléssel
Mathias Illigen*

Lendülettel mozdulattal nyomtam le az enter gombot, és elküldtem az e-mailt. Utána fel szabadultnak és könnyűnek éreztem magam.

Már másnap, egy keddi napon megbántam a félrelépésemet. Sloterdijk előadásán ültem, és rájöttem, hogy mindent tud. Akárcsak a disszertáció témavázlata körüli huzavona előtt, az előadás nagy része megint rám vonatkozott. Persze rendkívül finom és óvatosan fogalmazott célzások hangzottak el, azonban egyértelműen valamennyit nekem címezte.

„Titánok közelgő harcának körvonalait ismerhetjük fel itt”, harsogta egy előadás alkalmával az előadóban. Mélyen a szemembe nézett, s amint belekezdett a következő tananyagba, elöntött a ideg verejtek. „Az erkölcs a jövőben visszafordulást és csökkenést jelent majd a gyarapodás helyett, önfelszabadítás helyett önkorlátozást, és önmegtartóztatást”, és ezen a ponton jelentőségteljes szünetet tartott, „robbanás helyett”.

Sloterdijk merőben új oldaláról mutatkozott be. A korábbi napok szemhunyorító harcmodora könnyes alaphangulattá szelídült. A szintiszta agresszió és a határtalan elragadtatás között ingadozott. Emellett érezte velem, hogy a Groyszal kapcsolatos akciómról tudomása van, és szinte megbocsáthatatlan árulásnak tartja.

A tekintete azt mondta: én megbíztam benned, felvettelek a legbelsőbb körömbé, és te elárulsz engem egy karlsruhei magamutogatóval. Jó, egy kicsit eljátszottam veled, de sose csaptalak volna be úgy, ahogyan te tetted. Mért gondolod, hogy megvárattalak? Csak azért, mert behatóan akartam foglalkozni a téziseiddel, mert a tehetségedhez méltóan kellett foglalkoznom veled, mert tényleg azt hittem, hogy valami különlegesre vagy hivatott?

Szúrás éreztem a szívemben. Mért hagytam magam Groyszal belerángatni ebbe a flörtbe? Átkoztam magam. Sloterdijk csak évódni akart egy kicsit, én meg egy egész háborút csináltam belőle.

Sloterdijk az elkövetkező napokban sem szállt le rólam. Az előadáson és a szemináriumon is nonverbális, rejtjelezett párbeszédbe rángatott bele, mely egyre inkább felőrölt. Ez a fickó, amit csak tud rólam, rögtön ellenem fordítja. Sejtendem kellett volna, hogy Groys rögtön értesítette Sloterdijket. Most viselhetem hűtlenségem következményeit.

De azért tartottam magam, és nem hagytam, hogy akár a támadókedv, akár a végzetes letargia erőt vegyen rajtam. Sloterdijk rejtett szemrehányásai és támadásai egyszerűen lepattantak rólam, és kitartásom végül meghozta a gyümölcsét. Interakciónk az egyetemen egyre lankadt, és végül megtörtént a felfoghatatlan. Sloterdijk levelet írt.

Kedves Mathias Illigen,

bocsásson meg a késedelmes válaszáért, az irodám csak tegnap kézbesítette számomra a disszertációtervezetét. Boldogabb lennék, ha már sokkal korábban válaszolhattam volna Önnek. Gondolatai és szavai mélyen felkavartak, Ön ismét felnyitotta rá a szemem, hogy az értelmiségi létforma mindig szellemi határsértést jelent. Nem akarom túlragozni a dolgot, de már most valami lelki rokonságot érzek közöttünk. A disszertációtervezete okos, ígéretes, nagy reményekre ad okot, és ezért szívesen gondoznám, már amennyiben a gondozás a helyes kifejezés arra, ha az ember egy olyan tehetséget kísér figyelemmel, mint Ön. A levelében arról az erőről is írt, amelyet a barátnőjéhez fűződő kapcsolatából merít. Éppen nekünk, akik oly gyakran lebegünk más szférákban, van igazán szükségünk támaszra, biztonságra, biztos talajra. Azt is pontosan értem, mit ért azon, hogy meg kell adnia magának a kellő időt, s csak biztosítani tudom, hogy ez valóban fontos. Akkor tudja csak megvalósítani, ha mindenekeelőtt megfelelő szövetségeket választ. Nagyon köszönöm a levelét, a tervezetet és a bizalmat. Volna-e kedve engem és a családom meglátogatni valamikor Dél-Franciaországban? A közös beszélgetés jót tenne nekünk.

*Szeretettel
Peter Sloterdijk*

A megfelelő szövetségek. Lelki rokonok. Te jó isten, ez a fickó még hibbantabb, mint eredetileg gondoltam. Természetesen az új levelezőtársamat egy kis indiszkrécióval elkotytyantottam egy kolleganőnek. Amint a többiek tudomást szereztek a levélről, féltékeny zavarodottság lett úrrá. Különösen Zinkmann tűnt letörtnek, és attól kezdve került engem.

Ettől a kis győzelemtől megtáltosodtam. Nyilvánvalóan vagyok olyan jó, hogy Sloterdijk meg tudja bocsátani a kis félrelépésemet Groyszal, sőt, meg is kell, hogy bocsássa. Csak egyvalami hökkentett meg. A karlsruhei professzor nem válaszolt. Sloterdijk valószínűleg eget-földet megmozgatott, hogy Groyst távol tartsa tőlem, ezzel nyugtattam magam. Aztán megint kétségek közé süppedtem.

Ebben az ihletett időszakban éreztem először erőt arra, hogy a szövegeimből összeszedjek néhányat, és felvegyem egy stúdióban. Az egészhet nehéz volt kategorizálni. Filozófiai líra vagy lírai filozófia, vagy egyszerűen csak filozófiai koncept? Egyre megy, melyik skatulya. Ezt a kijelentés-filozófiából és Sloterdijk freestyle-interpretációiból tanultam. Művészileg kellett kifejeznem magam, mert elviselhetetlen nyomás hajtott, mely óráról órára lüktetett bennem, s amellyel úgy próbáltam szembeállni, hogy a bensőmet kifordítottam. A cd-re tehát olyan szóáradatokat pakoltam fel, mint a *Darwini majom*, *Leizzadt Auschwitz*, *Vért a hóra*, *Európaraszt*. Az egésznek a prózai – már csak ilyen vagyok – „6-os

számú passió, válogatott tabutörések” címet adtam. A szerzői álnevet használtam. Szöveg, produkció, grafika: Anikan Illigen.

Röviddel az után, hogy cd-m első példányait biztonságba helyeztem odahaza, Sloterdijk egy állásajánlattal lepett meg. Egy esszét szeretne tőlem Giorgio Agamben „*Profanizációk*” c. könyvéről, jól sikerült Hitler-előadásom stílusában. Megvásároltam a vékony Suhrkamp kötetet, és azt hittem, káprázik a szemem.

Az emlékezethez való viszony, játék és vallás, az erőviszonyok átvitele istenről az emberre, a szakrális, a szent, a rituális. A „*Profanizációk*” kizárólag olyan témákat tartalmazott, amelyeket épp akkor dolgoztam fel a „*6-os számú passió*”-ban. Sloterdijk iránti csodálatom néhány szempillantás alatt szintiszta gyűlöletbe csapott át. Ez a gazember megszerezte valahogy a cd-met a nyomdából. Más lehetőség nincs. Maximum az, hogy betört hozzám. Nem akartam tovább belegondolni.

Te hatalomőrült elmebeteg, gondoltam, hát játszani akarsz? Jó, hát játszunk! Még ugyanazon a napon kitöröltem a saját nevem és Sloterdijkét a levélből, amely néhány nappal korábban még a világot jelentette számomra. ■ ■ ■

Péterfy Gergely fordítása

A bregenzi születésű, 34 éves **Mathias Illigen**, aki polgári, katolikus nevelésben részesült, 2007-ben egy vasalóval agyonverte az apját, mert az a kényszerképzete támadt, hogy csak így akadályozhat meg egy kolosszális sátánista-náci világ-összeesküvést. Filozófiát, etikát és művészettörténetet tanult a Bécsi Egyetemen. Peter Sloterdijk előadásait hallgatva az a benyomása támadt, hogy a professzor titkos jelzéseket ad neki. Az utcán félni kezdett a sötét ruhát viselő emberektől, a fehérekben viszont angyalokat látott. Egészen a római pápáig ment, hogy megakadályozza a kibontakozóban lévő világ-összeesküvést. Végül ráébredt, hogy a szálakat a háttérből az apja irányítja. Letartóztatása után paranoid skizofréniát állapítottak meg nála, kényszergyógykezelték, négy év után gyógyultan távozhatott. Könyvében – melyet tényregénynek nevez –, betegsége és gyógyulása történetét beszél el, mint mondja, elsősorban azért, hogy visszanyerje felette a hatalmát.

Péterfy Gergely (Budapest, 1966): író, irodalomtörténész, egyetemi tanár, szerkesztő-műsorvezető. Legutóbbi kötete: *Halál Budán* (Kalligram, 2008).

ÁRVÍZ után

Láttalak, amint cipelted haza a hússal teli táskákat. Ahogy egy szófogadó lányhoz illik, kicsomagoltam a vérrel átítatott papírból, és beraktam a karajt a hűtő felső rekeszébe, közvetlenül a fagyasztó alá. Mindig meg akartam kérdezni tőled, hogy nem *emlékeztet-e valamire*, de hát magamban annyiszor feltettem ezt a kérdést, hogy már elveszítette jelentőségét.

– Hülyeség, Júlia – elképzelted, amint ezt mondod, hogy a kérdés hülye, és ez elegendő ok, hogy megválaszolatlan maradjon.

Számomra nem maradt más, mint hogy figyeljelek otthon, várni az elfojtott sajnálkozás vagy legalább undor legkisebb megnyilvánulására, rejtett könnyekre vagy hosszú, valaha elégáns ujjaid rezdülésére.

És tudtam, hogy minden kísérletem felesleges – mindig mesterien tudtal leplezni érzelmeid, elnyomtad őket teljesen, még magad előtt is, vagy tán főképp magad előtt. A te érzelmeid ott vannak elraktározva a fagyos verem mélyén a ház mögött, ahol a húst tároltad.

– Az itteni levegő jót tesz Júliának az allergiája miatt – szoktad mondani hajdani kolléganőidnek, akik látogatni jöttek hozzád a városból, akik friss juhtejet ittak, és úgy tettek, mintha csodálnák *merészséged*. Kicsi koromban tényleg allergiás voltam a városi porra. Itt meg a szénára, a rothadó levelekre, virágokra és a virágzó fűre, meg ennek a háznak nevezett barlangnak a hasadékait kitöltő szigetelőre. Az utóbbi években a kolléganők ismét gyakrabban jelentek meg, s kérdezték, miért nem tértél vissza a városba, most, hogy a férjedről már három éve semmi hír. *Allergia, világos*. Én is hittem neked, elég sokáig hittem, annak ellenére, hogy a döntésedet utáltam. Ki tudja, ők – a még mindig csinos városi barátnők – hittek-e neked, vagy tán a völgybe vezető úton, ahol a fehér sportos cipőjük csúszkált a sárban, mondták egymás közt:

– Bolond ez a hippi csaj! Beleszeret abba a széles vállú vademberbe, s végül magára marad a gyerekével a hegyek közt. Miért nem csomagol és hagy ott mindent?

Sosem *pakolnál össze és mennél el*, ugye, anya? Ez azt jelentené, hogy rosszul döntöttél, és te nem szoktál rosszul dönteni. Még a halálodban is tökéletes leszel, nem kell bon-

colás – ha felvagdosnának, semmi különlegeset nem találnának, csupán a szervek előírásosan pontos sorrendjét, mint a biológiaórán a szemléltető ábrán.

És az árvíz előtt amúgy sem mehetél volna el...

Én éppen a te ellentéted vagyok, anya, zavart és szétzórót. A gondolataim gyorsan szaladnak százfelé. A tetem csendes lobogása számodra idegen.

– Mozdulj már valahová, Júlia! Csinálj valamit – mondtad nekem. – Megőrzítesz! – De hát ez nem úgy csengett, mintha valaki tényleg őrjöngeni készülné.

Csupán az enniavaló nyugtatott meg. Amikor a füstölőbe küldtél, mindig ott maradtam egy kicsit, élveztem a füstölt hús illatát. Magány és nyugalom volt ott. Levágtam egy karikát az orrom előtt himbálózó kolbászból, és aztán, nem tudván ellenállni, örökké éhesen, mindennek ez az éhség az oka, tovább vagdostam a többi kolbászból is. Hátul kezdtem, és fokozatosan eljutottam a kijárat ajtóig, amíg minden kolbász egyforma hosszú nem lett.

– Hol voltál ilyen sokáig? – kérdezted.

– Megtömte magát a hússal – mondta erre a vadember.

Azt kívántam, hogy legalább egy percnyire érezd az én benső pánikomat, az állandó szétszórtságomat. Szétszórtságomat, ami miatt reszketett a lábam, még ha ültem is, ami miatt miszlikre téptem a papírt, szétszórta a cukrot minden zacskókból.

– Tönkre teszel mindent, te lány! – mondtad egyszer nyugodt, csaknem unott hangon.

Már az árvíz után vagyunk, és én a városba jöttem a reggeli vonattal – vagyis: a vonat reggel indult, én délutánra *érkeztem meg*. A város idegen számomra, de kénytelen vagyok úgy felfogni, mint valami bizonytalanul ismerőset.

Hogy agyonüssöm az időt, betértem az állomási büfébe. Szörnyű hely, tele szörnyű emberekkel. Ennek tudatában voltam. Teát rendeltem, s a kövér pultos az ő nyálás mosolyával kérdi, kérek-e rumot is hozzá.

Rumot a teába? Mielőtt észbe kapnék, hogy „köszönöm, nem”, azt mondom: „igen”, ösztönösen, mintha egyike lennék a helyi alakoknak, a törzsvendégeknek, akik sosem iszák a teát rum nélkül. Asztalhoz szeretnék ülni, de csak a bárszék szabad a pult szélén, oda viszem hát a csészét a teával, s a pultos jó szívvel odatolja a mustáros poharat a rummal.

– Munkát keres a városban? – kérdi anélkül, hogy felemelné nehéz szemháját.

– Remélem, szórakozást – mondom én.

Vigyorral bólint és békén hagy.

Anya, hát akkor mit javasolsz, mit csináljak?

Sosem jutott az eszedbe, hogy egyszer majd rájönnek. Az én hallgatásom nem volt kétséges. Tudtad, hogy bennem bízatsz.

Eltelt három év, és most ez az árvíz... A víz kiöntött nem egy öreg jégvermet.

És én most itt vagyok a városban, hogy ellened valljak. De talán mégsem. Még nem döntöttem.

Számhoz emelem a rumot, s akkor valaki kinyitja a keskeny üveges ajtót, és a bárba fagyos levegő tódul. Az alkohol marja a nyálkahártyám, az orrcimpáim összehúzódnak. Hasonló érzés, mint amikor egyszer a vademberrel elvittetek síelni. Lehettem kilenc-tíz éves,

szörnyen fagyott, s mikor végül eljutottunk a hegyi szállóba, teát rendelt és három rumot, vagyis nekem szintén. Megrándultál a széken, de nem tiltakoztál.

– A hideg ellen – mondtad.

Köhécseltem az első korty után, azt hittem, szétszakad belül az orrom, meg hogy talán meg is vakulok. Nevetett, egy hajtásra megitta a rumját és elém tolt a teásbögréjét – volt hát két teám meg egy rumom.

Tudom, mit mondasz majd, ha érted jönnek. Azt fogod mondani, hogy miattam tetted. Előbb az „allergiák”, aztán meg a „többi”. Azt mondod majd, hogy tovább nem tudtad elviselni, miként bánt *velem*, vagy lehet, hogy elég lesz a te büszke tekinteted és a hallgatásod, amit a kényszerűen magadba fojtott érzelmeid megnyilvánulásának lehet majd minősíteni. Az újságok írnak majd az *anyai önfeláldozásról*, az emberek olyasmit is rebeszgetnek majd, hogy tulajdonképpen a lányod művelte, te csak magadra vállalod, ilyen az anyai ösztön. Igen, anya, az emberek az ilyesmire kaphatók.

És én? Én majd egész idő alatt figyelni foglak, várni fogok a legkisebb rezdülésre, a legkisebb könnyre.

– Még egy rumot?

A pultos csak úgy mellékesen kérdi, úgy kérdi, mintha már évek óta ismerne, és tölt, mielőtt bólintanék.

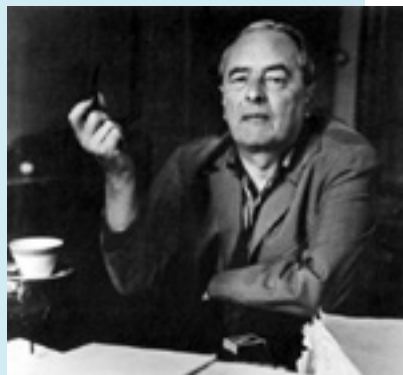
Vércse Miklós fordítása

Mária Modrovichová (1977): a pozsonyi Comenius Egyetem Bölcsésztudományi Karán végzett. Prózaíró, a Sme című napilap bloggere.

Vércse Miklós (1932): műfordító, tanár. Párkányban él.

„Élni, napló, 1959 mindenáron élni!”

Kedd

1939–1959.

Egy kis történelem? Lengyel, ugyebár? Jómagam kevésbé követem nyomon, nem keresem (ő néz be néha hozzám), csak távolról szemlélem, mint egy hegyláncot. Mit is mondhatnék róla? De hisz a történelem épp távolról nézve az, ami!

Hogy alakultak végül is a szerepeink? Ki vesztett, ki nyert, az otthoniak, vagy az emigráció? Hol van ma Lengyelország, odahaza vagy „a száműzöttek szívében”?

Tessenek végre beismerni: az emigráció nem egyéb, mint óriási felsülés, egyáltalán nem igazolódott, legalábbis ebben az 1939-es kiadásában nem. Valahogy kifulladás a dinamikája, és nem teljesíti történelmi küldetését. Találós kérdés: mi a különbség az emigráció és a szardíniakonzerv között? Hogy az emigrációnak nem tesz jót a hermetikus elzártság.

Miközben önök (tudjuk, ezen az „önökön” kiket kell értenünk) csak egy dologra ügyeltek. Az aszeptikus higiéniaára, nehogy egyetlen bacilust is beengedjenek! Hogy megőrizték a múltat! A makulátlan múltat! Elszegődtek hát Gyámnak. Legfőbb szentségnek megtették a saját személyüket, úgy, ahogy ama két háború közötti békebeli világból kimentették magukat. Nem kívánom ismert dolgokra vesztegetni az időmet. Igen, hogy konzerválják múltat! Hogy átmentsék! Hogy szoborra merevítsék azt, ami elszáll, ami elmúlik! Hogy a múltnak éljenek! Hogy átvészelve a mát, a jövőben feltámasszák a múltat! És nehogy már a legkisebb karcolás is érje a hűség e páncélzatát!

A lét olyan, akár a folyó, ha akadályba ütközik, azonnal más csapást keres, arra szökik, amerre tud, ott talál magának egérutat, ahol nem is álmodta! A lengyel emigrációnak nem sok köze van a folyóhoz. Csak áll a fal előtt, áll, várja, hogy mikor omlik le, a mai napig ott áll, és néz, és vár. Önök eközben masszázzsal próbálták helyettesíteni a természetes mozgást. És két évtized alatt nem jöttek rá semmi-re, amit ne láttak volna előre, semmivel nem lepte meg önöket a Történelem. Ez a szendesség kellőképp tanúsítja jólneveltségüket, de Nemesziszt aligha fogják kiengeztelni vele, mert ő csupán azokat a fiúkat értékeli, akik... Na, de hagyjuk is ezt!

Udvariasság! Önök kultúremberek, uraim!

Szerda

Mi történt a száműzetés húsz esztendeje alatt az írott szó történetében? Alkotók? Művek? Esmék?

Időnként megfordulok az argentin irodalom felettébb unalmas köreiből, ahol így szokás kezdeni a társalgást: – *Que nuevos valores surgen entre Vds.?* Azaz: milyen új tehetségek tűntek fel önöknél? Az efféle kérdésekre akár többórás választ adhatnak. Utóvégre ami a prózát illeti, ott van József Mackiewicz, Czesław Straszewicz, vagy akár Nowakowski és Bobkowski, a költészetben meg Baliński – ez végül is mind az emigrációban született –, nem is beszélve a publicisták heves temperamentumáról és megannyi más művésztől, akiket nem illene említés nélkül hagynunk... Helyénvaló-e megfedkezni ama becses alkotásokról, amelyekkel ezek a háború előtt is már kiváló írók gazdagították életművüket? Valóban. „A száműzetés irodalmának legszebb lapjai...” etc., etc. Hogyne, persze. Csak hát... történelmi szempontból nézve ?...

És ha már a történelemről van szó: milyen történelmi feladattal találta szemben magát a lengyel művészet és a lengyel gondolkodás?

Csak semmi túlbonyolítás. Sőt, nagyon is egyszerű: élni, mindenáron élni! Nem halni meg! Ismerjük el, hogy ez egy teljesen elementáris program, valamennyi kiégésítő pontjával együtt, mint például: ne váljunk szoborrá, ne legyünk sirató-asszonyok, ne legyünk sírásók, ne szavaljunk, ne ismételjük magunkat, ne essünk túlzásokba, ne aprózzuk szét magunkat, ne dörögjünk és ne kiabáljunk, ne szellemeskedjünk. De mindenekelőtt: tessék felülvizsgálni! Felülvizsgálni, hogy egyáltalán mivel rendelkezünk, sőt mi több, felülvizsgálni saját magunkat. Ha köröttünk minden változik, hogyan maradhatnánk zavartalanul azonosak azzal, ami létre hozott bennünket, és ami már nem leli a helyét a mai világban?

Péntek

Egy bizonyos szempontból, el kell ismernem, erősek voltak. Bevonultak az antikomunizmus erődjébe, elbarikádozták magukat, és hadat üzentek a vörös Lengyelországnak.

Legalább valamire elszánták magukat. Csak hát... milyen szinten folyik ez az egész? Az ördögbe is, azért kell valami különbségnek lennie a politika (és a propaganda), valamint a gondolkodó és a költő antikommunizmusa között. Ahhoz, hogy a száműzetés irodalma számot vessen az ellenséggel, nem kellett volna feltétlenül üvöltözni, hogy „gazemberek!”, se gúnyolódni, sírni, grimaszolni, átkozódni. Nem csupán a könnyebb ellenállás felé lehet nyomulni, elsütve közben az összes kész patront, némi intellektuális erőfeszítésre, egyáltalán lelki készenlétre is kínálkozott volna alkalom, mondjuk, annak arányában, hogy a leghatalmasabb megrázkódtatásról van szó, ami bennünket ért, amióta Lengyelország – Lengyelország, továbbá az egyik legvakmerőbb kalandról, amire az emberiség vállalkozott.

Az ám, erőszakot kellett volna venni magukon, ami elég kellemetlen dolog, de anélkül tapodtat sem lehet elmozdulni. Előzékenyen, sőt barátilag kellett volna bánniuk a kommunizmussal... igazi „elvtársaknak” érezve magukat. Másrészt, ha erőszakot vesznek magukon, persze, csak ha lehetséges, hisz ez minden eddiginél természetellenesebb, abból az is következne, hogy ellenségesen kezelik a saját személyüket, az eddig végzett dolgaikkal együtt, azaz az egész eddigi történelemmel, ami a nemzet történelme. Bagatell! Összebarátkozni a Kremllal és ellökni maguktól a legdrágább kincseiket – igen, ez a követelmény!

Másképp hogyan akarják *elérni az ellenséget*? Ha előbb nem mélyülnek el a lehető legelőzékenyebben az ő igazában, nem próbálják a lehető legkomolyabban megközelíteni az ő eszményeit? Bele kellett volna merülni az ő mocskába és mételyébe

(ami elválaszthatatlan az érényeitől), csakis így lehetséges egyetlen döféssel leteríteni. Vagy ez már meghaladja az önök erejét? Jó, ez esetben marad a hűvös objektivitás, a tárgyilagosság, amely a barikád mindkét oldalán látja a bűnöket, és amely oly szigorúan ítéli meg a sajtójainkat, hogy az feljogosít az idegen bűnök számbavételére.

A kommunizmus minden kritikájának együtt kellene járnia a lelkiismeret-vizsgálattal, amely nem riad vissza az igazságtól. Ki képes erre önök közül? Csak Miłosznak volt meg hozzá a higgadsága; neki és Mieroszewskinek¹, aki hűvös józanságot hozott a lengyel politikába. És rajtuk kívül? Lámpással kereshetnénk az elmúlt húsz esztendő költészetében és prózájában azt a harcmódot, amely lojálisan kutatja az ellenfelet a maga terepén; felkutatja, megtalálja, lecsap rá. Az emigráció irodalma más utat keresett... következetesen... és sajnos, épp úgy, ahogy azt előre lehetett látni. Mit tehetsz, ha kihajítanak a szülői házból? 1.) Jajgatsz. 2.) Emlékezel. 3.) Gyalázkodsz. 4.) Hangoztatod az ártatlanságodat. Ez a program lett végrehajtva, és ez fosztotta meg a kommunizmussal folytatott vitánkat a színvonalától, a nagyságtól, az alkotó szellemtől.

Az emigráns irodalom fő vonulata – miért is ne! – a vátesz Lechoń² és Grydzewski³ szerkesztő vezénylete alatt ennek szolgálatában áll. A többi írás meg azon fáradozik, hogy bebizonyítsa, író tolla alól került ki; tehát olyan, amilyen. Ó, minő *status quo antes!*

Szándékosan nem mondom meg, kire gondolok, amikor azt mondom, „önök”. Mindenkire, egy-két kivétellel. A szög úgysis kibújik a zsákból.

Szombat

Megjegyzem még, hogy két kapitális szellemi feladatot rótt rájuk a Történelem, egyiket sem teljesítették. Egyrészt elméletileg közelről szemügyre kellett volna venni a marxizmust, másrészt közelebb kerülni az egzisztencializmushoz.

Azt hihetnők, hogy az egyiknek nem sok köze van a másikhoz, tény azonban, hogy e két eszmeiség együtt nyitja rá a szemünket a kor igazságára. Csakhogy... Marxhoz, de Kierkegaard-hoz is szükségünk van Hegelre. De Hegelt nem fogjuk megemészteni *A tiszta ész kritikája* nélkül. Az meg valamennyire Hume-ből, Berkeley-ből merít, hosszabb távon azért legalábbis Arisztotelész elkerülhetetlen, meg egy kicsit Platón is, de nem kevésbé jól jönne Descartes, a modern gondolkodás atyja, mellest ő a belépő a fenomenológiába, mert a fenomenológia (Husserl) nélkül olvashatatlan a *L' tre et le néant* is, a *Sein und Zeit* is. Nem szeretnék senkit megriasztani a sok címmel és névvel. Nem kreálok filozófust magamból, utóvégre költő vagyok, ott van bennem a velem született *abschmack* az elvont gondolkodás iránt. E nevek és címek csupán egy másodéves filozófia szakos egyetemi hallgató horizontját jelzik; kérдем hát, hány gondolkodónk felelne meg egy ilyen vizsgán? És akkor mitől van úgy oda? Úgy rántanak kardot, uraim, hogy a modernitás világ-és emberképét, az emberiség kétezzer éves szellemi fejlődését illetően teljesen tájékozatlanok, hogy az emberi tudat legdöntőbb momentumai kapcsán káosz van a fejünkben? Hisz bármit is írnak, abból üvölt járatlanságuk a gondolkodás történetében, hogy az ABC összes betűjét ismerik, csak az a-t, a b-t és a c-t nem.

Ez nemcsak intellektus kérdése, bele is kell hallgatni, bele is kell érezni, bele is kell lépni a változó világba, megtapasztalni az ízét, stílusát, ritmusát, szenvedélyét... Ezt aztán nem merték megtenni a művész urak. Az érzelmi szakadék e konzekvens, nyakig begombolkozott konzervatívok és a modernitás közt (jó, tudom, ez a kifejezés indexen van, így nem úszom meg, hogy sznobizmussal vádoljanak) már akkora, mint a kölni székesegyház.

És a katolicizmus! Persze ott a katolicizmus! Az már mindent tud, és ásitva hallgatja a fejleményeket... a lengyelek szemén is, akár a lovakon, ott ez a szemellenző, nehogy oldalra pillantsanak... Mondom, nem vagyok ellensége a katolicizmusnak,

csak annak a funkciónak, amit a kultúránkban betölt, és nem a mai naptól. De az önök liberalizmusának, scientifizmusának, szocializmusának stb. ugyanúgy nem sok köze van ahhoz, amit a modernitás közérzetének neveznek. Önök egyszerűen nem tudják, miről van szó, és hogy hol lakik az isten. Húsz éve közvetlen kapcsolatban vannak a Nyugattal, mégis kevesebbet tudnak róla, mint az otthoniak!

Tegyük fel, hogy tévedek, és az egzisztencializmus nem túl érdekes, a marxizmusból meg már úgysem lesz énekes halott... Jól van. De hogyan akarják lefitymálni azt, amit nem is ismernek, amiről csak holmi szóbeszéd alapján tudnak valamit?

Hétfő

A lengyelek közt sohasem virágzott az alkotás kultusza. Lehet, hogy ezt a nemzetet mások megtermékenyítették, ám ő maga szinte senkit sem volt képes megtermékenyíteni, ezért adott oly keveset az egyetemes kultúrának, nem érzékelte, nem értette a kreativitást. Az alkotás mifelénk inkább egyfajta ízléstelenség. A művészetben a másodkézből eredő jó munkának van értéke.

Ez a kulcsa a tragikomikus helyzetnek, ha e Lechoń-féléket falhoz szorítják: tesék, most préselj ki magadból valamit: egy lórúgást, eszmét, sugallatot, valami váratlan és szokatlan dolgot, Történelmet kizökkentő első lépést! Mire ők elszavalják az összes eddigi műveiket plusz egy-két újat, amelyek ugyanolyanok, akár két tojás. Mindezt ékes, zengő nyelven, példás szintaxissal, kulturáltan, méltósággal, a vesszőket gondosan kiteve.

Messze nem azt várom, hogy a londoni Lengyel Írószövetség minden tagja tűzokádó vulkán legyen. De legalább kettő vagy három lehetne. Vagy legalább megpróbálnák...

Az az érzésem, önök a sok mintaszerű szenvedéstől és illedelmes szándéktól mentek tönkre. És ettől oly rokonszenvesek!

Szerda

„Az emigrációban már-már törvényszerűen bekövetkezik a fogalmak és a kritériumok zűrzavara – mondta Wittlin az emigráns PEN Clubok kongresszusán A száműzetés szépsége és nyomorúsága címmel tartott tanulságos előadásában –, valószerűtlen értékrendek születnek, mert hiányoznak az írói munka valódi értékét meghatározó ismérvek. A művek értékét többnyire érzelmi szempontok, avitt mítoszok és a nemzeti esztétika elavult normái szabják meg, amelyekkel a hajdani »váteszek« mérték magukat emigrációjuk idején. Ez a zavar különösen fájdalmasan rányomta bélyegét a legutóbbi háború lengyel emigrációjára.”

Értelmes szavak. Minél kevesebb az élet, annál nehezebb természetes szelekcióról beszélni. A *Wiadomości* tökéletesen kifejezi az emigráció csendes kipurcanását, nehéz elképzelni gondosabban kiglancolt, kivasalt, fésült, kinyalt és *comme il faut* temetőt. Igen, a *Wiadomości*, a londoni széplelkek, sznobok, angolok, európeérek, külügyérek, polonisták, esztéták és egyéb illetékesek egész társaságával együtt. A hideg kilel a gondolattól, hogy mi lett volna, ha a dialektika afféle szerencsés csodajaként nem tűnik fel a horizonton a *Kultura*⁴ mint antitézis. Gondoljunk csak bele, hogyan festenének e párizsi folyóirat nélkül. Mieroszewskit nyilván a *Wiadomości*nak még a közelébe se engednék, arra lenne ítélve, hogy jelentéktelen lapocskákban közölje írásait, vagyis a legjózanabb és legnyitottabb fő (aki a lengyel politikai gondolkodás történetében már rég az egyik legelőkelőbb helyet foglalja el) nem rázna és nem oldaná fel végképp bezáput „koncepcióinkat”. És akkor nem beszélek Miłosz ordító és szembeötlő *casus*áról. De hát Jeleński!⁵ Nem tudom, hogy is van

ez, de a *Kultura* nélkül aligha tartanak számon Jeleńskit az egyetlen európai léptékű lengyel publicistaként, s ő maga sosem jut be komoly francia elitkörökbe. Ama „érzelmi szempontok, avitt mítoszok és a nemzeti esztétika elavult normái” következtében, amiről Wittlin beszél, nyilván nem kerül fel a Grydzewski-féle Olümposzra és nem is találna lapot Jeleński a maga flexibilis éleselméjűségével, ahol elkezdhetné irodalmi munkásságát, noha nincs még egy lengyel, aki hozzá hasonlóan tájékozott lenne a kortárs európai irodalomban. És – hogy már ne neveket citáljak – az a sok újdonság, amit a *Kultura* vezetett be társadalmi, politikai és művészeti téren, hol máshol történt volna meg? És végül, de nem utolsó sorban, hogy festene az otthoni világgal a kapcsolatunk, hisz a *Wiadomości* és köre maga a kínai fal, vagy nem emlékeznek a londoni Lengyel Írószövetségnek a hazai publikálást megtiltó határozatára, e kapitális döntésre, az ügyefogyottság e monumentumára?

Szerda

Miért szakítottam a diszkrécióval, ami jellemző rám, és miért akarom zavarba hozni, sőt egyenesen provokálni azokat, akik olvasnak? Nem szórakozásból teszem. Muszáj kiéleznünk a frontokat, meghúzni a választvonalat. Az, ami élő, túl hosszú ideje keveredik a hullaházzal. Hadd érezze az élet életnek magát, hadd tapasztalja meg a maga feltétel nélküliségét, élességét, lendületét, és törjön utat magának.

Péntek

Idézem még Wittlint:

„A száműzött író beszűkült közösségben él, amelyben nem könnyű alkotni, még kevésbé lázító művekkel jelentkezni. Ez a beszűkült közösség a leginkább azt szeretné hallani, amit már régóta jól ismer... Így aztán a száműzött írónak ugyancsak nehéz elfogadtatnia az emigrációval ízlését és újszerűségét.

Jaj neki, ha enged. Mert ahogy a normális társadalomban is minden egyes művésznek az a legnagyobb ellensége, ha tetszeni akar, ez a veszedelem százszor nagyobb ebben a beszűkült, gettószerű miliőben...”

No tessék! Ezek szerint semmi helye sincs itt a hízelgésnek, az egészségtelen lenne e „gettószerű, beszűkült miliőben”. Inkább ajánlatos őszinte pokrócnak lennem, noha az sem egy nagy lelemény, hogy ők meg két évtizede a napot lopva, azzal élnek vissza, hogy „ez a beszűkült közösség a leginkább azt szeretné hallani, amit már régóta ismer”.

Választvonalat! Meghúzni a határt a mozgás és a mozgás „imitálása” közt!

Szombat

Milyen kár, hogy nincs egy Sandauerünk!¹⁶ Nem is jönne rosszul, ha ránk sütné a *Nincs kedvezményes tarifa* bélyegzőjét. Mindenesetre az otthoniak felfedezték maguknak Sandauert, ami annak a jele, hogy rendesen lekörözték az emigráció sekélyességét.

Micsoda? Lekörözték? Ők, a béklyóba vertek, önöket, itt, a szabadság futószőnyegén? Lehetetlen! Bosszantó! És mégis! Úgy látszik, nem a börtön a legrosszabb hely a szellem számára, amely a bezártságban rugalmassá válik. Miközben ahol nincsenek korlátok, ott a szabadság olyan könnyen elolvad, mint a hajóról az óceánba ejtett kockacukor.

Bizonyos értelemben az otthoniakat és az emigrációt ugyanaz a betegség sújtja. Mert ha az emigráció mesterkéltségben szenved, ami a nemzetől való elszakított-ságának következménye, akkor a hazaiakra még brutálisabban nehezedik e mesterkéltség egy mohó és papírízű elmélet jegyében. Az emigrációs lét vákuumot jelent, azaz nem érintkezünk az élettel, ami ellenőrizne és megújítana. Odahaza is mindent megfertőz a fikció, de azért, mert Lengyelországot kiszakították a világból, az értékek szabad forgatagából, és sajátos törvények szerinti zárt rendszert kreáltak belőle. Ilyen feltételek közt nem nehéz meglelni a művészet kritériumát: ott is, náluk, és itt is, önkönl: minden, ami a valóságot, az életet, az igazságot szomjazza és szólítja, persze nem a viszonylagost és helyit, hanem az egyetemet és végsőt, az értékes, sőt felbecsülhetetlen; és minden, ami lényege szerint konjunktúrális, és úgy feszít a hamisságon, akár egy trónuson, az szegényes és sekélyes, ügyes és közepes.

Itt fekszik az asztalomon Artur Sandauer könyve, a *Nincs kedvezményes tarifa*, amelyben általános támadást indít a mai hazai irodalom ellen. „Általános”, mondom, holott a vérszomjas Sandauer csupán Adolf Rudnickit, Jerzy Andrzejewskit, Jan Kottot akarja elfogyasztani, és még egy-kettőt ráadásnak. De a könyve alapján véve, az első oldaltól az utolsóig – függetlenül attól, hogy Bruno Schulz kifejezőmódjáról vagy Kott gondolati elmélyültségéről esik benne szó – jó nagyot rúg az otthoni partin, ahol megadott szabályok szerint kell mindenkinek lengyel irodalmat játszania.

Hogy túlságosan levágja Rudnickit? És hogy Andrzejewski tényleg ilyen rémes lenne? De nem is rólok szól ez a történet, hanem az egész bizsutériáról mint olyanról, e literatura kétes elsőrendűségéről. Nem vagyok hajlandó (ahogy Sandauer sem) műveik csapnivalóságát kizárólag a terror és a gyilkos kor számlájára írni. Először is az már egy ideje véget ért, másfelől a művészet, lévén *par excellence* metafora, elég jól viseli a különféle inkvizíciókat. Harmadszor, talán az is elegendő lenne, ha a lengyel művészet, nem is érintve a politikát, produkálna legalább egy valóban mély és hiteles egyéniséget; az ilyesmi fertőz, erőfeszítésre késztet, színvonalat diktál. A hazaiak nyomorúsága nem annyira a helyzetükből fakad, mint abból, hogy nem voltak képesek szembenézni ezzel a helyzettel. De hogy is nézhetnének szembe vele, ha teljesen belegabalyodtak? Utóvégre megpróbáltak ők – az általuk képviselt szellemi és művészi értékek féltése mellett – zöld ágra vergődni e szituációval, minthogy az amúgy, *entre nous soit dit*, nem kis mértékig kedvükben járt, amikor kiiktatta a konkurenciát és bevezette a kedvezményes tarifát. Így a jó írás receptje is egyszerű: illendő módon megközelíteni a valóságot, majd az egyezményes valóság révén megközelíteni a végsőt. De ők? Annyira belegabalyodtak, megrekedtek a saját történetükben, fülig beleragadtak, hogyan tehetnének hát szert némi távlatra? Még az ellenségeit is, mint amilyen Hłasko, rabul ejti a kommunizmus, hisz – művészi értelemben – belőle élnek... és igaza van Sandauernek, ha őt is beleveszi a könyvébe, röviden megvilágítva e tagadhatatlan tehetség karrierjét, aki megindítóan tanácstalan, tájékozatlan, primitív, képtelen a maga problémáit intellektuálisan kezelni, néhány naiv téma kidolgozására van ítélve. Hłasko érdekes, de csak mint a kommunizmus terméke, ő is a hazai bizsutéria gyermeke és alkotóeleme.

Ám ha így fest a helyzet, miért állítottam, hogy lekörözték az emigrációt?

Mert – szemben önkkel itt – az ő bizsutériájuk gyötrelmes. Sandauer hangneme – ez a hűvös, leleplező konokság – nem a véletlen műve, hanem következmény, és odahaza nyilván sok, nagyon sok emberben visszhangra talál (vannak esetek, amikor egy könyv hangvétele, anélkül, hogy nagyobb példányszámban kelne el, a „szájpropaganda” jóvoltából széles körben ismertté válik). Nekem ez a kritikus nem egészen az esetem, túl sokat jelent neki az agya, minden hajlékonyságtól megfosztott, száraz intellektualizmusa néha kevésnek tűnik; de el kell ismernem, hogy senki sem tette ilyen jó érzékkel a fájó sebbe az ujját. Olyasmit mondott ki, ami tovább már nem maradhatott kimondatlan, volt hozzá benne elég őszinteség, könyörtelenség és szigorúság, ami Lengyelország számára ma nélkülözhetetlen és egész jövőendő fejlődését meghatározza. Nem erről vagy arról a konkrét értékítéle-

téről beszélek hát, az akár sértő is lehet, hanem arról, hogy a háború óta ez az első olyan könyv, amelyben egy írástudó hallatja a hangját, aki visszaadja Lengyelországot Európának (ami nem azt jelenti, hogy az európai kapitalizmusnak).

Vasárnap

„Gombrowicz számára Sandauer az volt Lengyelországban, mint Jeleński európai vonatkozásban. Jeleński és Sandauer, ők ketten lökték fel a csúcsra, fáradhatatlan igyekezettel, amin ő el is csodálkozott (mert nem egészen értette, hogyan lehet ilyen aktivitással közeledni bárki művéhez, túl a semmire sem kötelező elismerésen). Nem titkolhatta el önmaga előtt, hogy a Ferdynurkéről sűrűn esik említés a Nincs kedvezményes tarifa lapjain, sőt ez lett az ugródeszka Sandauer számára a hazai irodalom elleni offenzívában, azaz *entre nous soit dit*, a könyv, amely minden egyes alkotást ízekre szed, miközben megállapítja az ő irodalmi munkásságának vitathatatlan primátusát, nem tudott nem kedvében járni Gombrowicznak.

Kedvében járni? Nyilván. Na és? Akkor hát nem kellett volna beszélnie Sandauerrel? Úgy gondolta, épp elég közhírré tennie e megterhelő körülményt, hogy tisztázza magát. A bevallott komplexus máris elvesztette méregfogát.

Egyébként egyre világosabban látta, hogy Sandauerrel való egyetértése, aki csak bizonyos aspektusból fogadja el a műveit is, személyét is, messze van a tökéletestől. Nem is várhatta el Sandauertől Jeleński hihetetlen befogadókész és szárnyaló érzékenységét; Sandauer egy magányos, a maga útján egyedül masírozó bogárfajta, egy masztodon, egy remeterák, egy kalugyer, víziló, különöc, inkvizítor, kaktusz, vértanú, apparátus, szociológus és a bosszú angyala. Ez a magánzó csak azt szemezte ki belőle – Gombrowiczból –, ami kedvére való, és ki tudja, hosszú távon nem kell-e azzal számolni, hogy a szövetségesből ellenség lesz... ez a fejlemény, noha nem túl valószínű, korántsem kizárt...”

Kedd

Számomra világos, hogy a hazai felső réteg – a nyomor ellenére – intelligencia, felvilágosultság jegyében az emigrációs elit felett áll.

Amíg az emigráció egy sor alkalmat elvesztegetett, ami a széles körű nyugati szabadság jóvoltából, illetve a nyugati gazdagság kapcsán osztályrészeül jutott, addig a hazaiak legalább részben szert tettek bizonyos pozitívumokra. Milyen pozitívumokról beszélek? Elsősorban a belső, rejtett, már-már konspiratív személyes érestről a fojtogató atmoszféra, az erőszak, a különféle macerák és buktatók közepe, hogy a sok katasztrófát, borzalmat, sorscsapást, kudarcot ne is említsem. Ez az egész legalább annyira kiélezte őket, mint amennyire ideális burzsoáziává tette a – csupán a pénzért harcolni képes – emigrációt a puhánysága és az egyhangúsága. A lengyelországi hivatalos hangvétel bürokratikus simaságához valahol mélyen borzalmas diszsonancia társul, ami igen dinamikus, de nem kevésbé keserű. A csalódás – a csalódások sorozata – valószínűleg a legkiválóbb felsőfokú átképzés, ami-ben ők otthon részesültek.

Ne felejtsük el, hogy minden forradalom, még a legelfuseráltabb is hoz bizonyos megújulást. A társadalom átstrukturálása változásokat von maga után szellemi és lelki vonatkozásban is. Az új materialista evangélium legalább kikököntette az országot a katolikus tradíció szorításából, ami a lengyeliséget oly mértékben visszafogta, hogy csak most kezdi felszámolni az egykori jezsuita konviktus örökségét. A marxizmus tehát kompromittálta az egyházat, de ő maga is kompromittálódott, mint-hogy ugyanolyan korlátoltan és dogmatikusan fejezte ki magát. Másfelől a Nemzet is meg lett ajándékozva egy kérdőjellel (a felsőbb osztályról beszélek), mert le-

lepleződött a gyengesége, és mert az új lengyel politikai helyzetben egyre kevesebb a mondanivalója. Úgy tűnhet hát, hogy a Hit, a Nemzet és egyúttal a Marxizmus tetemén, vagyis úgy a Dogma, mint a Filozófia és az Ideológia tetemén már csupán a Tudomány és a Technika hirdetheti meg a maga királyságát. Ám a Technika és a Tudomány odahaza rém nehezen mozdul, csigalassúsággal moccan valami itt-ott, de túl ügyefogyottan ahhoz, hogy a mélyebb élettartalmakat pótolja. Általános a kompromittálódás, ami minden területet felölel és minden istennel leszámol; ebből fakad a kiábrándultságuk és bölcsességük is.

Hisz különös bölcsesség ez... eltitkolni való. Politikai okokból? Nem csupán. Olyanok ők, akár a gyerekek, akik új várat akarnak építeni, de csak a korábbi gyerekszúrok régi, összekevert játékkockáival rendelkeznek, nem azt építik tehát, amit szeretnének, hanem valami setesutaságot, amiben királyi boltív, svájci ház homlokzata, gyárkémény és templomablak egyaránt található. Lengyelország tele van zsidóval, a szellemi élet nem egyéb, mint a szólamok ki-beforgatása, a háború előtti kifejezések elegyítése azokkal, amiket a háború után adtak a szájukba. Ha belehallgatunk a mostani tudós vitákba, mindjárt megérezzük a fatális műveltségi szintet, a fatális neveltetést, és mindenekelőtt a stílus teljes hiányát, amely a nemegyszer ragyogó tehetségeket sikerhez juttathatná, csakhogy az egész ország egy hatalmas lomtár, káosz, hozzá nem értés és szenny. Mennyi, mennyi szenny! Mennyi szemét! Ennek ellenére mégis azt a földalatti nyomást, amit ez zaklatott, tragikus, brutális, csalódott értelmiség kifejt, végtelenül erőteljesebbnek érzem, mint a háború előtti, és egyszer még ennek felszínre kell jutnia. ■ ■ ■

Pályi András fordítása

JEGYZETEK

- 1 Juliusz Mieroszewski (1906–1976) újságíró, politikai író, a második világháború után emigrációban, a lengyel–ukrán–litván megbékélés híve.
- 2 Jan Lechoń (1899–1956) a két háború közt elismert költő, kulturális diplomata, 1939-től emigrációban, Gombrowicz és Miłosz harcias ellenlábas.
- 3 Mieczysław Grydzewski (1894–1970) a konzervatív lengyel emigráció fellegetvő jelentő londoni *Wiadomości* szerkesztője, baráti szálak fűzik Lechońhoz.
- 4 A Jerzy Giedroyc (1906–2000) szerkesztette párizsi *Kultura* és a mögötte álló *Instytut Literacki* kiadó jelenteti meg Gombrowicz, Czesław Miłosz és mások, többek közt otthon elhallgatott szerzők műveit, nagy hatással van az odahaza szerveződő ellenzékre. Giedroyc egyik legfontosabb munkatársa Mieroszewski.
- 5 Konstany A. Jeleński (1922–1987) lengyel esszéista Párizsban, hivatásának tekintette Gombrowicz, Miłosz és más lengyel szerzők bekerülését a francia kulturális életbe, ezáltal elősegítve nemzetközi elismerésüket.
- 6 Artur Sandauer (1913–1989) a pártállami idők elmentmondásos alakja, elismert kritikus, aki sosem volt párttag, részt vett ellenzéki akciókban, sőt időnként az emigráns *Kulturában* is publikált. Sokat tett Gombrowicz és Bruno Schulz irodalmi elismeréséért.

Witold Gombrowicz (Lengyelország, Małoszyce, 1904. augusztus 4. – Franciaország, Vence, 1969. július 25.): lengyel regényíró, novellista és drámaíró.

Pályi András (Budapest, 1942): író, kritikus, műfordító. Legutóbbi kötete a *Kalligramnál: Színészek keresztútjában* (2011).

A TRANSZ-ATLANTIK megállói és a lengyel SZELLEME-ÓRJÁS

Gombrowicz 1947 nyarán előadássorozatot tart Buenos Airesben, az irodalmi szalonként működő Fray Mocho könyvesboltban. A közönség önkéntes adományokkal fejezi ki elismerését. De a létszám a kezdeti negyvenöttről a harmadik összefüggés nélkül már tizenötökre csökken, így a sorozat végét ér. Bár a tervezett témák korszakos jelentőségűek, Dél-Amerika szellemi felszabadulását ígérik – ha megérti a forma és az érettség jelentőségét, nem kell többé tanítványként tekintenie Európára és Párizsra –, csak azért érdemel említést a vállalkozás, mert Gombrowicz itt fogalmazza meg először *A költők ellen* című nagy hatású pamfletjében fősorokoztatott érveket.

A gesztus és a fogadtatás is marginális létről árulkozik, bár az sincs kizárva, hogy a szerző pont ezzel a provokációval veszíti el minden esélyét arra, hogy elnyerje a helyi irodalmi potentátok jóindulatát. A hatvanas évekig hallgattak róla, aztán kénytelenek voltak beletörődni Gombrowicz világhírébe. A Párizsból jövő elismerést már nem tudták a végtelenségig ignorálni. Silvina Ocampo évtizedekkel később is csak annyit mond Rita Gombrowicznak, hogy „nem tetszett” nekik a spanyolra fordított *Ferdýdurke*, csak „később fedezték fel a könyvet”.¹

Bár ez a korai spanyol nyelvű változat sok mindenben különbözik attól, amely évekkel később megjelent a párizsi *Kulturában*, majd a *Naplóban* (Gombrowicz kihúzza az argentin irodalomra vonatkozó konkrét utalásokat), a továbbiakban az utóbbiról lesz szó. A szerző már korábban is nagy élvezetet talált a rossz

költészet parodizálásában. Most rettenthetetlen bálványrombolóként lép fel, a célpont már a költészet egésze. Rögtön meg is fogalmazza azt az elképesztő tézist, hogy „szinte senki sem szereti a verseket, (...) a verses költészet világa művi és hamis”.² Nem az argentin irodalom esztétizáló tendenciáit vagy a lengyel romantikus hagyomány leszűkített értelmezését támadja (mint a harmincas évek irodalmárai), nem is a romantikát próbálja elvetni egészében (mint azóta is oly sokan a lengyel irodalomban, a legújabb nemzedékeket is beleértve), hanem magát a „verses költészetet” nyilvánítja az önkifejezést akadályozó kiüresedett rituálénak.

Nagyon szokatlanul érvel. Rendszerint azért pocskondiázzák a perifériák irodalmát, mert költőfejedelmek „mandátumos költők”, nemzeti intézmények, megmaradnak a közösségi élet metafizikájánál, nem nyílnak meg előttük az egzisztenciális mélységek. Pont a Mallarmé, Valéryre és más hasonló költőkre jellemző tiszta esztétikumot hiányolják, azért becsülik olyan nagyra a „kiátkozott költőket”, Norwidot vagy Eminescut, mert marginális pozícióból indulva kerülnek közel ehhez a típushoz.³

Gombrowicz is gyakran gondolkodik hasonló antinómiákban. Ugyanitt, a *Napló* függelékében olvasható *Sienkiewicz* című esszéjében állítja szembe a démonikus-modernista nyugati szépségeszményt a periféria szent ártatlanságával. A végeken „az érény, az Isten, a Nemzet” a szépség forrása, miközben Nyugaton „már kezdték felfedezni a becsstelenség és az aljas-

ság szépségét, a pogány bűn szépségét, a goethei szépet és Shakespeare, Balzac világának baljóslatú fényeit, azt a szépséget, ami Baudelaire, Wilde, Ruskin, Poe, Dosztojevskij műveiben fogalmazódott meg”, a lengyel ifjút arra ösztönzi környezete, hogy „Lengyelország erényes fia”⁴ legyen. Olyan komolyan foglalkoztatja ez a problematika, hogy e két szélsőséges típus, Gonzalo és Ignacy bonyolult interakciójára épül a *Transz-Atlantik* című regénye.

A *költők ellen* című írásában Gombrowicz a feje tetejére állítja a hierarchiát. A centrum esztétikai csúcsteljesítményének tartott „tisza költészetet” nyilvánítja élvezhetetlen „vegyi kivonatként”. Nem a periféria nem tud felnőni a magasztos eszményhez, mert „törzsi bálványoknak” hódol, hanem pont a nyugati kánon csúcsára helyezett alkotók a legnagyobb bálványimádók. A periféria értelmisége akkor tud szabadulni a kolonizáció során belénevelt komplexusoktól, ha ilyen koncentrációs gyakorlatokat végez: „képzeld el néha Paul Valéryt, az Éretlenség papját, mezítláb, egy szál gatyában”.⁵ A légüres térben teremtett nagyságra a regényben is van példa, ilyen az *Ulysses* és a *Vergilius halála*. Nemcsak a konvencionális szépség keltekei, az ábrándos költői lelkület tárgyi megfelelői (rózsák, naplementék) kompromittálják a költősereget, hanem a technokrata avantgárd múzsa szemaforjai és spiráljai is.

Gombrowicz többször leírja a kultúra öngerjesztő mechanizmusait (a képzőművészetben is fölismeri ugyanezt). A magas művészet és az unalom leplező összekapcsolásával igen nagy feltűnést kelt, már az előadás végén ellene fordulnak a sértett költők, öt évvel később pedig a lengyel emigrációt is fölkarolja ugyanezzel. A lengyelek számára a romantika kora óta erkölcsi parancs írta elő a veszélyeztetett lengyel identitást őrző lengyel kultúra védelmét. A *Ferdydurke* volt az első olyan mű, amelyben már az egyén autonómiáját fenyegeti a bálvánnyá vált kultúra. Gombrowicz ugyanezt a mechanizmust ismeri fel a negyvenes évek második felében Argentínában, ezért semmi oka arra, hogy valamiféle helyi sajátosságnak tekintse ezt. A modern művész akkora odaadással védelmezi a művészet autonómiáját, hogy közben elveszíti a sajátját, már nem tud kifejezni semmit a művészet végletekig finomított eszközeivel. Így vezetnek egyetemes érvényű felismeréshez a kétféle periférián és a centrum helyi kirendeltségén szerzett tapasztalatok:

„Kétféle humanizmus létezik, amelyek ellentétesek egymással: az egyiket vallásosnak is nevezhetnénk, s ez azt súgja, térdelj le az emberi kultúra nagy műve előtt, áldd és dicsérd, mondjuk, a Zenét vagy a Költészetet, vagy az Államot, vagy az Istenséget; míg a másik, szellemünk makrancos áramlata vissza akarja hódítani az emberi szuverenitást és függetlenséget az Istentől és Múzsáktól, hisz ezek végül is az ő, az em-

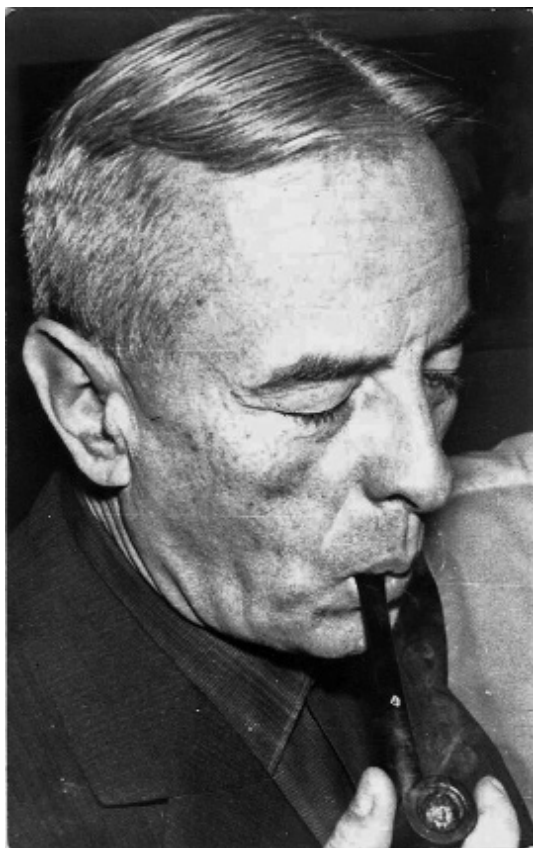
ber teremtményei. Ez utóbbi esetben a »művészet« szó kisbetűvel írandó.”⁶

De a bálványok alkonyát hirdető kívülálló titokban maga is bálványoknak hódol. Nemcsak a zenének és a képzőművészetnek, hanem a költészetnek is. A kiváló költő, Józef Łobodowski fel is veti hozzászólásában, hogy a gesztus alighanem ifjúkori költői ambíciókat leplez (ahogy a költők engesztelhetetlen bírójá, Nabokov is verseskötettel kezdte pályáját). Nem tudjuk, hogy Gombrowicz groteszk rigmusok mellett írt-e komolynak szánt verseket is, de arról többen is beszámolnak, hogy nagyon sok verset tud kívülről. Gyermekkori barátja, Stanisław Baliński költeményeit élete utolsó éveiben is szívesen szavalja, bár ezek igen közel állnak a Valéry-féle tiszta költészethez; vencei estéken pedig Rita Gombrowicz is hosszú részleteket hallhat a *Konrad Wallenrodból* (bár a férje lebeszélte arról, hogy lengyelül tanuljon).

A szavaltat nem bohóctréfa volt, Gombrowicz aszszony bele is éli magát ebbe a szerepbe. Kiváló költőnek tartja Słowackit és Iwaszkiewiczet, Wyspiański nagyságában is hisz, utánozza a nyelvezetét, a *Napló*-jában mégis a lengyelek egyik legnagyobb szégyenének nevezi, mert egyéniségét feláldozva a nemzet szolgálatába állt, a nemzeti nagyságot celebrálta Sienkiewicz modernebb változataként.⁷

A nemzetet bálványozó *Menyegző* helyébe lép az *Es-küvő*, az egyén tragédiája, aki szembe mer nézni a végzetével, nem keres idillikus menedékhelyet a romhalmazban. Ennek a drámának pedig megvan a maga költőisége, méghozzá olyan szuggesztív, hogy még az alkotót is megrendíti. Húsz év távlatából idézi fel, mi történt vele írás közben, amikor a szereplői egymás után kimondták a „Nem. Semmi. Átalakult. Kifor-

dult. Lerombolt. Kiforgatták” szavakat: „hirtelen el-sírtam magam, mint egy gyerek (...). Keservesen sírtam, hullott a könnyem a papírra. Nem annyira e szavak bizalmas természetű, saját katasztrófámra vonatkozó tartalma töltött el ilyen keserűséggel, hanem az, hogy ilyen könnyen jöttek, kíméletlen ritmusuk és a rím szúrta, mint a tövis, rémülten sírtam, elborzadva a balsors belső harmóniájától.”⁸

A *költők ellen* megjelenésére igen sokan reagálnak, Gombrowicz Czesław Miłoszsal folytatja a legszínvonalasabb, irodalomtörténeti jelentőségű párbeszédet. Már a vitaindító írásában megfogalmazza, hogy nem a költészetet mint olyat, hanem a vegytiszta líraiságot utasítja el. A kávé és a cukor kevésbé lírai példáján mutatja be, hogy prózai elemekkel keveredve lehet igazán hatásos. Az ideális arányok Shakespeare, Dosztojevszkij és Pascal műveiben figyelhetők meg. Miłosz lelkesen azonosul a kritikával, szellemi aberrációnak nyilvánítja a „tisztá költészetet”, és beszámol arról, amiről az emigránsok nem sokat tudhatnak: a lengyel költészet a háború alatt ilyen irányban fejlődött. Megszabadult a „kevés tartalomtól adódó érthetetlenségtől”, a költők véget vetettek „a metaforák túlburjánzásának és a képek »poetizálásának«”.⁹ A háború utáni költői nyelv annyira különbözik a háború előttiétől, mintha legalább harminc év telt volna el azóta (bár ez nem nagyon látszik, amióta az irodalom az állam szolgálatába állt).

Gombrowicz csak a sértett költők válaszára számított, arra nem, hogy Miłosz személyében szövetségst talál. Ebből a vitából már érezhető, hogy a párizsi *Kultura* lesz a jövő felé forduló függetlenségi emigráció szellemi műhelye, miközben a londoni emigráció lassan muzeális jelenséggé válik. A párizsi műhely teszi naggyá ezt a két szerzőt, aki mintha a XX. század Mickiewicze és Słowackija lenne, a Nagy Emigráció hagyományaihoz kötődve teremtenék meg a folytonosságot – kényszerűségből Lengyelországon kívül.

A nagy szerephez nagy szavak illenek, Gombrowicz már ekkor a lengyeleket a nemzet bálványozásától intő próféta hangján szólal meg. Halál vár arra, akik nem szívlelik meg a próféciát: „Reszkessetek, költők! (...) A Semmi tárja felétek jég hideg karját, a pusztaság Semmi, a lehető legüresebb semmi oson be, mint a macska a metaforagyártó üzembe, hogy gondolkodások delizánszával egyetemben fölfalja azt. És szertefoszlik a halványszín rózsza a halállal fűszerezett alkonyatban!”¹⁰

A „függöny mögül” jött Miłoszban viszont bajtársat lát, aki ugyanúgy szembeszáll a nyugati helyzetes hegemonnal, mint a keleti diktátorral. A vitát záró írásában Gombrowicz beilleszti a pamfletet alakuló életművébe, mondván, hogy ugyanúgy támadta a verseket, mint a Nemzetet, mint „az Érettség fikcióját” a *Ferdydurkében*, mint az egyént korlátozó minden Formát. Mert nem az a kérdés, hogy a vers szép-e, hanem az, hogy tud-e bármit is kezdeni a tökéletlen ember „Milton hatvanezer metaforájával”.

Ami argentin közegben nem sikerülhetett, azt el tudja érni a lengyel emigránsokkal folytatott polémiában. Már nem arról van szó, hogy valaki szereti vagy unja a verseket. Az általánosítás ilyen szintjén Gombrowicz már azt is megfogalmazza, hogy milyen a kolonizált lengyel kultúra. Az alávetettek nem a világszemléletüket alakítják a költészettel, hanem a franciák és az angolok normáinak próbálnak eleget tenni. Mivel az előttük járó akarják utolérni (a megkésett-ség átkától sújtva), nem az alapkérdésekkel foglalkoznak, ehelyett minden energiájukat a részletek tökéletesítésére fordítják. „Az ilyen nemzetnek rendszerint kitűnő színészeik, énekeseik, balett-táncosaik és elismerésre méltó virtuózaik vannak, ugyanakkor rosszul állnak filozófusokkal, gondolkodókkal és zeneszerzőkkel.”

A kolonizált lengyelek olyan világban élnek, amelyet mások építettek nekik, ezért föl kell nőniük ahhoz a feladathoz, hogy saját világot építsenek maguknak. Gombrowicz azt is meghatározza, milyen stratégiát kell folytatniuk, ha el akarják érni ezt a céljukat: „az a fajta leegyszerűsítő, brutális kritika, ami a cikkemben foglaltatik, sokkal jobban áll nekünk, lengyeleknek, sokkal jobban illik a mi valóságunkhoz és a kultúrában betöltött szerepünkhöz, mint bármiféle magasztos és szubtilis eszme-futtatás. (...) Ezért lengye-

lebbek vagyunk, ha »alulról« támadjuk ama érettség felsőbbrendűségét, azt követelvén, hogy szálljanak le az égből a földre ezek a büszke katedrálisok. Bizony, a mi szerepünk nem az, hogy elszavaljuk és utánozzuk mások eredményeit, engedelmesen járunk a kultúra kisiskolájába – meg kell védenünk a mi igazunkat, ami az alsóbbrendű lét és az ifjúkor igazsága, fékező erőnek kell lennünk, ami nem engedi, hogy a kultúra nekivadult gépezete futószalagon gyártson olyan tárgyakat, melyek már alig hasonlítanak az emberre.”¹¹

Néhány szóban talán arra is érdemes kitérni, mit jelenthetett ez a párbeszéd Miłosz számára. Valószínűleg azért is reagált ilyen lelkesen, mert *A költők ellen* meglepő módon összecsengett nagybátyja, Oscar Miłosz diagnózisával, aki a klasszikusokhoz képest hasonlóan súlytalannak találja a modern költészetet. Bár a francia költő abban látja a válság okát, hogy az irodalom elszakadt az isteni ihlettől, a Dantét is inspiráló hermetikus hagyománytól, a következmény megítélésében már nem sokban különböznek. Az „aprólékos ujjgyakorlattá” vált vers nem fejez ki semmiféle „belső történést”. Marad a váratlan szókapcsolatokra épülő „nyelvi zsonglörködés”. A líra beszűkül és elszegényedik, mert a költői „érdeklődés az esztétikumra korlátozódott”.¹² Ez a művészet persze már csak a beavatottak szűk körének szól. Oscar Miłosz a Kelet-Európában tisztelt nagy neveket sem kíméli, lesújtónak találja, hogy a végek költőit elbizonytalanítják a nyugati kulturális központok, ezért „utánoznak, ahelyett, hogy szembehelyezkednének (...), önmagukat nyújtánák”.¹³

Miłosz megtalálja a „tisza költészet” ellenszerét, olyan átmeneti formákat hoz létre, amelyekben „túllép a műfaji és tematikai korlátokon”. A prózához közel álló diskurzust tartja alkalmasnak erre. Itt nincs helye a poetizálásnak, Miłosz elveti a költői nyelv sajátosságát hirdető koncepciókat, az olyan költészetet kedveli, amely lemond önmagáról, és különböző típusú ismereteket, nyelveket, stílusokat és műfajokat szippant magába. A prózát ugyanígy el akarja szakítani a centrumától, a regénytől, azt is a diskurzushoz akarja közelíteni, mint a költészetet. Elutasítja a próza lirizálását, a groteszk és bármilyen más stilizációt.¹⁴ Gombrowicz ezzel már aligha értett volna egyet, ha Miłosz *A prózáírók ellen* című pamflettel válaszol, aligha talál megértésre.

Gombrowicz nyelvhasználata minden regényében nagyon távol áll a diskurzus fegyelmezett hangnemtől, a *Transz-Atlantik*ban pedig ellentétes ezzel. E művében engedte meg magának a legnagyobb stílusos extravaganciát, a XX. századi lengyel prózából talán csak Witkiewicz regényeiben találunk hasonlót. A két stílus csak a köznyelvtől való eltérés mértékét tekintve vehető egybe, hisz Witkiewicz a lengyel korai modernizmus esztétikai kuriózumaiban megfigyelt nyelvi ha-

táselemeket fokozta a végletekig, Gombrowicz viszont archaikus rétegekből merít. A régies nyelvekhez hasonlóan ő is konkrét, érzéki élményekre, fizikai kategóriákra redukálja a mentális minőségeket (a nyelv feltehetően ezekből az egyszerűbb alakzatokból fejlődött az elvontabb képződmények szintjéig).¹⁵

Ha az egyén a hegemon túlságosan kifinomult, öngerjesztő és lehengető kultúrájával szembeszállva küzd az autonómiájáért, igen hatásosan fogalmazhatja meg ezen a nyelven azt a bizonyos „brutális kritikát”. A *Transz-Atlantik* emlékezetes jelenetében a Borgesről mintázott hiperintellektuális helyi nagyság próbálja letaglózni szellemi fölényével a Witold Gombrowicz nevű elbeszélőt. Az öntetszelgő szellem szublimált fejtegetéseire ez a válasz: „Nem szeretem, ha túl Vajas a Vaj, túl Galuskás a Galuska, túl Árpadarás az Árpadara”. Ugyanez a logika fogalmazza át ételreceptekké az ambiciózus szellemi konstrukciókat: „Nem is rossz Eszme, gombával megteszi, csak megpirítva s tejfellel felöntve”.¹⁶

Gombrowicz persze nem csak archaizál, nyelvjárási alakokat is használ, és meglepő neologizmusokat is kreál, amelyekből azóta jó néhány bekerült a köznyelvbe. Bizonyos szavakat nagybetűvel ír, mint a XVII–XVIII. századi elődök, megakasztva ezzel az olvasást. Bármilyen különleges is ez a nyelvhasználat, a lengyel olvasó meghittten ismerősnek találja, mert a lengyel kultúra régebbi változatai közül a barokk volt az, amely elterjedt a társadalom legszélesebb rétegeiben, miközben a reneszánsz és a felvilágosodás alig lépett túl az eliten.

Maga Gombrowicz is megfogalmazta a *Lengyelország és a latin világ* című írásában, hogy a lengyel barokkban találja meg azt az eredetiséget és kreativitást, amely számára is inspiráló lehet. A *kolonizáció előtt*, komplexusoktól mentes kultúra sokkal vonzóbb,

mint a romantika melankolikus pátosza. Azzal is erősíti állítását, hogy nem a lengyel barokk csúcsteljesítményeire, hanem az „elfajult” szász barokkra hivatkozik. A *Transz-Atlantik* több mű paródiája egyszerre, bonyolult kapcsolatban áll Sienkiewicz *Trilógiájával*, a *Pan Tadeusz*szal, ugyanakkor nagyon közel áll a szarmata nemesi kultúrában közkedvelt történetmondáshoz, amelyre Pasek emlékirataiban találhatjuk a legjellemzőbb példákat. A mű a XIX. századig kéziratban maradt, Mickiewicz nemzedéke fedezte fel, és főként azért ünnepelte, mert megőrkítette a régi, elveszett Lengyelországot. Sienkiewicz az egyik legfőbb forrásként használta a XVII. századi viszonyok bemutatásához, így Pasek különféle ideologikus átiratokban (finomítva) minden lengyel olvasóhoz eljutott. Gombrowicz mintha ezen az úton visszafelé haladva jutna el Sienkiewiczről Pasekig.¹⁷

Gombrowicz számára Pasek egyszerre volt a „tisztá költészettől” mámoros Valéry és a romantikával megmetelyezett, kolonizált lengyel antitézise. Tipikus szarmata nemes volt, aki a harcban és az ivászatban is kitűnt, imponáló felekezeti göggel tekintett a protestánsokra, harcolt a svédek, Moszkóvia és Törökország ellen, letelepedése után pedig még a szomszédaival is hadakozott. Jezsuita iskolában sajátította el a lengyel-latin makaronizmusokban bővelkedő dagályos szónoklás képességét, de később már aligha vett könyvet a kezébe. Idős korában írta meg élete történetét, miután minden jelentős epizódját számtalanszor elmesélte. Igen fortélyos hősként jelenik meg a saját elbeszélésében, a dicsekvéssel kettős komikumot teremt, mert nemcsak mulattat, hanem ki is neveteti magát. Nem lát ellentétet a durvaság és a pátosz között, ugyanolyan magától értetődően írja le azt, hogy a jól öltözött ellenségről lehúzza az inget, mielőtt leszúrja, mint azt, hogy az isteni gondviselés segíti az igaz hitet védő szarmata lovagot.¹⁸

Gombrowicz nemcsak a nevének adja a narrátornak, hanem bizonyos életrajzi tényeket is átenged neki. Azt mesélteti el vele, hogy hajóval Buenos Airesbe érkezett, majd különös kalandokon esett át (mint, mondjuk, Pasek Dániában). A lengyel irodalomtörténészek kimutatták, hogy a történet a lengyel nem-

zeti eposz, a *Pan Tadeusz* fordulatait parodizálja. Így például a fegyveres önbíráskodásnak, a nemesi birtok megtámadásának feleltethető meg a regényt záró kulig (igaz, a trópusi környezetben nem szánokkal érkeznek a látogatók); a *Pan Tadeusz*ban leírt titkos hazafias társaságnak is megvan a maga megfelelője, a Sarkantyús Lovagrend nevű aberrált szekta; az eposzt mindent feloldó polonéz zárja, a regényben az erőszakkal fenyegető felvonulás nevetéssel végződik.¹⁹

A *Pan Tadeusz* persze nemcsak a lengyel társadalmi tudatban rögeszmékké vált toposzok gyűjteményeként olvasható (egyébként Gombrowicz sem akarta a paródiával megfosztani Mickiewiczet a nagyságtól). A hétköznapi élet aprólékos leírásában jeleskedő „falusi széphistória” egyben „a létezés hermeneutikája” is, mert az ábrázolt világ elemei nemcsak az itteni, hanem a földöntúli rendbe is illeszkednek.²⁰ Ez feltehetően az emigráns perspektívának köszönhető: a régmúlt időkből őrzött emlékképek nemcsak az időben váltak zárvánnyá, hanem térben is megközelíthetetlenek, így szinte már nem is e világiak. Ezért tartotta Miłosz metafizikai költeménynek a *Pan Tadeuszt*, ez a perspektíva az ő műveiben is érzékelhető. A Nobel-díj átvétele után nem sokkal tartott előadássorozatán, az utolsó alkalommal Simone Weil gondolataiból kiindulva töprengett az idő és a szépség kapcsolatán. Weil szerint egyik sem racionalizálható, és a szépség „lelke a távolság”, az ember csak időben távoli dolgokat képes „állandó színben” látni, mert már nem zavarják a szenvedélyek. Weil Proustban, Miłosz a *Pan Tadeusz*ban találta meg a valóság tiszta érzékelését, ahol „a mindennapi élet leghétköznapibb eseményei a régmúlt távolában meseszálakká változnak, nincs fájdalom, mert az csak bennünket ér el, nem pedig a mindent megbocsátó emlékezetből előhívott alakokat”.²¹

Gombrowicz értelmezése szerint Mickiewicznek nincsenek metafizikai dimenziói, a romantikus mesianizmust a gyengeség és a rabság ideológiájának tartja, amely nem menti meg a nemzetet, az egyént viszont kiszolgáltatja a küldetést őrző kasztnak, amely nemcsak ösztönözheti az áldozathozatalra, hanem fel is áldozhatja. Itt látszik a legjobban, hogy miben hozott fordulatot Gombrowicz. A közmegegyezés szerint az utókor hálával tartozik a romantika váteszeinek, amiért reménytelen helyzetben is segítettek megőrizni a lengyel identitást. Gombrowicz azonban nem a nemzet, hanem az olyan egyén szempontjából értékeli, aki az életét kockáztatná, ha betartaná a kényeszerű heroizmus normáit. Megszegi a romantika becsületkódexét, ezért viszont szökevényként kezelik.

A messianizmus korábbi, szarmata változata nem ilyen volt. Pasek is meg volt győződve arról, hogy Lengyelország a kereszténység védőbástyája, de úgy gondolta, zsákmányszerző katonaként szolgálhatja a legjobban az eszmét. Nem áldozza fel magát, hanem ki-

vonul a csatatérre, és a gondviselésre bízza magát. Vele szemben Mickiewicz már „a legyőzött nemzet, az élet erejében megfogyatkozott nemzet szószólója, alapjában véve félt az élettől”. Íme a lengyel messianizmus demitologizált leírása: „Ha már elvesztettük függetlenségünket és gyengék lettünk, akkor ő romantikus tollforgójával megalkotta Lengyelországból a nemzetek Krisztusát, keresztény erényességünket szembeállította a megszállók jogtüprásával, és megénekelte a lengyel táj szépségét.”²²

Gombrowicz nem csak esszéisztikus formában tájoltta be magát a sienkiewiczzi hagyományhoz képest, hanem regényíróként is: a *Transz-Atlantik* szoros kapcsolatban áll a *Trilógiával*, a két mű között párhuzamokat és ellentéteket is találhatunk. Gombrowiczot a már említett életrajzi okokból személyesen is érinti az, hogy a sienkiewiczzi séma vészhelyzetben kötelező érvényű társadalmi normává vált Lengyelországban. Vagyis a lengyel ifúnak lovagként, a harcmezőn kell bizonyítania ahhoz, hogy méltó legyen a dáma kegyelme. A *Transz-Atlantik*ban is szerepel ilyen fiatalember, a normákat zsarnoki módon kikényszerítő apa közvetlen felügyelete alatt áll. Tomasz úr hadba akarja küldeni Ignacyt, hogy ugyanolyan férfi legyen, mint az apja, de Argentínából nem egyszerű kivonulni a csatamezőre. Korábban ismeretlen hatások érik a messzi idegenben, így jut neki Oleńka helyett Gonzalo. Egyébként már Pasek esetében sem működtek tökéletesen a vélt ok-okozati kapcsolatok, mert azok után, hogy nemcsak Lengyelországot védte meg minden pogány és eretnek ellenségétől, hanem még Dániát is megsegítette a svédek ellen, hercegnőt érdemelt volna, nem pedig olyan özvegyasszonyt, akiről túl későn derült ki, hogy nem harminc, hanem negyvenhat éves.

Nemcsak Ignacy erénye, hanem a szerző nevét viselő elbeszélő becsülete is veszélybe kerül. Miután megismerkedik az Ignacyba szerelmes Gonzalóval, úgy alakulnak a körülmények, hogy ő lesz a döntőbíró, rajta múlik, a fiú meghajol-e az atyai tekintély előtt vagy enged a csábítónak (ezzel persze önmagáról is ítéletet mond: kerítő lesz vagy a becsület őrzője). Mint a *Testamentumban*, a narrátorral azonosulva megfogalmazza:

„A *puto* karjaiba kergetve eltévelyedésnek teszem ki, úttalan utakra, a szabadosság örvényeibe, az abnormalitás határtalanságába taszítom.

Elszakítva a pederasztától és visszatérítve apjához megtartom a korábbi, hagyományos, istenfélő lengyeliségben.

Mit válasszak? Hűség a múlthoz... vagy a tetszés szerinti formálódás szabadsága? A régi formához láncoljam... vagy engedjem szabadon, és csináljon magával azt, amit akar! Formálódjék maga!

A dilemma úgy végződik a regényben, hogy mindenkit hatalmába kerítő nevetés tör ki, ami ezt a formát – a dilemmát – is legyőzi.”²³

Sienkiewicz narrátora feddhetetlen, Gombrowiczé és Paseké kompromittálja magát. Sienkiewicz úgy oldja meg az archaizálás problémáját, hogy csak a szereplők nyelvhasználatában törekedik erre, az elbeszélő nyelvezete és tudata is XIX. századi, mintha közvetítő-fordítói szerepet töltené be a regényalakok és az olvasók között. A barokk archetextus így nyelvi és ideológiai ellenőrzés alá kerül, elveszíti felforgató erejét és emancipációs potenciálját, csak pótcselekvést, gyermek illúziókat kínál a gátlásokkal, neurózisokkal küszködő, gyarmati sorba sülyedt olvasóknak.

A *Transz-Atlantik*ban a narrátor beszéli a felszabadító hatású, gátlástalan barokk nyelvet, a szereplők viszont mai nyelven szólalnak meg. Így nem lépnek működésbe az elfojtást szolgáló mechanizmusok. Ez az elbeszélő képes nevetni önmagán, pontosan a tökéletlensége miatt tűnik hitelesnek.²⁴ Nem a romantika leegyszerűsített eszméinek világában él, hanem szorosan kötődik a testiséghez, leírásai főként érzéki benyomásokon alapulnak. Pasek korában Lengyelország Európa második legnagyobb országa volt, Gombrowicz akkor szólal meg a barokk emlékiratíró hangján, amikor Lengyelország a háborús pusztítás után újabb kolonizációt kénytelen elszenvedni. A hazai irodalom hallgat a traumáról, az emigrációban megjelent műveket pedig áthatják a kompenzációs ideológiák.

Gombrowiczot leginkább az különbözteti meg Sienkiewicztől a barokk forrás használatában, hogy

a *Trilógia* szerzője csak az álmvilág külsőségeihez keresett használható elemeket. A kollektív egónak olcsó vigaszt kínáló nemzetbuzdító szerepében nem lehet hatásosan fellépni a kolonializmus ellen. A régi dicsőség felidézése gyakran hiperpozitív önsztereotípiá kreálásához vezet, ennek pedig semmi köze az önismerethez vagy az emancipációhoz, hisz ez a fajta önáltatás épp a gyarmati népek egyik legfőbb jellemzője. Gombrowicz viszont le tud ásní a mélyebb rétegekig a komplexusoktól mentes barokk kultúrában, és olyan stratégiát konstruál, amellyel az egyén kivívhatja az emancipációját. Ehhez nemcsak a külső erővel, hanem a nemzeti küldetésstudatot őrző tekintélyekkel is szembe kell szállnia. Az utóbbi idegen Sienkiewicz-től, aki pont az ilyen tekintélyek elvárásainak próbált megfelelni, akkora sikerrel, hogy idővel maga is azzá vált.

A barokk emlékiratok nyelvén megfogalmazott „brutális kritikának” ezúttal hazai és külföldi célpontjai is vannak, ezért a szerzői pozíciót csak olyan ellentétpárokkal lehet meghatározni, mint a „nagyon lengyel” és a „nagyon antilengyel”. Bár Gombrowicz provokációja olyan sikeres volt, hogy sok emigráns tényleg a lengyel patriotizmust megcsúfoló árulót látott benne, valójában pont ő tett eleget a legmagasabb szinten a függetlenségi emigráció feladatainak: mivelVarsóban nem lehetett feldolgozni a történelmi katasztrófát, emigrációban kellett szembenézni ezzel, elvégezve a nemzeti mitológia revízióját is (hasonló feladatuk volt a lengyel pozitivistáknak az 1863. évi felkelés után, amikor tarthatatlanná vált az áldozathozatalon alapuló romantikus program).

Gombrowicz a *Testamentum*ban beszél arról, hogy miféle válsághelyzetben született ez a regény, amely „Argentínából fordul Lengyelország felé”. Miközben a „párizsi kávéházakban” a haladás diadalát ünneplik, mert a lengyel népnek már nem kell feudális lenyomástól szenvednie, a térségben csak annyi történt, hogy az „egyik éjszakát váltotta a másik, Hitler hóhé-

rait váltották Sztálin hóhérai”. Vagyis a centrum most is a haladás győzelmének tekinti Lengyelország kolonizálását, ezzel pedig erkölcsileg és szellemileg is lejáratja magát annyira, hogy rászolgáljon a „brutális kritikára”.

De ez önmagában nem elég. „Ha Lengyelország földrajzi helyzete és története miatt örökös sanyargatásra ítéltetett, nem lehetne-e bennünk magunkban, lengyelekben változtatni valamit, hogy megmentsük ezzel emberségünket?” A katasztrófát az teszi „a vereségnél és a fájdalomnál is rettenetesebbé”, hogy szörnyű disszonanciával jár együtt, rossz pózok, hamis hangok kísérik: „Míg Lengyelországban sistergett a bőr és kiverték az ember fogát, a világ, ha rólunk volt szó, átadta magát a »lengyel romantikáról« és a »lengyel idealizmusról« való ágálásnak, a »vértanú Lengyelország« közhelyének, vagy kelletlenül, kissé lenézően, szánakozva beszéltek rólunk. (...) Hát nem elég, hogy az embereknek ott ököllet verik szét az arcukat, még ki is neveti összevert arcukat az egész civilizált világ?” A lengyelek festenek hamis képet magukról, vagy mindez a nyugati felsőbbrendűségi érzés és szellemi restség terméke? Gombrowicz mint író magát is felelősnek érzi az elviselhetetlen „lengyel legendáért”, és arra a következtetésre jut, hogy „kis javítgatások, toldozgatások” helyett „hirtelen, radikális, alapvető átalakulásra”, mint később, más kontextusban megfogalmazza, kopernikuszi fordulatra van szükség.

Meg kell találni a lengyelekben a leegyszerűsített romantikára épülő torzkép ellentétét, mert az már elviselhetlenné vált a XX. század közepére. Gombrowicz újfajta önismeretet kínál: „A lengyelek, lévén a leginkább képzelődésbe, illúziókba, frázisokba, legendákba, szölamokba merült nemzet, egyben az *in crudo*, *sans phrases*, csonttörő valóságához is a legközelebb álltak. Ezt az adut kellett kijátszani. A legkeményebb realizmus, egyedül ez húzhatott ki minket »legendáink« mocsarából.” Így jut el addig a gondolatig, hogy a lengyelnek ki kell szabadulnia Lengyelországból, antilengyelnek kell lennie.

Maradunk a *Ferdydurke*ben megismert fogalomrendszerrel, most is a forma kényszerítő ereje okoz klausztrófóbiát, ez fosztja meg az egyént az autonómiájától, ezt kell minél inkább eltávolítania magától. Csakhogy a forma mögött most nem szociológiai kategóriák állnak, hanem a nemzeti mitológia. Működésbe lép a tagadás és az elfogadás dialektikája, majd két évtizeddel a mű megírása után Gombrowicz már azzal a lehetőséggel is számol, hogy a „lengyel büszkeség és szabadság” pont a nemzeti mitológiától való elhatárolódásban, a távolságtartásban fejeződik ki: „egyszerre vagyok nagyon antilengyel és nagyon lengyel – és lehet, hogy azért annyira lengyel, mert annyira antilengyel, mert a lengyelség előzetes elhatárolás nélkül, szabadon valósul meg bennem, annyiban, amennyiben ez szükséges számomra.”²⁵

A regény első mondatában olvasható „elbeszélteni” ige a szóbeliség hagyományához köti a művet (ugyanígy indul a *Pornográfia* és a *Kozmosz* is), majd a barokk emlékiratokra jellemző módon a hallgatóságát is meghatározza a narrátor – „a Családnak, rokonimnak és barátimnak” –, aki még nem az egész nemzetet tekinti közönségének, mint a néhány évszázaddal később alkotó szerzők. Az ilyen mesélőnek más a felelőssége, mások az igényei, mint a modern irodalmi élet szereplőinek. Ez a stratégia persze ellentétben áll (itt is) az elbeszelt történettel: a jelenben játszódó önéletrajzi adomákkal és a fikcióval.

Önéletrajzi szálon indul a regény. A narrátor Gombrowicz partra száll Argentínában, majd megtudja, hogy kitört a háború. Maradni akar, de a becsületét sem szeretné elveszteni – és csak kilencvenhat dollárja van. Az a veszély fenyegeti, hogy dezertőrnek tekintik, vagy lesüllyed a mágnások kliensévé váló, önálló királyválasztói akaratát elvesztett vagyontalan nemesek közé – ebből a kiúttalan helyzetből próbál a művész nehezen meghatározható, de magas presztízsű státusába menekülni.

A mesélő már eloldódott a nemzet nevében fellépő represszív közösségtől, hiszen azt gondolja a követség épülete előtt, hogy „minek mennék én a Püspökhöz, ha eretnek, Hitehagyott, istenkáromló vagyok?” A háborús katasztrófa azonban kiszolgáltatottá teszi, a modern lengyel individuum elveszti a talajt a lába alól, és visszazuhan az archaikus klánba: „nem azért vagyok Gombrowicz, hogy a setét, obskúrus, talán bizony Eszelős Oltár előtt térdet hajtsak (csak hogy Harcolnak), nem, nem, nem megyek, ki tudja, mit mívelnek vélem (csak hogy Lőnek), nem, nem akarok odamenni, hitvány, nyavalyás Úgy ez (csak hogy Gyilkolnak, Gyilkolnak!). És e Gyilkolásban, vérben, Harcban a házba beléptem.”²⁶

Gombrowicz mint elbeszélő és regényhős egyéb lehetőségek híján íróként próbál a klán hasznos tagjává válni, és rögtön meg is kapja azt a feladatot, hogy vívjon párbajt a helyi írófejedelemmel, és bizonyítsa be a klán kulturális felsőbbrendűségét (ennek sikerén múlik, hogy ingyenélő sz...házinak vagy géniusz-nak tekintik). Ez sok mindenben emlékeztet az író Gombrowicz második, argentinai pályakezdésére és nyilvános szerepléseire (akkor is lehettek hasonló élményei, amikor lengyel mecénásokat keresett).

A Borgesről mintázott alakkal folytatott szóváltás a dialógushagyomány megcsúfolása, de nem csak a komikum miatt érdekes. A regényhős Gombrowicz nem a szokványos lengyel kulturális reprezentáció toposzait sorolja fel (pedig dicsőíthetné havi hetvenöt pesóért Kopernikuszt, Chopint és Mickiewiczet más lengyel „Szellem-órjások” mellett), hanem az író Gombrowicz által szorgalmazott brutális kritikát műveli. A Fekete

Ruhás ember, a „Gran escitor, maestro” legfőbb jellemzője nem az, hogy a centrum helyi kirendeltségén is kultivált „tisza költészethez” szublimálódott szellem, hanem az, hogy „könyveibe, jegyzéseibe pislogatva” állandóan ritka idézeteket keres, az ellenfelét viszont pont azzal próbálja diszkvalifikálni, hogy irodalmi forrásokra vezet vissza eredetinek tűnő gondolatait: „Azt mondják itten, hogy vajás a vaj... Igen, igen, érdekes eszme... érdekes eszme... Kár, hogy nem éppen új, már Sartorius megírta a Bukolikáiban.”²⁷ A Külföldi Író pont olyan, mint *A költők ellen* című pamflet lengyel megjelenése után támadt vitát lezáró „*Már megint ez az átkos kicsinyítés!*” című írásban emlegetett énekesek, balett-táncosok és virtuózok, akik a periférián, a filozófusokban, gondolkodókban szükkülő nemzetekben tündökölnék.

Mint a *Ferdydurk*-ben vagy e regény egyik későbbi epizódjában, a párbaj itt sem hoz döntést, mert az érvek közt nincs kölcsönhatás, a két író mögött fölsorakozik a két tábor, és csak az egyiknek van igazságosztó tekintélye. De mielőtt a lengyel író kettős marginalizálásán elmélkedhetnénk (a periférián is kisebbségben van), a feloldhatatlannak látszó feszültséget az oldja, hogy új elem kerül a rendszerbe. Mint Gombrowicz több jelenetében, itt is valamiféle ritualizálódó mozgás teremt kapcsolatot két szereplő között, a járkáló író mozgását egy férfi utánozza a terem másik részében. Az ábrázata nemes, de az ajka „kárminpiros”. És ettől mintha új regény kezdődne a regény egyharmadánál. Túl kell lépnünk az eddig használt fogalomrendszeren, még a címet is újra kell értelmeznünk.

Alfred Gall hívta fel a figyelmet²⁸ arra, hogy a regény címe kapcsolatba hozható *Az eltűnt idő nyomában Szodoma és Gomorra* című kötetével, a második rész harmadik fejezetével. A tartalmi kivonatban is szerepelnek *A „Transzatlanti” állomásai (Les stations du „Transatlantique”)*, ezzel a vonattal utazott ifjúkorában Marcel, a regény főhőse és elbeszélője. Ebben a fejezetben olvashatunk Charlus és az ifjú Morel homoszexuális kapcsolatáról, Charlus még egy párbajt is kitalál, hogy visszaszerezze a fiatalembert, ahogy Gonzalónak is meg kellene vívnia a fia becsületét vé-

delmező Tomasz úrral. A kötet „az ég tüzétől megkímélt szodomaiak leszármazottairól” szól.

Mint Gombrowicz legtöbb regényében, a homoszexualitás problematikája a *Transz-Atlantik*ban sem kapcsolódik közvetlenül az önéletrajzi alakhoz, a szerző közbeiktatott egy erősebb akaratú, határozottabb egyéniséget, egy nietzscheánus hasonmást. A két alak egybevetése most is tanulságos: Gombrowicz a háborús katasztrófa hatására elveszti a függetlenségét, bekerül a törzsi tekintélyek klientúrájába, Gonzalo viszont minden nemzeti kötöttségtől mentes szín pompás hibridnek született: ez a portugál, „ki aligha mesztic nem vala, (...) perzsiai török anyától Líbiában született”.²⁹ Gonzalo a Mesterlegények, Munkások, Segédek, Mosogatók, Katonák, Matrózok gazdag imádója, akit eltiltanak attól a heteroszexuális társadalom normái, hogy világosan, érthetően fejezze ki vágyait, amíg elutasítástól kell tartania. Mivel a társadalom nem hozott létre ilyesmire használható konvenciórendszert, önmagát álcázva próbál közeledni a vágy tárgyához. Ez a stratégia minden pillanatban leleplezéssel, megtorlással fenyeget. A vágy és az önvédelmi ösztön ellentétes késztetései bonyolult jelrendszert, bizarr esztétikát hoznak létre.

Hasonló helyzetről számol be Charlus a barátainak. Úgy járja Párizst, mint a kalmárnak öltözött kalifa Bagdadot, időnként „egy fura kis perszóna nyomába ered”, akit csak a rend kedvéért említ nőnemben. Villamosra száll, „mint valami kis tanár, mint egy nyalka, ifjú medikus”, aztán követi, akár Orléans-ig is. Ha hiába fáradozott, a „magányos hazautak enyhítésére” szívesen ismerkedik akár „hálókocsipincérel vagy mozdonyvezetővel” is.³⁰

Persze rájuk is vonatkozik a rejtőzködés törvénye: „Átok sújtotta fajta, melynek hazugságban és esküszegésben kell élnie, hiszen tudja, hogy vágya, mely minden teremtett lény számára az életöröm legfontosabb forrása, szégyenletes és bevállhatatlan”. A típus jelen van a heteroszexuális társadalom szemében gyanún felül álló közegekben, a népben, a hadseregben, az egyházban és a politikában is, „simogató és veszedelmes közelségben él a másik fajtához tartozó férfiak-

kal, kihívóan viselkedik velük, játékosan úgy szól nekik bűnéről, mintha nem volna övé”. A talányos viselkedés kifinomult esztétikai ízléssel jár együtt: a középkori elefántcsont faragványok szakértői bejutnak a beavatatlanok számára megközelíthetetlen helyekre, ahol „az antik tubákosszelencék, a japán metszetek, virágritkaságok kedvelői találkoznak”.³¹

Gonzalo, a típus latin-amerikai képviselője nem kifinomult esztétikai érzékével tűnik ki, ezen a téren Charlus ellentéte. A beavatottak számára vonzó esztétikai kuriózumok helyett a pompában tobzó trópusi barokkhoz vonzódik. *Az eltűnt idő* megfelelő fejezetében már feltűnik az új nemzedék, amely mint ha már nem tartaná tiszteletben a tilalmakat. Gonzalo messze túllép ezen, hiszen nemcsak közszemlére teszi, hanem még túl is hangsúlyozza nemi identitását. De neki is álcáznia kell magát. Charlus kapcsán olvasható az a megjegyzés, hogy e speciális esetben gyakran akadályozza a beteljesülést a kölcsönös vonzalom hiánya, de ilyenkor segíthet a pénz. Gonzalo számára ez nem ilyen egyszerű, hiába van palotája, arra panaszkodik, hogy kénytelen a saját lakójának kiadni magát, mert ha nem leplezi a gazdagságát, kezdődik a „Fenyegetőzés. Üldözés”.

A nemzeti összetartozás és a homoszexualitás problematikája szétválaszthatatlanul kapcsolódik össze, nemcsak a regényben, hisz az író Gombrowiczot is ez teszi igazán deviánsná. Ez a kettősség minden szinten destabilizálja, kétértelművé teszi a jelentéseket. Mint Ewa Płonowska-Ziarek megállapítja, az ódivatú, alacsonyabb rendű barokk kellékei szemétdombon talált, elhasználdott formák, ezek ütköznek a gay erotika egzotikus újszerűségével. Másrészt viszont a guberaló művész épp azért használ szégyenletes, elfogadhatatlan konvenciókat, mert a heteroszexuális normák védelmezői elfajzott regresszióknak állítják be a homoszexualitást. Jellemző, hogy Gombrowicz később ebből a provinciális-szarmata pozícióból támadja a centrum esztétikai tekintélyét (a célpont ekkor már nem a „tisza költészet”, hanem a tág értelemben vett avantgárd), ebben talál esélyt egy másfajta jövőre.

A *Pan Tadeusz*ban románc épül a nemzeti függetlenségért folytatott harcra, Tadeusz és Zosia kézfogója teremti meg a nemzeti egységet. A *Transz-Atlantik*ban megkettőződik a cselekmény, a nemzeti szál mellett zajlik a forradalmi homoszexuális intrika: az őrnagy Európába akarja küldeni a fiát, akit Gonzalo el akar csábítani, s mivel másképp nem érheti el a célját, fel akarja szabadítani az atyai-nemzeti tekintély uralma alól.

A parázna argentin csak új szeretőt lát a leendő lenygel hősből, akinek lassan ideje lenne apja nyomdokába lépni. Minden képzeletet felülmúló gyalázat fenyeget, ami csak vérrel mosható le. De Gonzalo nemcsak az erkölcsöket megrontó pojáca, hanem új, eret-

nek tanok hirdetője is. Zygmunt Bauman kifejezésével: ő már az élménygyűjtők társadalmában él, a test számára nem a katonai erények gyakorlására kiképezett, engedelmességre szoktatott gépezet, hanem a homoszexuális élvezetek forrása. De most csak akkor juthat hozzá, ha felszabadítja a patriarchális hatalom alól. A Hazafiúság–Lazafiúság ellentétpár léha szójátéknak tűnik, valójában azonban kopernikusi fordulatot hoz az emberiség történetében. Mintha Gonzalo a csábítás sikere érdekében az egész régi világot le akarná rombolni.

A regényhős Gombrowicz a két kultúra határán álló közvetítő, aki már távolodik a régítől, az új felé tart. Az egyik oldalon tömörülnek az egymást állandó függőségben tartó lengyelek, a másik ténfelen Gonzalo az úr. Gombrowicz mindkét világot elárulja, az események dinamikája arra ural, hogy viselkedésével végzetes konfliktust provokál. Kezdi elmosni a különbséget a nemzeti összetartozás és a homoszexualitás között. A nemzeti identitás elleni lázadást a férfiak közti kapcsolatok szexualizálása színezi; a nemzeti büszkeséget, a patriotizmus szellemét pedig paranoid gyanakvás és a homoszexualitás üldözése táplálja. A társaság tagjai mindenhol homoszexuális összeesküvést sejtnek, mindenki őriz mindenkét, mintha a társadalmi paranoia tartaná össze a nemzetet.³²

Ez hozta létre a Sarkantyús Lovagrendet, a parancsolatok betartását terrorral kikényszerítő hazafias konspiratív szervezetet. A lovagok azért rabolják el Gombrowiczot, hogy elrettentsék az árulástól, rákényszerítsék az identitás őrzésére: „Szökést vagy bárminemű árulást meg ne kísérelj, mert megismered a Sarkantyújokat; te is, ha valamely társadon az Árulás, Szökés legcsekélyebb szándékját látod, köteles vagy a Sarkantyúdat belédőfni. Ha ezt elmulasztod, ők döfik tebeled.”³³ A csoporthoz tartozás „Ördögi Csapda”, a mitizált közös sors Kínzás és Golgota.

De nem a kikényszerített kollektív mártíromságként megjelenített romantikus messianizmus a megidézett múlt legmélyebb rétege. Van a lengyel irodalomban néhány kivételes mű, amely lehatol a kereszténység felvétele előtti régmúltba, amely nagyrészt a kollektív tudattalanba szorult. A legendák konvencionális irodalmi feldolgozására számos példát találhatunk, de a lengyel identitás legarchaikusabb rétegét csak olyan művek tudják élményszerűen megjeleníteni, mint az *Ősök* vagy az elmúlt évtizedekben Olga Tokarczuk *Őskor és más idők* című regénye. Ahogy az *Ősök* bebörtönzött hőse előtt föltárul a történelem titkos értelme, úgy kapja meg a múlt megismeréséhez vezető beavatást a lovagok fogságába került Gombrowicz: „Hallgatva azért az ősi hangokat, látám Bebörtönöztetésem mélységes mélyét – mert hihetetlen nem Mai az, nem is Tegnap, hanem Tegnapelőtti, s miképpen birkózhatnék meg Mai Napság azzal,

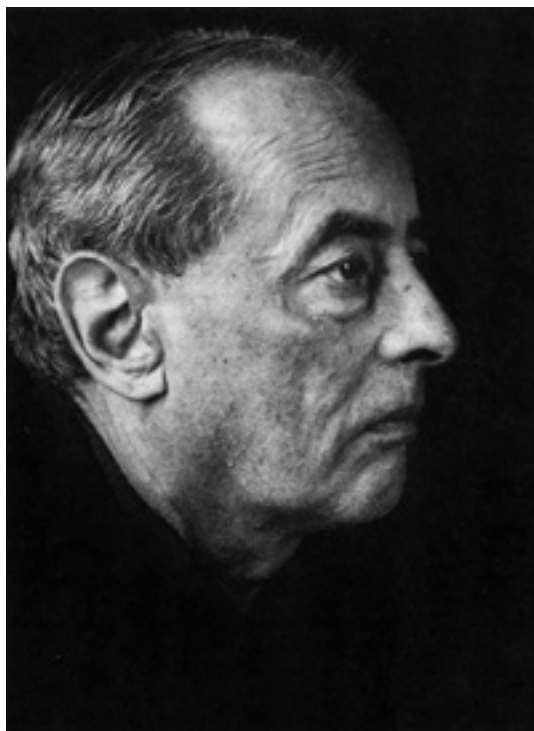

mi bizonyonnyal a régiségben történik... Hej, setét rengeteg, setét, ősi! Hej, százados vadon! Hej, öreg Magtár, öreg Csűr, Zsilip, s a Vízimalom is...”³⁴

A múltnak ez a latinizáció előtti rétege nem része az európai kánonnak, noha Karol Modzelewski *A barbár Európa* (2004) című összegző művében igen meggyőzően érvel amellett, hogy az európai civilizáció harmadik forrása a görög-latin és a zsidó-keresztény hagyomány mellett az államalapítás előtti idők szláv-germán-balti kultúrája. A letelepült népek rokoni-szomszédsági kapcsolatokon alapuló berendezkedése is meghatározó szerepet játszott az európai társadalmak formálódásában. Ezek a barbárok bonyolult, hierarchikus klánokban éltek, aki nem fogadta el a tekintélyek által szentesített törvényeket, azt kiteszítoták a klánból, megfosztották emberségétől.

Gombrowicz előtt senki sem hatolt ilyen mélyre mítoszromboló szándékkal. Ez igen nagy súlyt ad a regényhős döntéseinek. Ha Gonzalót választja, nemcsak kerítő lesz, hanem egy új kor eljövételét hirdető próféta tanítványa is. A mestere megjövendöli neki: „megládd, az Atya ellenében egyszer még pártomat fogod, s a magamfajta a Föld Sójának veszed. Mondd, hát nem hiszel semminemű Haladásban? Tán egy helyben toporognunk kellenék? Aztán miképpen akarsz, hogy Új támadjon, ha a Régit valldod? Hát örökön Atyja Ura korbácsát nyögje a fiú, örökön megett rósa füzért morzsolgasson? Eresszünk az ifjú gyeplőjén, engedjük szabadjára.”³⁵

De nagy erők mozdulnak meg az ősi rend védelmében. Tomasz úr párbajjal akarja visszaszerezni fia heteroszexuális identitását és megmenteni a nemzet becsületét. Agresszív rivalizálásra akarja kényszeríte-

ni Gonzalót, akinek nincs más választása: vagy férfiként ölik meg párbajban, vagy homoszexuálisként gyilkolják meg. A színlelés mestere elfogadja a kihívást, de kiveteti a golyókat a pisztolyból. A „paradisztikus lefegyverzés gesztusa” az egész műre jellemző, megfosztja tartalmuktól és jelentésüktől a hierarchia ritualizált formáit.³⁶

Mivel a régi világban már nincs akkora erő, hogy ellen tudjon állni az új, ismeretlen világ csábításának, Gonzalo akarata szerint alakulnak az események, folytathatja a vágyait kifejező és leplező játéka. A palotájába hívja a társaságot, abban a reményben, hogy ott már sikerül elragadni a fiút az Atyától és „Elfajzattatni”. A palota a trópusi barokk abszurdumig karikírozott példája (mintha Gombrowicz az akkor még fel sem fedezett latin-amerikai mágikus realizmust parodizálná), a kubai táncosokról mintázott, teátrális Gonzalo itt már végre a saját színházában léphet fel, a környezetet pedig úgy alakította ki, hogy fölerősítse erotikus gesztusait. Itt minden az elfajzás esztétikáját fejezi ki.

A lengyelek a „nemzeti formától” idegen világban találják magukat, amely tele van a legmeglepőbb fajkeveredésről árulkodó korcsokkal: a Pudlival keresztezett Bolonyai kutya szőre olyan, mint a Fox-terrieré, a Komondornak patkányfarka és Bulldogpofája van, a Vizsla füle pedig olyan, mint a Hörcsögé. A palotában látható perverz stíluskeveredés arra utal, hogy megtörik a törzsi-nemzetségi identitás alapjául szolgáló szexuális tabukat, démonikus hibrid lényeket nemzenek. Ebben a környezetben már Gonzalo is más jelmezt visel: „visszajő, de Szoknyában! Mi a látománytól só-

bálvánnyá meredtünk; Tomasznak éktelen haragjában a vér a fejébe tolt, s tán a guta is megüti... de hiába, a szoknya nem szoknya vala! Az ördögbe! Szoknyát vett ugyan, fejéret, csipkés, de a szabása kicsinyég Köntösre hasonlít; zöld, sárga, pisztácia színű blúza félig-meddig blúz, félig-meddig ing. Fején virággal ékített, nagy Szalma Kalap, kezében Napernyő, csupasz lábán Szandál vagy Kis-csizma.”³⁷

Gonzalo már korábban arra biztatja Gombrowiczot, hogy szabaduljon meg „útálatos” lengyeliségétől. A csábítás igazolásához kreált ideológiájában azonban többet hirdet a nemzeti és a nemi identitás megváltoztatásánál: „Ördögbe az Atyával s Atyáink Földjével! A fiú, a fiú, az igen, azt értem! De minek tenéked a Hazafiúság? Nem jobb-é a Lazafiúság? Cseréld Lazafiúságra a Hazafiúságot, s meglátod!”³⁸ Elérkezünk a regény kulcsfogalmához, amelyek új irányt adnak a mű értelmezéséhez. Bár ezek új elemek, jól illeszkednek Gombrowicz évtizedek óta épülő antinómia-rendszerébe.

Körner Gábor kitűnően fordította a két fogalmat: létező szóval állított szembe frappáns neologizmust, stílusosan is meggyőzően. De itt annyira különbözik a két nyelv logikája, hogy bizonyos jelentéseket csak körülírással lehet megfogalmazni (Kerényi Grácia és Fejér Irén fordításában csak a tartalom kapta meg azt, ami jár neki: a Pátria önmagában rendben is lenne, de a Fitria viccnek is rossz). A lengyel *ojczyzna* jelentése *haza*, az etimológiája világos, az *apa* jelentésű *ojciec* szóból képezték. Ennek mintájára alkotta a szerző a maga igen sokféleképpen értelmezhető neologizmusát, a fiút jelentő *syn* szóból: *synczyzna*.

Már ez sem adható vissza ugyanígy magyarul, de mindez még visszavezethető a *Vaterland-Kinderland* ellentéppárra, ez pedig új szempontokat ad az értelmezéshez. Gombrowicz jól ismerte Nietzsche életművét, gyakran hivatkozott rá; bár rendszerint vitába szállt vele, igen inspiratív gondolkodónak tartotta. Amikor élete végén, betegséggel küszködve, nagyrészt ágyban fekvé filozófiatörténeti előadásokat tartott Rita Gombrowicznak és Dominique de Roux-nak, Nietzschét is tárgyalta. Mennyire közel állt hozzá, mutatja az is, hogy ezzel a kijelentéssel kezdte az előadását: „Nietzsche, akárcsak Schopenhauer és Kant, lengyel volt!” Minden értékrendet a feje tetejére állító forradalmi alkatként mutatta be, akinek a hihetetlenül éles elméjű, mélyreható kritika az erőssége (alighanem e bálványrombolót követte Gombrowicz a „brutális kritikában”). Bár „buta gondolatnak” tartotta az emberfeletti ember eszméjét, hangsúlyozta, hogy Nietzsche számára az ember csak eszköz egy magasabb rendű létforma eléréséhez. A jövő emberéért érdemes áldozatot hozni, ez fontosabb a felebaráti szeretetnél. Gombrowicz szerint Nietzsche abban is emlékeztet a későbbi gondolkodókra, hogy nem szakította

el a filozófiát az élettől, hisz a filozófusok sem figyelhetik biztonságos távolságból a világot.³⁹

Szóval aligha véletlen, hogy a vágyak beteljesüléseért harcoló, az erkölcsi és kulturális akadályokat elsőprő Gonzalónak a vita hevében mintha ez a szakasz szolgálna ugródeszkeként: „Mit nekünk a szülőföld! *Oda* tart kormányrudunk, a hol *gyermekeink földje* van! Oda felé, oda *ki* viharzik, tengernél viharosabban, a mi nagy vágyódásunk!”⁴⁰

Zarathustra és Gonzalo is a patriarchális kultúrát meghaladó, a tekintélyuralom alól felszabaduló új világ, új korszak eljövételét hirdeti. Nietzschénél ez a létszint már kívül esik a metafizikai alapokon álló európai hagyományokon. Az ember úgy juthat el ide, hogy fokozatosan gyermekké változik: „A szellem három színévváltozását mondom néktek: hogyan válik a szellem tevévé, oroszlánná a tevé és végezetre gyermekké az oroszán.”⁴¹ Gonzalo pedig alighanem valamiféle homoerotikus utópia eljövételét szorgalmazza.

A regény zárata nevetéssel oldja a konfliktust: az Atya már nem tudja rituális véráldozattal helyreállítani a patriarchális normákat, hisz Gonzalóval sem tud végezni, és a fiát sem tudja föláldozni. De a fiúnak sem kell leszámolnia az Atyával ahhoz, hogy szabad legyen. A felszabadító nevetés lezárja a régi világ történetét. A szereplők már képesek távolságtartással tekinteni a hagyományra (eltávolítják maguktól a nemzeti formát – Gombrowicznál ez az egyetlen módja a szabadság kivívásának, bármilyen forma korlátozza is az egyént). A nevetés megnyitja az új világba vezető utat.

Pálfalvi Lajos (1959): irodalomtörténész, műfordító. Budapestben él.

JEGYZETEK

1. Vö. K. Suchanow: *Argentyńrskie przygody Gombrowicza*. Kraków 2005. 115–123.
2. W. Gombrowicz: *Napló (1953–1956)*, ford. Pályi A. Pozsony 2000. 439.
3. Ilyen címmel kap a két költő külön fejezetet Bojtár Endre „*Hazát és népet álmodánk... Felvilágosodás és romantika a közép- és kelet-európai irodalmakban* (Budapest 2008) című monográfiájában.
4. W. Gombrowicz: *Napló (1953–1956)*... 461–462.
5. I. m. 441.
6. I. m. 444.
7. Vö. P. Millati: *Gombrowicz wobec sztuki (wybrane zagadnienia)*. Gdańsk 2002. 273–279. A szerző a *Gombrowicz és a költészet* című fejezetben dolgozza fel a témát.
8. W. Gombrowicz: *Testamentum*, ford. Pálfalvi L. Budapest 1993. 74.
9. Cz. Miłosz: *Levél Gombrowiczhoz*, ford. Pálfalvi L. 2000, 1993, 2. 58.
10. W. Gombrowicz: „*Már megint ez az átkos kicsinyítés!*” ford. Pálfalvi L. 2000, 1993, 2. 59.
11. I. m. 60.
12. Cz. Miłosz: *A kétségbeesés tisztasága. Válogatott esszék*, ford. Bojtár E. et al. Budapest 1999. 252.
13. Cz. Miłosz: *Szülőhazám, Európa*, ford. Bojtár E. et al. Pozsony 1993. 116.
14. Vö. W. Bolecki: *Pre-teksty i teksty. Z zagadnień związków międzyliteraturnych w literaturze polskiej XX wieku*. Warszawa 1991. 164–165.
15. Vö. E. M. Thompson: *Witold Gombrowicz*. Katowice 2002. 125. A szerző Kenneth Burke koncepcióját alkalmazza a lengyel íróra.
16. W. Gombrowicz: *Transz-Atlantik*, ford. Körner G. Pozsony 2006. 49; 51.
17. Vö. E. M. Thompson: *Witold Gombrowicz...* 94–96.
18. Vö. Cz. Miłosz: *A lengyel irodalom története*, ford. Mihályi Zs. Máriabesnyő 2011. 1. köt. 166–167. Kevés nyelvre fordították Pásek emlékiratait, de magyarul megjelent Szenyán Erzsébet fordításában (Máriabesnyő 2005).
19. Vö. E. M. Thompson: *Witold Gombrowicz...* 97–98.
20. Lásd Adam Poprawa Jarosław Marek Rymkiewiczessel készített interjúját. *Falusi széphistória vagy a létünk hermeneutikája. Beszélgetés a Pan Tadeusról*, ford. Kricsfalvi N. *Nagyvilág*, 2001, 10. 1565–1581.
21. Cz. Miłosz: *A kétségbeesés tisztasága. Válogatott esszék*, ford. Bojtár E. et al. Budapest 1999. 318.
22. W. Gombrowicz: *Napló...* 460.
23. W. Gombrowicz: *Testamentum...* 83.
24. Vö. E. M. Thompson: *Witold Gombrowicz...* 95–96.
25. W. Gombrowicz: *Testamentum...* 78–81.
26. W. Gombrowicz: *Transz-Atlantik...* 22.
27. I. m. 48–49.
28. *Śmiech Sarmaty. Obraz sarmatyzmu w Trans-Atlantyku Gombrowicza* című előadásában, 2007 novemberében, a poznaíni egyetem *Nowoczesność i sarmatyzm* című konferenciáján.
29. W. Gombrowicz: *Transz-Atlantik...* 54–55.
30. M. Proust: *Az eltűnt idő nyomában. Szodoma és Gomorra*, ford. Jancsó J. Budapest 2001. 18–20.
31. I. m. 24–28.
32. Vö. E. Płonowska-Ziarek: *Blizna cudzoziemca i barokowa fałda. Przynależność narodowa a homoseksualizm w Trans-Atlantyku Witolda Gombrowicza* [in:] *Grymasy Gombrowicza. W kręgu problemów modernizmu, społeczno-kulturowej roli płci i tożsamości narodowej*, red. E. Płonowska-Ziarek. Kraków 2001. 243–278.
33. W. Gombrowicz: *Transz-Atlantik...* 129.
34. I. m. 135.
35. I. m. 77.
36. Vö. E. Płonowska-Ziarek: *Blizna cudzoziemca...* 269–270.
37. W. Gombrowicz: *Transz-Atlantik...* 108–109.
38. I. m. 78.
39. Vö. W. Gombrowicz: *Przewodnik po filozofii w sześć godzin i kwadrans* [in:] *Gombrowicz filozof*, wstęp i oprac. F. M. Cataluccio i J. Illg. Kraków 1991. 121–123.
40. F. Nietzsche: *Im-igyen szóla Zarathustra*, ford. Wildner Ö. Budapest 1908. 288. Alfred Gall vont párhuzamot Nietzsche gondolatai és a *Transz-Atlantik* között nemrég említett előadásán. A következő két bekezdésben az ő gondolatmenetét követem.
41. I. m. 29.

Az EGYSÉG kétsége

A személyiség lehetetlensége Agota Kristof Trilógiájában

A magyar irodalomban nem szokás nyelvet váltani. Az a német anyanyelvű családból származó Márai Sándor sem tette meg, aki pályája kezdetén a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* munkatársa volt, s azért tért haza Magyarországra, hogy magyarul lehessen írni. S húsz év elteltével, negyvenes éveinek második felében emigrálva is megmaradt a magyar nyelvénél, s könyvei fordításokban elért világsikerét már nem érthette meg.

Ezért is szokatlan a francia nyelvű íróként világhírűvé vált Agota Kristof pályája. Az író 1956-ban 18 évesen, fiatal házasként, egy gyerekkel hagyta el Magyarországot. Svájc francia részében letelepedve, órágyári munkásként műszak után tanulva franciául az új nyelv irodalmi nyelvként való választása nem a kis nyelv – nagy nyelv amúgy nehezen védhető különbségének szólt, és semmiképpen nem jelentette a francia irodalmi hagyományba való betagozódást.

Jóllehet egy beszélgetésben Agota Kristof úgy nyilatkozott, „ha magyarul írtam, senki nem olvasta el”, illetve azt is hozzátette később, hogy: „Ha nem változtattam volna nyelvet, akkor is abbahagytam volna ezeket a szentimentális verseket, és írtam volna egy rendes regényt, amelyik olyan lenne, mint *A nagy füzet*.” (ÉS, LIII. évfolyam 43. szám, 2009. október 22.) A nyelvcseré azoktól a romantikában gyökerező kliséktől szabadította meg az írónt, amelyek a magyar irodalomban megszabják a háború, az elnyomás, az egyén szenvedésének elmondhatóságát. „El kell felejtenünk ezeket a szavakat, mert most már senki se mond nekünk ilyeneket, és mert az emlékek elvisel-

hetetlen teher számunkra. (...) A sok ismételtétéstől a szavak lassanként elvesztik jelentésüket, és csökken a miattuk érzett fájdalom.” (24. – Az idézetek az alábbi fordításból és kiadásból származnak: Agota Kristof: *Trilógia* (*A nagy füzet*. Ford. Bognár Róbert. *A bizonyíték*. *A harmadik hazugság*. Ford. Takács M. József) Budapest, Magvető, é. n.)

S bár az íróra érvényes Beckett mondata, miszerint „franciául írok, hogy elszegényítsem magam”, a franciául létrehozott saját regény nyelv inkább *Az írás nulla fokát* idézi fel előttünk, melyben Barthes a stílust a nyelv elé helyezi. „A stílus fogalma olyan öntörvényű nyelvezet kialakulását jelöli, amely csak a szerző személyes és titkos mitológiájából, a beszéd hipofíziséből merít, ahol a szavak és a dolgok első ízben kapcsolódnak párba, ahol az író létezésének nagy nyelvi témái egyszer s mindenkorra kiformalódnak. (...) Referenciáját a biológikum vagy egy múlt, nem pedig a Történelem szintjén találja meg: a stílus az író saját »dolga«, tündöklése, börtöne és magánya.”

Sőt, Barthes a nyelv „fasizmusát” úgy definiálja, hogy a „fasizmus nem azt jelenti, hogy valamit nem mondhatunk ki, hanem azt, hogy valamit kötelező kimondanunk”. Ez a „kötelező kimondás” annak az irodalmi tradíciónak az elfogadása, amit a nyelvváltás lehetetlenné tesz. Aki nem az anyanyelvén ír, az az új nyelvben kevésbé ismeri az asszociációs bázist, nem tekinti magától értetődőnek a szavak stiláris különbségeit. Agota Kristof nem csupán „elszegényíti magát”, hanem ellenséges nyelvnek tekinti a franciát: „Ezért hívom a francia nyelvet is ellenséges nyelv-

nek. És van még egy oka, amiért így hívom, és ez az utóbbi súlyosabb. Ez a nyelv az, amelyik folyamatosan gyilkolja az anyanyelvemet.”

A *Trilógia* első regényének nemcsak a nyelve, de a története is a minimalizmus „irodalom utáni állapotát” idézi: egy fiatal nő a közeledő front elől menekülve egy határ menti kisvárosban, saját anyjánál helyezi el gyermekeit. A nő hajdan elszőkött hazulról, mert a kisvárosban boszorkánynak tartott öregasszony ugyanolyan kegyetlenül fogta lányát, ahogyan most az ikerpárt: dolgozniuk kell, hogy enni kapjanak, ruháikat elveszi, gyakorlatilag állati szinten tartja őket. Ám a két fiú számára ez az élet negatív paradicsommá válik: megtanulják elviselni az éhséget, a fájdalmat, a hideget. Az élet biológiai létezés lesz a számukra, sőt a társadalmi létezés is a biológia mintájára sajátítják el: a megtanult koldulás a gyűjtögetés, a vadászat szociálisan transzponált változata. A többi emberrel való kapcsolattartás elsajátítása szintén a mindent a túlélésnek alávető tanulási folyamat része, ahogyan a hideg vagy a szomjúság elviselése is. A két testvér létezni tanul. A tanulás közben kísérleteznek magukon és egymáson, s a kísérlet fázisait, eredményeit lejegyzik. Az alkotás nyelve és a nyelv megalkotása is megjelenik abban a nagy füzetben, amely maga a regény. A *Tanulás* című fejezet utolsó mondata akár az egész mű ars poeticája is lehetne: „Azok a szavak, melyek érzéseket jelölnek, igen homályosak, jobb, ha ke-

rüljük a használatukat, és ragaszkodunk a tárgyak, az emberek és önmagunk leírásához, vagyis a tények hű leírásához.” (30.)

A *nagy füzet* grammatikai alanya a többes szám első személy. Kettős alanya van: az ikrek mindent együtt csinálnak, sem cselekedeteik, sem személyiségük nem választható külön. A *nagy füzet* ikrei nem megkülönböztethetőek, csak egymáshoz képest van identitásuk. A külvilág szemében felcserélhetőek, s egészen A *nagy füzet* utolsó mondatáig nem lenne adekvát az egymástól független, önálló személyiségre irányuló kérdés. Itt ugyanis az ikrek elválnak egymástól. Disszidálni kívánó apjukat feláldozzák: maguk elé küldik az aknamezőn, majd egyikük átmegy a határon. Azt viszont nem tudhatja az olvasó, hogy melyikük ment el, s melyikük maradt itthon: „Egyikünk a vászonzacskóval a kezében, Apánk nyomaiba és holttestére lépve átmegy a másik országba. Másikunk marad, visszamegy Nagyanya házába.” (153.)

A *Trilógia* második részében, a *Bizonyítékban* már egyes szám első személyű a narráció. Az ottmaradt hőst névvel ruhazza fel a szöveg, s egyes szám első személyben megszólalva elindul a személyiséggé válás útján. A név egyéníti viselőjét, a narrációban használt egyes szám első személy pedig túljutva a többes szám első személy kollektivitásán az én tudatosulását mutatja. Ugyanakkor az anya és az apa halála, illetve az ikertestvér, a párhuzamos én távozása után ez az én csakis

a hiányra épülő, negatív identitást mutathat. Ráadásul a második regény befejezése a grammatika szintjére visszahelyezve megint ennek az önazonosságnak a problematikusságát mutatja fel: a szöveg én-elbeszélője kilép a történetből, miközben az első részben el távozott testvér visszatér gyerekkora színhelyére, hogy felkutassa testvérét. S a hazaérkezésnek és a kutatásnak az elbeszélése szintén egyes szám első személyben történik, s a kívülről feloldhatatlan és megfajthetetlen grammatikai forma a személyiségek szétválaszthatatlanságát mutatja. Ráadásul a két testvér neve anagramma: az egyiket Lucasnak, a másikat Clausnak hívják. Nemcsak ők maguk, de nevük betűi is felcserélhetőek.

A *Trilógia* utolsó része, a *Harmadik hazugság* már címével is kétely tárgyává teszi az első két regény értelmezését. Elhangzik a szövegben a három hazugság, mely a határon átjutott testvér identitására vonatkozik: a nevére, az életkorára és az apjára.

Ám joggal feltételezhetjük, hogy a harmadik hazugság maga a regény. S ebben az esetben az első két regény is hazugság volt. Találhatunk is erre utalást: a napló beszédhelyzetéből megszólaló regényen kívül semmi nem támasztja alá az ikrek létét: senki nem emlékszik rájuk a kisvárosban, illetve a kézirásos napló bejegyzései egyetlen kéztől származnak. Ám a hazugságban sem lehetünk bizonyosak: mivel az ikrek kézirása a megtévesztésig egyforma lehet, nem derül ki az igazság. Jól mutatja ezt az alábbi kettősség is:

„Az írás azonban elejétől a végéig ugyanattól a kéztől származik, és a lapokon az öregedés egyetlen jele sem fedezhető fel. A szöveg egésze egyhuzamban íródott, ugyanazon személy által, hat hónappal nem régebben, tehát csakis Claus T. írhatta itt-tartózkodása alatt.

Ami a szöveg tartalmát illeti, az egész csak fikció lehet, mivel sem a leírt események, sem a lapokon szereplő személyek nem hozhatóak kapcsolatba K. várossal, kivéve mindazonáltal egy személyt, Claus T. állítólagos nagyanyját, akinek sikerült a nyomára bukkanunk. (...) Lehetséges, hogy a háború alatt valóban a gondjaira bízta egy vagy több gyereket.” (316–317.)

A regénytrilógiának ebben a fázisában az olvasó éppen a variációk sokaságától bizonytalanodik el: az egyikben az ikrek a háború előtt szétváltak, a másikban egyikük meghal, s az életben maradt testvér skizofrén módon hordozza őt saját személyiségében tovább. Mintha a regény szándékosan – és ironikusan – regényessé válna: minden megtörténhet, de minden fikció. Jól példázza ezt, hogy a regény egyik mellékalakjának, egy örült, gyilkossá váló írónak, Victorinak a regényrészletében felbukkannak *A nagy füzet* motívumai. Az apának az első regény végén olvasható megérkezését és sikertelen szökési kísérletét a többes szám első számú elbeszélés helyett egyes számban, s az apa helyett egy idegen férfival olvashatjuk:

„A férfival, aki át akart menni a határon, a pályaudvaron találkoztam. (...) A férfi elől megy, nincs szerencséje. A második drótakadály közelében egy akna felrobban alatta. Én a nyomaiba lépkedve nem kockáztatok semmit.” (359–361.)

A *Harmadik hazugság* különös reflexiót mutat a regényesség lehetőségére, sőt, mintha a regénycselekmény tartományából szándékosan a thrillerek rémálmai felé csúszna át a szöveg, Főhőse a hazatért fiú, aki maga is ír, de otthon maradt testvére az ország legjelesebb költője lett. S az átértelmeződő gyerekkoron, az ebben a verzióban életben maradó anyán túl megint csak lehetetlen lesz az ikrek azonosságát kibogozni:

„– Valóban a maga fivére volt?

Azt mondom:

– Nem. De annyira hitt ebben, hogy nem utasíthattam vissza.” (451.)

S néhány bekezdéssel később a monológ így folytatódik:

„Mindennap visszajövök a temetőbe. Nézem a keresztet, melyre »Claus« van írva, és arra gondolok, hogy ki kellene cseréltetnem egy olyanra, amelyen »Lucas« áll.” (452.)

A regénytrilógia végére egymástól szétválaszthatatlan ikerpárként összeírta és értelmezés, a cselekmények szintje és az azokat hordozó metaforák. S befejezése a halálban újra saját magukká váló ikrek, sőt az eggyé váló család képe:

„Aztán arra gondolok, hogy hamarosan újra együtt leszünk mind a négyen. Ha Anya meghal, semmi okom nem lesz arra, hogy folytassam.” (452.)

A halálban megvalósítható önazonosság azonban nem a rilkei saját halál, s nem is az azt előlegező hőlderlini példa. Agota Kristof ikrei még a szintén romantikus alapokra épülő doppelgänger-toposzon is túllépnek. Nem párhuzamos éneji egymásnak, hanem „Ők ketten egy és ugyanazon ember” (25.).

Az ikrek szerepeltetése egyrészt a huszadik század és az egyéniség problematikáját értelmezi át, másrészt a nevelődés fogalmát teszi kérdésessé. A kérdés nála az, hogy van-e személyiség a történelemben? Van-e olyan Én, ami nem pusztán elszenvedi, hanem végigéli a történelmet, sőt, akinek a szemszögéből elmesélhető a történelem, a 20. század történelme?

Arisztotelész szerint „nem az a költő feladata, hogy valóban megtörtént eseményeket mondjon el, hanem olyanokat, amelyek megtörténhetnek és lehetségesek a valószínűség vagy a szükségszerűség alapján. (...) a költészet inkább az általánosat, a történelem pedig az egyedi eseteket mondja el”. Agota Kristof egyik mondta mintha ennek a parafrázisa lenne: „Kitalált dolgok. Történetek, melyek nem igazak, de azok is lehetnének.” (385.)

Mi az általános ebben az ikertörténetben? Háború, ellenséges hadsereg, elhurcoltak és idegen nyelveken osztogatott parancsok, majd lassan rutinná váló megszállás, a lezárt határok elfogadása, a diktatúra igazából unalmas hétköznapjai. Vannak-e hiteles szavak arra, hogy az irodalom elmondja a történelem lényegi eseményeit? Nem kell-e azzal szembenéznünk, hogy „A koncentrációs tábor csak irodalmi szövegként képzelhető el, valóságként nem” (Kertész Imre)?

E tipikus közép-európai történet mögött az iker-narrációk variációiból kibontakozva ott áll a történet elmondhatatlanságára vonatkozó bizonytalanság. A két testvér felcserélhető, a világ nem különbözteti meg őket egymástól. S mivel vagy teljes szimbiózisban, vagy felcserélhetőségükben jelennek meg, az egymáshoz képest meglévő identitásuk inadekvát tényezőnek számít. A második rész elején olvasható homoszexuális betét pedig a nemi identitást is elbizonytalanítja.

„Peter Lucas mellé lép, és odaadja neki az igazolványát. A másik kezével finoman megsimogatja a fiú arcát. Lucas behunyja a szemét. Peter szájon csókolja, hosszan, Lucas fejét kezei közé fogva. Aztán egy pillanatig Lucas arcát vizsgálgatja, majd visszaül az íróasztala mögé. – Bocsásson meg Lucas, a szépsége túlságosan felkavart.” (176.)

Az elbizonytalanító effektusok az ikrek magukra vonatkoztatott narrációjával párhuzamosak. *A nagy füzet* saját közös identitásuk dokumentuma, azt nem mutatják meg senkinek, külön írt naplójuk, feljegyzéseik címzettje egyszerre saját és másik énjük. Leírják, s ezzel a leírással létre is hozzák a világot; majd amikor a szöveg szerint költővé válnak, nem pusztán rekonstruálni, hanem megteremtteni is akarják a két testben lakozó egy személyiség állapotát.

S ez a két testben lakó egy személyiség szakad szét: az egyik itt marad, a másik elmegy, az egyik talán meghal, a másik biztosan életben marad, az egyik költő lesz, a másik álmodik magának egy másik életet. S az ugyanazokból a betűkből álló két név csak egy sírfeliraton, illetve a költő felvett nevében egyesül: Claus Lucas.

S ez a halálban való egység nemcsak azért érdekes, mert a sírfelirat pusztán névként ugyan, de mégis életeti tovább a név viselőjét. A sírfelirat általi és a költészet általi megszólítotttság hasonlóképpen működik. Agota Kristof regénytrilógiájában nem egyértelmű, melyik testvér élő, és melyik halott. Ám az élő naplóbejegyzéseivel, verseivel, írói munkásságával további életet ad a másiknak is.

Az egyik testvér tehát halandó, a másik örökéletű – de nem tudjuk, melyik, melyik, sőt ők maguk sem tudják biztosan. Nem önmagukkal, hanem felcserélhető másik énükkel azonosak. Nem az egyéniség, az egyedüli és megismételhetetlen én az adekvát kategó-

ria, hanem pontosan ennek az ellentéte, az időben és térben párhuzamos én: az iker.

Agota Kristof *Trilógiájában* az ikerproblematikája arra kérdez rá, kialakulhat-e autonóm és felelős személyiség. A személyiség kialakulását, majd bukását tematizáló műfaj szempontjából különösen érdekes a megkettőződött személyiség problematikája. A műfaj egyik legfontosabb alfajának, a nevelődési regénynek a szempontjából a világgal harmóniára törekvő egyéniség kialakulása az ikrek esetében eleve problematikus. A regény műfaja által elmondott bukástörténet és a nevelődés világszemlélete között fennálló feszültséget az ikeridentitás tovább mélyíti. *A Trilógia* vége felé a testvérek felcserélhetőségére, egyikük esetleges fiktív voltára vonatkozó gyanú nem csupán az egyéniség felépülésének lehetőségét teszi kérdésessé, hanem a megkétszerezettség miatt az egyéniség adekvát voltát vonja vissza.

A nevelődési regényt Bahtyin az időbeli kettősségre alapozza. A nevelődési regény hőse „nem egy korszakban él, hanem kettő határán, az egyikből a másikba átforduló ponton. Ez a fordulat benne és általa történik. Arra van kényszerítve, hogy új, előzmények nélküli emberi lény legyen.” Az időbeli kettősséget besorozva az ikerszemélyiségek számával, megsokszorozódik a lehetséges személyiségek száma. De szempontunkból talán még érdekesebb a bahtyini definíció második fele: Az ikerpár egyik fele sohasem lehet új, előzmények nélküli emberi lény. Testvére jelenléte folyamatosan az előzményekre figyelmezteti.

Agota Kristof hősei úgy egyéni életükben, mint történelmi idejükben két korszak határán állnak. Ám éppen iker voltuk miatt nem nőhetnek fel, nem lehetnek előzmény-nélküli lények. A kettészakítotttság az életkorok egymásutánosságára is vonatkozik: a gyerekkort a felnőttkor csak biológiailag, de nem ontológiailag követi. Idevág Kertész Imre gondolata arról, hogy minden diktatúra infantilizálja alattvalóit, nem adja meg nekik a felelős felnőtttség szabadságát. Az ikreket a már említett nevelődési folyamat a háború alatt gyerekként arra készíti fel, hogy a háború utáni diktatúrát felnőttként is elviseljék; ám ebből csak az következik, hogy a gyerekként megtanult háborús szabályok a totalitárius rendszerekben a háború utáni békében is érvényesek. Háború és béke között nincsen nagy különbség. Ám az első regény végén az egyik testvér a háttáron átszökve a világ boldogabbik felébe jut. Amikor a harmadik regényben visszatér, az ő élete sem tűnik boldognak, s a szabad világról nyilatkozva azt mondja: „Az ott egy pénzre alapozott társadalom. Ott nincs helyük az életre vonatkozó kérdéseknek. Harminc éven át halálos magányban éltem.” (313.)

A nagy füzetben leírt nevelődés nem egy történelmileg-politikailag meghatározható régió életére készítenek fel, hanem a létezés egészére. Európa mindkét

felén hasonló tulajdonságokra van szükség az életben maradáshoz. A *Trilógia*, jóllehet Svájcban írták, mégis tipikus közép-európai regény. Az ikerlét ezen a szinten újabb értelmezést kap: a szétszakítottság, az egygyé válás lehetetlensége a szabadság/rabság és a szegénység/jólét bináris oppozíciójára is vonatkozik.

Az egyik testvér életét a szabadság hiánya, a másikat a pénz uralma határozza meg. S ez a világkép nem csupán a romantikából eredeztethető elvágyódást támasztja alá, hanem szabadság és a jólét ikerlétének, a Földön megvalósuló boldogságnak a lehetetlenségét is mutatja.

Agota Kristof *Trilógiájának* több szinten is az ikerlét köztességéből értelmezhető ikertoposza az európai irodalomban Ovidius *Metamorfózisára* megy vissza. Kasztór és Pollux nevét nemcsak a hőstettek sora, hanem az egymás iránt érzett testvéri szeretet miatt is szárnyára vette a hír. Pollux halhatatlan volt, míg Kasztórnak a holtak birodalmába, az alvilágba kellett mennie. Pollux megkísérelte, hogy ikertestvérét rendszeresen meglátogassa az alvilágban. Pollux csak akkor volt hajlandó elfogadni a halhatatlanságot, ha Kasztór is részesülhet benne. Testvéri szeretetük jutalmául a csillagok közé emeltettek, így keletkezett az Iker-csillagkép.

Egymás nélkül tehát ugyanúgy elképzelhetetlenek, mint Agota Kristof regényeinek testvérei. Sőt, ha az

egyik testvér a halhatatlanságba, a másik a holtak birodalmába kerül, ez is analóg a trilógiája ikermotívumával. A csillagkép két összetevője csak gyerekkorokban állhat össze egységgé, az első rész vége után nem tudjuk már, ki Pollux, és kicsoda Kasztór.

Az irodalmi posztmodern egyik alapvetésének számító *Száz év magány* összekevert ikerpárjainál a nemzedékek során is összekeveredik, kicsoda Aureliano, és kit jelöl a José Arcadio név. Az összecerélt iker motívuma az egyre kiismerhetetlenebb és bizonytalanabb Macondóval halad párhuzamosan, s ettől az önazonosság-hiánytól lesz egyre nyomasztóbb a García Márquez-regény címének magánya. Ám az Agota Kristof-regénytrilógia az önazonosság-hiányt nem csupán szerencsétlen véletlennek, hanem a létezés feltételének tekinti.

Agota Kristof ikreinek csillagképe nem az égi csillagokat köti össze. Sokkal inkább az alvilágot az éggel, az örület beszűkülő perspektíváját a költészet tágasságával. S így az ehhez megteremtett nyelv szűk prizmáján keresztül mégis a létezés tágasságára nyílik kilátás.

Horváth Csaba (1967): irodalomtörténész, kritikus. Fő kutatási területe a modern és kortárs regény, illetve regényelmélet. A KRE BTK oktatója.

„MAGASRÓL NÉZVÉST”

Alkat dolga, hogy a környező világ szüntelen érkező ingereire miként is válaszol egy író. Egy műbe zárja és gondolatilag-stilisztikailag esztétikai szöveggé érleli, vagy pedig folytonos feldolgozás alatt tartja a nagyvilágból érkező „ingereket”, és minden rezdülésre egyből reagál. Kertész Imre korábbi feljegyzései, különösen a *Gálynapló* gondolatainak egész tárházából ad gazdag válogatást. Az író nem csak folyton-folyvást ír, hanem észleli és értékeli a környezete valóságát, számtalan közeledési útvonalat kémlel ki a születő mű számára, a készülő anyagot szüntelenül értelmezi, kritika alá veszi, és minden gondját-baját, kétségeit megosztja az olvasóval. Olyan fajta írói hozzáállás ez, amely szinte kiteljesíti személyiségét a maga és a műve számára, sokkal gazdagabban és árulkodóbban vall a műhelytitkokról, a műbe sosem kerülő motívumokról, az egész életmű teljességéről. Ilyen nézőpontból Kertész egyáltalán nem elzárkózó művész, hanem szerföltöt nyitott, nem hagyja magára a kész műveit sem, hanem óvó gondossággal követi a tőle már függetlenedő regény további sorsát. Talán nem csak alkat dolga ez nála, hanem *sorsszerű* kifejeződése annak, hogy az életmű Nobel-díjjal kitüntetett központi darbjának értékeit bő évtizedes késéssel fedezte csak fel az irodalmi világ, s a következő évek vajúdasairól, kétségeiről, a megtett út fájdalmas bizonytalanságairól is egy önpotrétal felérő művel válaszolt (*Kudarc*).

A most megjelent napló tematikusan az egész kertészi életmű legfontosabb problémáit, világlátását, irodalmi szemléletét, a Holocaust-irodalomnak nevezett jelenség mély abszurditását és egzisztencialista behatároltságát elemzi egy kései, „örgekori” szemüvegen keresztül, amely azonban csöppet sem tompítja a megélt sérelmeket, a témához való hozzáállásának „különütasságát”, s azt a fájdalmas vi-

Kertész Imre: *Mentés másként Feljegyzések 2001–2003* Magvető, Budapest, 2011

szonyt, amely hazájához és a magyar irodalomhoz, a honi valóságához köti, és eltaszítja tőle. Sosem volt talán ilyen éles és szélsőségesen elutasító ez a hang, már-már azt is mondhatnánk, hogy a kilencvenes években a német kiadók egyöntetű lelkesedése révén világhírűvé lett író, aki hamarosan a Nobel-díj várományosai között találja magát, nem tud felülemelkedni korábbi sérelmein, sőt a műveinek e kései vizsgálata arra ösztönzi, hogy minden kapcsolatát megszakítva Magyarországgal, Berlinbe költözzék, és kiírja magát a magyar irodalom kincsesházából. Adódik már itt a kérdés, hogy: mindez lehetséges-e? Felfogása szerint életműve a kelet-európai zsidó irodalom része, amely fogalom azonban alig nevesíthető szerzőket takar. Josef Roth, Kafka, Schulz, Babel valóban más-más táj ízeit megelevenítve hordoznak műveikben egy különös zsidó-szemléletet, de igazi bölcsőjük a német, a lengyel, az orosz irodalom, amelynek hagyománya nélkül alig lennének értelmezhetőek. Ha Kertész kevés jelentőséget tulajdonít is a nyelvnek (csak mint a számítógép, mondja, amelyen eme sorokat írja), ugyanakkor tagadhatatlan csodálattal van Krúdy, Márai, Pilinszky, Ady életműve és világlátása iránt. Már maga e kötetlen naplóforma is leginkább Máraival rokonítja, akiről több előadást is tart a német olvasóknak. Szellemileg ez az írói világlátás, a „még magasról nézvést, megvolna az ország”, leginkább a nietzschei „Übermensch” szemléletével rokon, amely különösen divatos volt Ady idejében, de tagadhatatlanul a legtöbbit mégis Thomas Bernhardtól tanult, aki olümposzi magaslatokba jutott az osztrák haza iránti gonoszkodásaiban. Mindez azonban nála sosem mentes

némimemű bohóckodástól, polgárpukkasztástól, Kertész Imrénél azonban mindez véresen komoly.

A legbonyolultabb, legösszetettebb probléma a naplóban Kertész „zsidósága”, viszonyulása ehhez az identitáshoz: „az asszimiláns zsidó létformájának írója vagyok; e létforma hordozója és ábrázolója, e létforma felszámolásának krónikása” (19.). Az, hogy Magyarországról mélységesen lesújtó kép él benne, az elmúlt évek politikai eseményeit, a jobboldali sajtó förmedvényeit ismerve nem lehet meglepő. Sokkal vitathatóbb azonban az, ahogyan például a Fidesz első regnálását tudomásul veszi: „Egy értelmiségi generáció átveszi a »zsidókról« a hatalmat. Különös folyamat, amit helyes némi szomorúsággal, ám nagy megértéssel figyelni.” (5.) Az is meglehetősen furcsa ebben az összefüggésben, hogy Kertész is érzelmileg Izraelt tekintti minden zsidósármazású ember hazájának. Az „asszimiláns” zsidó kategóriája itt egy kicsit értelmét veszíti. Miközben Berlinbe költözve észre kell vennie a német, sőt a nyugat-európai értelmiség ébredező antiszemitizmusát („Ó, Németország, amely visszanyerte erkölcsi fölényét. Milyen szép is ez. Világosan látom, hogy Hitler félbehagyott munkáját az európaiak segítségével bevégzik” – 122.), az ikertorony felrobbantása, majd az iraki háború következményeként megjelenő Izrael-ellenes tüntetések kapcsán megdöbben, hogy a tüntetők között világszerte zsidó értelmiségiek is feltűnnek. Egyértelműen azon az állásponton van, hogy minden politikai vélemény, amely Izraelt teszi felelőssé a palesztinok sorsáért, csak rejtett antiszemitizmust jelenthet, tehát egy egész régió politikai megítélése válik tabuvá, s „amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell” (Wittgenstein). Még szomorúbb, és ez talán az egész napló legsiralmasabb, legfájóbb egyoldalúsága, hogy „asszimiláns” zsidóként egy csöppet sem fontolja meg szélsőségesen durva megfogalmazásait a magyarországi, Kertész szerint, volt kommunista zsidósármazású értelmiségiek megítéléséről, még általánosabban azokról, akik a Holocaustot másként szemlélik, más vélekedést enged-

nek meg róla, mint írónk. Itt a sértettség, a több évtizedes mellőzés, a szocializmus évei alatt való morálisan lenyűgöző magatartása újra csak megzavarja erkölcsi szemmértékét. Nem nevesít, de egyértelmű, hogy kiről is beszél: „Megint a Holocaust próféta-asszonya, guruölgye. Barna fafaragássá aszalódott indiánarcát, horgas orrát a közönségnek szegezve... kifejtette, hogy a Holocaust nem történelmi esemény, s hogy a Holocaust érthetetlen.” (62.) Vagy a Spielberg-film kapcsán (*Schindler listája*), a film végén a rendező egyik névtelen megszólalójáról: „Ha egy szegletes arcú idős asszony, akinek állkapcsa akár a diótörő, a műfogait csattogatva, gonosz indulattal elbeszéli a mindenki általt ismert közhelyeket, az ember szinte azt gondolná, hogy ha már megesett, akkor jobb, hogy vele esett meg...” (63.) Ezt elhallgatni, olyan felületesség és hiba volna, a szerzővel szembeni olyan nagyvonalúság, amelyet nem engedhet meg magának egyetlen kritikus sem. Hiszen teljesen nyilvánvaló, hogy Kertész nem veszi észre, vagy tudatosan vállalja, hogy azok nyelvén beszél, akik őt Auschwitzba juttatták. Azoknak ad újabb és újabb érveket a szájába, akik őt a legvehemensebben támadták, mint az első magyar nyelvű irodalmi Nobel-díjast. Valószínű, teljességgel tudatában van mindennek, ám a rejtett sérelmek, a behegedhetetlen sebek, a vélt vagy valós megvetés azok részéről, akik a magyar kultúrpolitikát – *Kertész és az újnácik* szerint – a szocializmus évei alatt uralták, újra és újra kiváltják belőle ezeket a vádakat. Olyasféle meghasonlás ez, zsidó antiszemitizmus, amely kéjesen érzékeli a másikkal vélt vagy valós azonosságát, s magán is gúnyolódik, amikor másokat kifiguráz, egyszóval inkább magyar, mint kelet-európai vagy zsidós mocskolódás. (Mint az öreg paraszt, aki bottal veri szőlejét a jégesőben: „Lássuk, Uramisten, mire megyünk ketten !”) S ettől kezdve minduntalan gondolkodóba esik az olvasó. Mint Radnóti Sándor szembesíti Kertészt a Nobel-díja kapcsán megszólaló Reich-Ranicki véleményével az *És*-ben, teljességgel alaptalan az az állítása (179.), hogy a német irodalmár

helytelenítette volna a magyar író kiüntetését. Hasonlóan igazságtalan és bántó a Ligeti Györggyel való végleges szakítás története is. „Végül meggyűlöl, minden valószínűség szerint ő is a Nobel-díj miatt, mint annyian. Betegsége, (sic!) és a saját gyávaságom miatt túl sokat eltértem tőle.” (221.) Így aztán törli a telefonkönyvből a nevét, mintha ezzel törölné Ligeti életművét is, legalábbis olyan teatrális és

kicsinyes mindez. Az az olvasó gyanúja, hogy Kertész emberileg képtelen volt feldolgozni ezt a kései nagy elismerést. Majd talán egy nagyobb, a volt kommunista rendszer irodalompolitikájának logikáját e témában alaposan elemző cikk kiderítheti, hogy miért is került a *Sorstalanság* oly sokáig az értetlenség szélárnyékába, hogyan is lehetett nem észre venni az akkor már magyarul is olvasható egzisztencialista regényekkel párhuzamos, egyetemes értékeit. Hogyan is válhatott a sértettség egy életmű torz tükreivé, amelyen keresztül a szerző ezen túl szemléli a világot.

Mert számtalan efféle, nem egészen őszinte megnyilatkozása van, intellektusával nem uralja már érzelmeit, csapongó, önmagának ellentmondó, ravaszkodó, néha a kishitűségig bizonytalan, máskor a nagyság tömjénétől elcsigázott. Hogyan is férhetnének meg azok az ellentmondások egymást követő oldalakon, amikor az egyik nap még berlini erkélyének vasrácsainál próbálkozik, hogy a mély-

be vesse magát, a másik nap Madeira szigetén, a szállodai szobája teraszáról gyönyörködik a szilveszteri tűzijátékban. Emberileg még talán szimpatikus is ez a kitérülködés, a sok-sok önellentmondás, hiszen nehéz lehet feldolgozni, hogy Auschwitzot és a Nobel-díjat a *Sorstalanság* című regénye kapcsolja össze. Némi öniróniával szemlélve épp így beszédes, hogy a Parkinson-kórtól sújtott emberi test, és az alapvetően hedonista személyiség miként lubicokol e kései, megérdemelt dicsőségben. A pénzről van szó, és bátran vállalja ennek az előnyeit, nyíltan hirdeti evilági hatalmát, amikor olasz étteremben a legfinomabb borokat issza, amikor az Égei-tengeren hajózik Schiff András vendégeként, vagy a berlini, előkelő lakás kényelméért rajong. (Felesége üveg íróasztalt vesz neki!) „Szeretem a szép életet, amelyhez sötét gondolatok társulnak” (191.) – vonja meg végső tanulságként öregkori éleztzemplétét.

Irodalmi szempontból az a leglényegesebb felülete a naplónak, amely a közben készülődő utolsó regénye, a *Felszámolás* írása közbeni tizenhárom évig húzódó gyötrelmeiről számol be. Az elkészült, valóságos mű értékeitől függetlenül nagyon érdekes és izgalmas műhelymunkába enged betekintést. Alapvetően teljesen világosan látja a történet szerkezetét (23.), hiszen pontos leírást ad róla, tudja, hogy mennyire fontos lenne valamilyen lezární ezt az életművet, úgy, hogy a főmű titka fedésbe kerüljön. Kertész mély, kimondatlan meggyőződése, hogy a *Sorstalanság* megírhatatlan mű, s mint ilyen csak virtuálisan létező, maga az elkészült, a Nobel-díjra érdemesített szövegtest nem azonos vele. Talán a világirodalomban is egészen páratlan dolog, hogy valaki egy túlélő-műért, a halálának szükségszerűségéről szóló alkotásáért lesz világhírű író. Lényegében a kalandkönyvek bátorságával és pontosságával mélyed el a lét értelmezhetőségének, az emberi történelem Auschwitz létrejöttének pillanatában értelmezhetetlenné váló megismerésében, és mondja ki, hogy mindaz, ami megtörtént, lényegében szükségszerű volt, és ekként újra és újra megtörténhet. Kertész írói bátorsága az, hogy a létező művet leválaszt-

ja a lehetséges műről. Ezt az írói látásmódot kell majd a mű megjelenése után minden írásában magyaráznia. Az el nem készült, mert megírhatatlan mű ott lappang a megírt és elkészült mű minden sorában, de nem teljesezhet ki, mert Auschwitz igazából elbeszélhetetlen, elmondása közben megsemmisíti önmagát. Az az írói bátorság, hogy a műnek az élet ellenében kell elkészülni, mert vannak ugyan efféle tettet öltött életművek (Borowski, Celan), amelyek emberileg feltárják és szellemileg kitapinthatóvá teszik a borzalmakat, azonban ez az alkotó pusztulásával, fizikai megsemmisülésével jár. Kertész harminc évig tartó előkészület után kerül olyan helyzetbe, hogy rálásson arra, amit írni szeretne, megfelelő, de már nem pusztító közelségből szemlélje anyagát. A *Kudarc*, a *Gályanapló* és a *Felzámolás* ennek az írói létnek a veszélyességéről, abszurditásáról tudósítanak. A *Kaddis* lényegében ezen az úton némi kitérő, nem a mélység felé tesz lépéseket, hanem a stílus révén kap könnyítést, amikor magára veszi a Thomas Bernhard-i beszédmodort, és megkerüli a megszólalás nehézségeit, annak lehetetlenségét. Az utolsó regény csak vázát adja ennek a nehézségnek. Kertész maga is érzi, naplójában sűrűn emlegeti, hogy írói módszere itt kétszeresen kudarcot vall. „Moglehet, higgadtan szembe kell nézni a ténnyel, hogy elveszítettem a plasztikus tehetségemet.” (38.) Nagyon pontos látélet ez, hiszen a regény stílusa, a hihetetlenül szürkére, sematikusra sikeredett figurái, a különböző műfajok és beszédmodok keveredése semmiképpen nem állnak össze kimunkált prózává, ugyanakkor nem élesztik föl eme élményvilág fájdalmas töredezettségének abszurd voltát sem. A főszereplőként elgondolt író, B. megsemmisített Holocaust-regénye nem vet a műre beazonosítható árnyékokot. Hiába is véli úgy Kertész az egyik jegyzetében, hogy „Judit vőlegénye Auschwitz” (201.), ennek a felismerésnek a formateremtő ereje az emberi viszonyok kisszerűségén elenyészik. Egy ember tudhatja, mi is az az iszonyat, amiről B. nem beszélhet, mindent azonban nem lehet a hatvanas évekbeli kiadóbéli kvaterkáló környezetbe

elhelyezni. Hogy mégsem haszon nélküli ez a regény, ahogy a napló is számtalan nagyon fontos megfigyelést tartalmaz, csak a *Sorstalanság* szempontjából és a kertészi életmű egészének logikájából következnek.

Külön eltöprengeni való adalék e műhöz, hogy a 2003-ban lezáródó feljegyzések miatt csak majd tíz év múlva jelenteti meg, miért is kellett ilyen sokat várnia, amikor az értéktételek nagy része, amelyre már fentebb kitértem, különösebb megfontolások és érlelődési folyamatok nélkül kerülhetett a számítógépbe. Még az egy más követő oldalakon is komoly elmentmondásokat fedezhet fel az olvasó. A fordítás problémáiról töpreng egyhelyt: „mindez még nem igazolja Szegedy-Maszák roppant művelt és roppant ostoba cikkét, amelyben azt bizonygatja, hogy minden fordítás hibával, a nemzeti irodalmak értékei átadhatatlanok. Részemről az egész világirodalmat fordításokból ismerem meg, és ezen semmit sem változ-

tat, ha, mondjuk, *A Karamazovokban* az ördöggel való beszélgetés ószlávja nem a legpontosabban van lefordítva.” (166.) Majd két oldallal odébb: „Emellett mélységes sajnálkozás fog el, hogy ezt a könyvet senki sem olvasta, illetve olvassa, illetve fogja elolvasni. Mert magyarul íródott, s itt nem talál közönségre, s mert a fordítások aligha adják vissza a megfogalmazások erejét.” (168.)

Félő, hogy e napló azoknak a meggyőződését erősíti, akik már eddig is hevesen tiltakoztak a kertészi életmű originális újszerűsége, és világirodalmi rangja ellen, azok pedig, akik értőn és megbecsüléssel követték az egyes könyvek megjelenését, kissé értetlenül fogadják eme írói önarckép túlzásait, igazságtalan oldalcsapásait. ■■■

■ **Sántha József:** 1954-ben születtem Karcagon, az ELTE BTK-n végeztem. Jelenleg Mogyoródon élek. Kritikus vagyok.

KASSAI ZSIGMOND

A MEGÉRTÉS REMÉNYE

„A napló nem arra való, hogy *magamat* ábrázoljam, hacsak ez a határozatlan s körvonaltalan lény – *magam* – nem tükrözi a világban fennálló káoszt” – írja Kertész Imre 2001. október 20-i bejegyzésében, és ezzel nemcsak a napló önmaga számára adott funkcióját jelöli ki, de visszamenőleg és előre is hitelesíti azokat a látészólagos ellentmondásokat, amelyek a *Mentés másként* naplójegyzeteiből gyakorta kiolvashatók.

Hogy a 2001 és 2003 között született naplóbejegyzések eredetileg nem a nyilvánosságnak szólnának, azt már az első valószínűvé teszi: „Ezt a fájlt szeretném »titokfájl« néven megnyitni”. A titkos, azaz nem publicitásra szánt napló megszólalója legfeljebb a szöveg önmaga általi olvasására számíthat, így nagy eséllyel nem támaszt

**Kertész Imre: *Mentés másként*
Feljegyzések 2001–2003
Magvető, Budapest, 2011**

publicisztikai ambíciókat. Ezt célszerű figyelembe venni a napló olvasásakor. Az ilyen napló szándéka mindenekelőtt az önmegértés lehet, ami a leg erősebben azokon a pontokon valósul meg, ahol a megszólaló a szövegben önmaga korábbi állapotával szembe-sül, és saját idegenségére ismer rá. Effajta szembesülésről ad számot a 2001. december 18-i bejegyzés, amely a következőket rögzíti: „Éjszaka; nagy képtelenségérzet. Nem tudom, ki az, aki itt ül; nem értem, hogyan nyomkodhatja a számítógépem billentyűit; nem hiszem el, hogy ez az érzéket-

len figura azonos valakivel, akinek az életét hurcolom. Stb.”

Az idegenség élménye és a meg-megújuló kétely teljesen áthatja a napló szövedékét, legyen szó akár az időskori hanyatlás tapasztalatáról, az önazonosság és a sehová nem tartozás bizonytalanságáról, vagy a *Felszámolás* című regény keletkezéséhez kötődő pillanatnyi reflexiókról. Nagy vonalakban ez a három problémakör szolgáztatja a *Mentés másként* elbeszélői keretét, úgy, hogy a hanyatlás képei és az író küzdelme a regényírással menthetetlenül összekapcsolódnak az identitáskereső attitűddel. A naplójegyzetek legerősebb pontjai, a berlini kol-dust meglevenítő epikus betétek vagy a régműltből felbukkanó emléknymok és az aforisztikus szövegrészek is ezt a távolról sem egyszerű viszonyrendszert támasztják alá.

A napló legsúlyosabb állításai tehát az önazonosság problémája köré szerveződnek. Sajátos körülmény, hogy a bejegyzések éppen azokban az években születtek, amikor Magyarországon újra erősödni látszódott a kirekesztés, körvonalazódott egy újabb totalitárius rendszer lehetősége, sőt a 2001. szeptember 11-i események nyomán egy új világrend lehetősége is. És mindez teljesen érthető módon régi félelmek és gyötrelmek felidézéséhez és újraértelmezéséhez vezet: „Gyűlölnek, mert zsidó vagy, gyűlölnek, mert boldog vagy, gyűlölnek, mert máshol megbecsült vagy – gyűlölnek, mert vagy” – vonja le Kertész a keserű következtetést 2001. augusztus 1-i bejegyzésében. Ami – mint tudjuk – részben a Holocaust máig tartó magyarországi feldolgozatlanágából, részben a Kádár-éra alatt és azóta elszenvedett mellőzöttségéből adódik, és még nyilván egy sor más körülményből. És bár ezek a sérelmek elvitathatatlanok egy kérelhetetlenül független, megalkuvást elutasító értelmiségitől, a megállapításai ezzel együtt arra világítanak rá, hogy történjék bármi, a rezignáltság megváltoztathatatlan. Mindez olyan visszavonhatatlan realitás, amin még a Nobel-díj ígérete (2001. október 11.) és átvétele által előidézett újabb megrázó kódolás (2002. december 25.) sem változtathat.

Különösen izgalmas bejegyzések, amelyekben Kertész Imre és Pilinszky János Auschwitz-felfogására találhatunk párhuzamot. 2001. június 17-én Kertész azt írja, megdöbbsent, amikor azzal szembesült, hogy Pilinszky szinte szóról szóra ugyanazt mondta, amit ő a *Pour le mérite* érdemrendért való köszöntőbeszédében. Mind a ketten a „jövátéhetetlen realitásról” beszélnek, írja, amely egyúttal reményt jelent, hogy egyszer talán mégiscsak meghozza a jövátételt. Kertész szavai szerint a katarzis révén, Pilinszky szerint pedig a költészet által, ami majdnem ugyanaz. Ugyanezt a gondolatot fűzi tovább a 2001. augusztus 6-i bejegyzés, amelyben az olvasható, hogy „Auschwitzről nem lehet többé Auschwitz előtti nyelven beszélni, mert ez a nyelv, legalábbis Auschwitzra vonatkozólag érvényét veszette”. A feltűnő ebben talán az, hogy a két egészen eltérő karakterű gondolkodó, teljesen más előfeltevésekből jutott nagyon hasonló következtetésre. Miközben a szilárdan keresztény indíttatású Pilinszky Hölderlint idézve azt mondja: ahol nagy szükség van, ott közel van a szabadító, addig Kertész időben eltérő bejegyzései erős bizonytalanságot mutatnak a kereszténység és a megváltás ígéretének megtételésében. 2001. április 24-én azt írja, ha a kereszténységet „tágabban szemléljük: az elpusztult európai kultúra. Ne áltassuk magunkat: a hit hivatalos, intézményes és egyházi formulái kiürültek – minden hitre, minden egyházra, hitközségre egyformán vonatkozik ez. Lehetséges, hogy lesz még egy Avilai Szent Teréz, egy Keresztes Szent János stb., akik hitükkel megújítják a hitet; de azért ebben ne nagyon reménykedjünk.” Ezzel szemben 2003. február 28-án azt írja: „Valójában javíthatatlan konzervatív vagyok. Ha volna isten, istenhívó lennék.”

Visszatérve az Auschwitz előtti és utáni nyelvre: Kertész megállapításai nemcsak az Auschwitzról való beszéd lehetséges nyelvét érintik, de az antiszemitizmus régi és új nyelvét is. Új nyelv alatt azt a nyelvhasználatot értem, amely indirekt eszközökkel, utalások és keresztutalások bonyolult – egyszersmind nagyon is átlát-

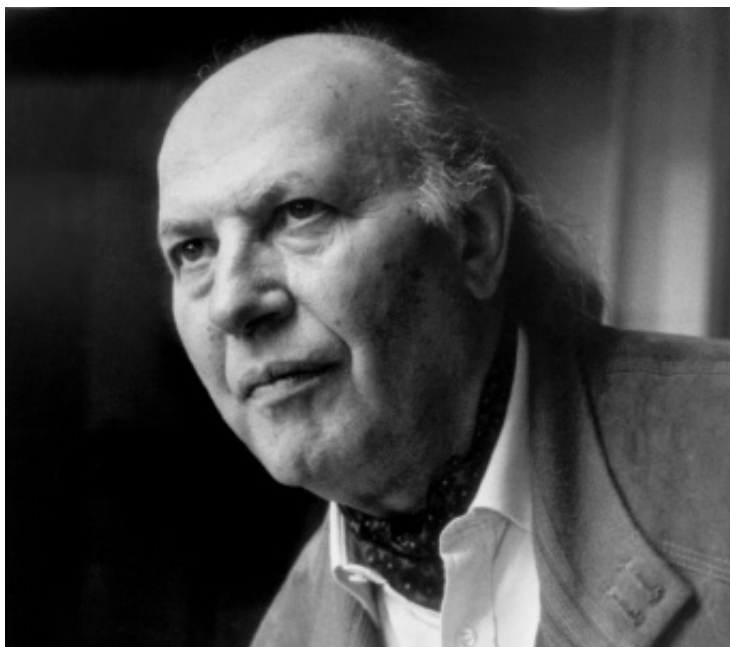
zó – rendszerével igyekszik érvényt szerezni gyalázatos mondanivalójának. Ez a nyelv kétségtelenül létezik. Amiért ugyancsak érthető a naplónak az a megállapítása, amely minden Izrael bíráló mondatot az új antiszemitizmus maszkjának lát. Másrészt viszont, fontos szem előtt tartani azt is, hogy az Izrael elleni kritikával való visszaélés lehetősége és ennek ismétlődő gyakorlata még nem elegendő indok a kritikai észrevételek előíró jellegű korlátozására. Hiszen a megalapozott kritika hiánya a körülményektől függetlenül a legrosszabb lehetőségek egyike.

Nem győzöm hangsúlyozni, Kertész megállapítását a mindennapi tapasztalatok szintjén, az újnáci szenny-lapok és rölapok Magyarországon újfent elhatalmasodó tényerését látva nagyon érvényesnek látom. És pontosan ezért meglepő számomra, az a 2002. július 15-én kelt bejegyzése, amely a következőket írja: „Berlinből megtudom, hogy egy baloldali zsidó publicista támadást intézett ellenem a Die Zeit nevű napilapban, a *Jeruzsálem, Jeruzsálem...* címen közreadott cikkem állásfoglalása miatt. (...) A baloldali zsidó, ez a kis menekülő féreg újra meg újra a bokámba harap, dühében, hogy emlékeztetem rá, hova is tartozik.” A következő napi bejegyzésben pedig: „Egy patkány a bokámba harapott; a sérülés nem mély, de felsebzi a felületet, a kiszivárgó sebvaladék szimatán a lesben álló patkányhorda nyivogva nekilődül. Sokan vannak. Eddig hiába keresték a marásra alkalmas testfelületet. Azonkívül rossz az életem.” Nos, ezekben a mondatokban nemcsak a korábban említett keserű tapasztalat hangjai szólnak meg („rossz az életem”), de olyan eszközhöz is nyúl, amely éppenséggel az Auschwitz előtti régi antiszemitizmus nyelvi gyakorlatával rokon. Hiszen közismert, hogy a korai antiszemitita propaganda egyik leggyakoribb eszköze volt a zsidók élősdiakkal, férgekkel, különféle visszatásítónak tartott élőlényekkel, pókokkal és patkányokkal való azonosítása, nem is beszélve a testhatárok erőszakos megsértésének szimbolikájáról. Lehetséges persze, hogy az sem teljesen mindegy,

ki mondja ezeket a szavakat, és az is igaz, hogy mindez a nemzeti önostorozás irodalmi hagyományába bőségesen beleférhet. Ugyanakkor úgy látom, a nyelvhasználat legalább ilyen lényeges ebben az esetben. Kritikai észrevételeket sokféleképpen meg lehet fogalmazni, de ezt a példát én nem érzem egészen reflektálnak, hacsak nem ironikus színezetű – mert ez is bőven beleolvasható. Mentségül szolgáljon, hogy ez az időszak az, amikor a 2001-es tragikus amerikai események után Európában valóban elhaltasodik az Amerika- és Izrael-ellenesség, és az ebből adódó reflexszerű félelem indokai több mint érthetőek.

A naplóban egyébként ennek megfelelően a nyugat-európai tapasztalatok által kiváltott derű („Berlin-eufória”) olykor az „Európa gyilkos hangulata” (2002. június 6.) miatti csalódottságba csap át. Hol a bizakodás, a jólét és kiegyensúlyozottság hangjai erősödnek, hol a Budapesten, Berlinben és Jeruzsálemben egyaránt otthontalan író vigasztalan akcentusa. Az identitás rögzíthetlenségének ezt a kétélű tapasztalatát a legszemléletesebben talán a 2003. január 20-i bejegyzés ábrázolja: „Azért is unom az olyanféle jó tanácsokat – mint például a legutóbbit is –, hogy ne Berlinben éljek, hanem Jeruzsálemben, mert Jeruzsálemben ugyanolyan kevésbé lehetnék őszinte, mint Budapesten. Ezek az emberek semmit sem értenek a distantia termékenységéből, a sehová nem tartozás pátozából, egyáltalán fogalmuk sincs róla, hogy mi a stílus; holott a nagy stílus mindenféle »hazánál« többet ér.”

A Meineke utcai koldus történetének részletei mintegy epikus beteként ékelődnek a napló szövegébe. A figurával 2002. február 20-án találkozunk először, a koldus a szomszéd házban lévő üzlet előtt ül, reggel érkezik, este távozik, nem kéreget, tulajdonképpen az állandóság megnyugtató képzetét kelti. Egészen úgy tűnik, hogy ez a koldus tükröként áll a napló megszólalója előtt. Az első róla szóló bejegyzés rögtön megállapítja, hogy „ezek az állandó figurák hozzátartoznak egy nagyváros életéhez;

amíg Budapest város volt, ott is léteztek ezek a sajátos figurák...” A beszélő aztán rögvést a budapesti közpolitikai állapotokra asszociál, amelyben nincs helye ilyen független figuráknak. Kertész még ugyanaznap újabb bejegyzést szán neki: „Megnéztem a koldust. Fiatalférfi, nem anorákot visel, hanem jó minőségű bőrzekét – írja, majd hozzáfűzi: – Elegáns helyen a koldusnak is adnia kell magára, különben nem nyeri el az emberek részvétét: inkább undorral elfordulnak tőle.” 2002. március 26-án újabb bejegyzésben: „A koldusnak tegnap valami ütésznyom virított az arcán, közvetlenül a jobb szeme alatt. (...) Metafizikai sértődöttség és testi nyomorúság tükröződött az arcán; mindez kétségtelenül a sebesüléssel állhatott összefüggésben. Ma nem láttam őt a helyén.” Később, immár az Izrael-ellenes pánik kitörésével, és ez erről szóló bejegyzésekkel párhuzamosan fokozódik a koldus szenvedése. Április 5-én Kertész megállapítja, hogy a koldus minden nap egyre megviseltebb, mintha minden este megvernék. Május 12-én, amikor egy újabb mocskoló levél érkezik Kertész Jeruzsálem-cikkére, a naplóbejegyzése elején megállapítja, hogy nem látja a koldust, majd rögtön olyan menedékhelet fikcionál, ahol a koldust minden este megverik, még az is lehet, hogy

agyonverték vagy elüldözték egy másik városrészbe. Június 15-én Kertész aztán azt írja, a koldust soha többé nem fogja látni. Augusztus 10-én egészen máshol, egy kurfürstendamm kapualjban találkozik vele, s a megnyugvás első reakciójaként megállapítja, hogy „nem lenne szabad így tönkretennie a renoméját; ez az ember kizárólag egy kis utcában tehet szert valamiféle megjelenésre...” Aztán 2003. szeptember 26-án bezár a csemegebolt, ahol a koldus valaha ült. És ezzel maga a koldustörténet is véget ér, ami egyben a napló utolsó bejegyzéseinek egyike.

Ezt tulajdonképpen már csak három követi. Az első egy lírai hangozlású vízió a közelgő halálról, a második reménykedés: „Egy radikálisan személyes hangú könyvet, amíg végül semmi sem marad (*A végső kocsma*). A végére járni a szó szoros értelmében”, és az utolsó bejegyzés: egy német nyelvű levél másolata, amelyben Kertész egy, a Buchenwald valóságáról szóló interjú elől tér ki. A levél befejező mondata így szól: „Ich hoffe sehr, Sie werden mich verstehen.” Bízunk benne és reménykedjünk, hogy a koldus egyre inkább igen.

■ **Sántha József:** 1954-ben születtem Karcagon, az ELTE BTK-n végeztem. Jelenleg Mogyoródon élek. Kritikus vagyok.

vet, főleg saját magán nem. Hisz még-
is mitől lenne neki jókedve.

Csakhoggy.

Volt egyszer egy magyar fotográfusnő,
úgy hívták, hogy Nagy Hédi. De un-
ta már, hogy ő fotográfus, Nem lehet
ebből megélni, mondogatta mindig
magában, mert a magyarok leginkább
magukban szoktak beszélni. Úgy dön-
tött, hogy elkezd inkább írni. Abból
majd megélek, mondta megint ma-
gában. Leginkább könyvkritikát sze-
retett volna írni, mert szerette a szép
könyveket. Főleg az olyanokat sze-
rette, amikben rajzok is vannak, mert
azokat minden rendes magyar szereti.

Meg is tetszett neki egy könyv, az volt
a címe, hogy Magyarmesék. A magya-
rokról szólt, és voltak benne rajzok is.
Mivel ő maga is magyar volt, gondol-
ta, ír róla egy kritikát. Meg is írta, az-
tán elment Kalligram Sándorhoz, és
mondta neki, hogy Te, Sándor, írtam
én erről a könyvről, mit szólsz hozzá?
Meg lehetne ezt jelentetni egy irodal-
mi folyóiratban? Sándor elolvasta, és
azt mondta, hogy Meg. Ennek Hédi
annyira megörült, hogy meg is kínálta
a Sándort egy cigarettával, mert tudta,
hogy minden rendes főszerkesztő ciga-
rettázik. A dohányzóban Hédi elmesél-
te, hogy a könyvnek az volt a legjobb
része, amelyikben az angol hídépítő

mester addig sétálgatott, fűtörészett,
szórakozott a saját hídján, amíg a ma-
gyarok el nem zavarták, hogy ne legyen
már jó kedve az ő hídjukon. Cigaretta-
zás után a Sándor gyorsan le is közöl-
te a cikket, mert szeretett volna minél
hamarabb újra rágyújtani, a magya-
rok meg végre elolvasták a könyvet, és
rájöttek, hogy mennyire szánalmasak.

■ Nagy Hédi (Budapest, 1983): volt
tárlatvezető a Millenárison, képerke-
tező egy budai galériában, patológiai fotós a
SOTE-n, művészeti- és műszaki munkatárs
a Kossuth Kiadónál. Jelenleg szabadfog-
lalkozású olvasó.

WIRÁGH ANDRÁS

ÓDIVATÚ MODERNSÉG

„De hiába erőlködöm: realiztikus
eszközökkel lehetetlen visszaad-
ni, amit Jámbor érzett és érzékelt
akkoriban, mert az érzékelés min-
den elemét átalakította, tartalma-
kkal ízesítette és súlyosbította; a va-
lóság – a Beleznai és a benne tanyá-
zók – mítoszszá minősült át” (126) –
a narrátor kiszólása azért érdemel-
het említést a bő hetven éve (igaz,
egy újság hasábjain, és folytatások-
ban) megjelent regény újrakiadása
kapcsán, mivel annak az igyekezet-
nek a befulladásáról tudósít, amely
a későmodernség mai megítélésének
horizontján csak a legkritikább eset-
ben jár együtt kritikai hurraóptimiz-
mussal. Hiszen a „realisztikus esz-
közökkel” bélelt történetmondás re-
latíve egyszerű vagy látványos visz-
szacsatolási lehetőségei a befogadás
során könnyen a hagyományos „iro-
dalmiság” (fikció!) meghatározó as-
pektusait szétzördelő biografikus ol-
vasat malmára hajthatják a vizet. Az
más kérdés, hogy a (Tverdota György
közelmúltbeli kétrészes monográfiája
dacára) „ismeretlen” Németh Andor
olvasását elősegítendő a kiadói mar-

Németh Andor:

Egy foglalt páholy története
Scolar Kiadó, Budapest, 2011

ketingnek (beleértve ezzel Bán Zol-
tán András értő és inspiratív utószá-
vát is) óhatatlanul fel kell fednie a re-
gény izgalmas referenciáit: a Hadik
Kávéházat, Karinthy pletykalapok-
ba illő magánéletének fejezeteit, il-
letve a külföldről hazatérő szerzőt,
aki magát – vélekedik a recepció –
Jámbor alakjában próbálta meggrö-
zítetni. Mindebből azonban semmi
rossz nem származhat a regény kárá-
ra, mert a szöveg zavarba ejtően te-
remti meg a feszültséget a századfor-
dulós couleur locale, a ponyvás atti-
tűd, illetve az újrafelfedezés buktatói
elé állított Németh Andor írásművé-
szete (és biografikus „mintázata”) kö-
zött. Másfelől a *Foglalt páholy* csak
a ráerőszakolt utólagos értelemtu-
lajdonításnak köszönhetően válhat
életrajzi regénnyé: a feltételezett lai-
kus olvasót feltehetőleg a sztori ránt-
ja magával, és nem a kapcsolópon-
tok keresgélése.

A fenti idézet ráadásul a regény –
ha lehet ezt mondani – *legmitikusabb*
betétjét vezeti fel, amelyben a kávé-
házi klikk egy rekonstruált *Odüssze-
ia* ithakai díszletei között jelenik meg.
Az *Intermezzo* címen beékelte novel-
la a regény valóságában az utolsó al-
kalmossal hoz dicsőséget szerzőjének
a társaság szétesése, vagy legalábbis
markáns átalakulása előtt. A szöveg-
részletben Odüsszeusz kalandjai és
Timár Titusz egzaltált életmódjának
mementói olvasódnak egymásra, mi-
közben a nevek cseréje tulajdonkép-
pen banális eljárásának köszönhetően
a regény legolvasmányosabb epizód-
ja meghozza a kedvet az olvasáshoz,
és „berúgja” az egész szöveget. A hő-
seit némi öniróniával kezelő narrátor
eddig a pontig ugyanis (talán túlzott
óvatossággal) a 19. századi regénypo-
étikát mímelő módon, de ezt meg is
haladva a regénytér határainak kije-
lölését tartja fő feladatának. A fog-
lalt páholy képének (metaforájának)
megidézésével ugyanakkor egy olyan,
a szöveg végéig működő játék alapja-
it hinti el, amely izgalmasan rezonál
a végkifejletig a regény gyengébb ré-
szein is átlendítve az olvasást. Az *Inter-
mezzón* „túl” azonban egyre erő-
teljesebbé válik a narrátor perspek-
tíváján átszűr, Jámborra irányított
önreflexió, hiszen a páholy karnevá-
li élménykomplexuma a bomlás fázi-
saiból visszatekintve tűnik a mélabús

nosztalgijába burkolt múlt aranykor kronotopozsának. Ebben a fázisban vetül erőteljesebb fény a többi páholytagra is, hiszen addig a Titusz–Aurélia, Jámbor–Gizi párosok narratívája irányította a történeteket, egyzersmind a páholy csoportdinamikáját is. Bár az intrika és a pletyka a történet elejétől fontos szerepet tölt be az egyoldalú kommunikáció hegemóniája ellenében, a páholy széthullása ennek a törekvésnek a szélsőséges eredményét demonstrálja.

A *Foglalt páholy* jó értelemben vett könnyedsége így abból az elvből is magyarázható, amely a kávéházi társaságok „tündöklésének és bukásának” közhelyébe enged betekintést, a szerényebb keretekhez és lehetőségekhez mérten részletesen prezentálva a kapcsolatok dinamikájának lehetséges fordulatait és következményeit. Persze Németh Andor regénye nem tekinthető szociológiai kiskátának vagy egy mintavétel jegyzőkönyvének. Mégis, a páholy „foglaltságának” determináló tulajdonsága legalábbis számtalan kérdőjelet vethet fel azzal kapcsolatban, hogyan kerülhet be egy *outsider* (Jámbor) a legfelső körbe, és ebből a pozícióból hogyan hathatnak megnyilvánulásai hatványozottan bomlasztó mértékben. A sorok között ennek megfelelően halványan kirajzolódnak a pá-

holy íratlan törvényei, a rítusok szabályrendszerei, valamint a viselkedési mintázatok is, amelyek megszabják a szó, a mozdulat, és a tett lehetséges irányvonalait is. Ráadásul ez jelen esetben részletes lélekrajzzal is párosul: a mindentudó elbeszélő mértékkel boncolgatja szereplőit, miközben az analízis sohasem csorbit a sztorin. Ehelyett ezek a narratív megállók szerves részeivé válnak a páholy „működését” feltáró regénynek.

A keletkezéstörténet a regény kényszerű kidolgozatlansága mellett érvel. A beszélő valóban kissé döcögösen zárja le szövegét, de a sejtető három pont „értelmére” nem adhat megnyugtató választ az adat, amely szerint a szerzőnek az Újság szerkesztőinek türelmetlen sürgetéséből kifolyólag hirtelen kellett elvágnia a szálakat, és gyorsan prezentálnia kellett egy lehetséges befejezést. Az ily módon reflektált nyitottság, beleértve a zárlat aktuálpolitikai kitekintését inkább az olvasó feleszmélését segítheti elő: a regény ugyanis minden utalásával és vonatkozó szöveghelyével ellentétben egy századfordulós környezetet idéz meg – táplálkozon ez a kávéházak életét bemutató tematikából, vagy a nosztalgikus narrátori hangból. A regény végén képletesen lemegy a függöny, az olvasó így a fikciós térből (az előzményeket tekintve) *hirtelen* kikerülve ébredhet rá arra, hogy a háttérben végig munkált a „valós” korhangulat, és pörögtek a jól ismert történelmi események.

A *Foglalt páholy* nem nevezhető időtlen történetnek, ahogyan a tág értelemben vett általánosítás lehetőségeivel sem kecsegtet. Jámbor és Titusz barátságának története, jobban mondva e történet újabb kori fejezete egy csonka nevelődési regénynek is felfogható, noha a páholy központi figurája látványosan passzív elszennvedője „alattvalói” hódolatának (ilyen értelemben pedig alkalmatlan mint a egy akár fragmentált személyiségkép megalkotásához), Jámbor viszont túlzott szentimentalizmusával és navitásával kerüli ki a „beleérző” befogadói fokalizációt. Annál inkább Aurélia, aki a társaság centrális alakjának helytartójaként mozgatja a szá-

lakat – bár megnyilvánulásai és tettei őt sem teszik szimpatikussá, az ő fragmentált alakja válik a regény rejtélyévé. Összevéve tehát maga a páholy válik figurává, testrészek kavalkádjává, hangzavarrá, a kítőző és elfojtott érzelmek skáláját reprezentáló dinamikus közeggé. Ugyanakkor a regénycím a páholy megragadhatatlanságának illúzióját is megképzí, hiszen olvassunk bármennyi anekdotát is Jámbor viharos hónapjairól, Titusz és Aurélia ambivalens „szerelek is meg nem is” viszonyáról, vagy Bingerről, a volt osztálytársról, aki akaratlanul csapja le a férfi kezéről Gizit (akinek hiánya ezen a ponton válik kompenzátíve nyomasztóvá Jámbor számára), a nagy sürgésforgás közepette maguk a szereplők válnak halvány kontúrokká a Beleznai szivarfüstjében. Olvasóként csak távolról szemlélhetjük a történeteket, igaz, a szöveg mindent megtesz annak érdekében, hogy a megfigyelői szerepkörhöz kényelmes fotel, és ne egy használt lóca járjon.

Németh Andor regényének (és ezzel a szerző jelenleg még nehezen hozzáférhető további életművének) sorsa azon múlhat, képes-e betagozódni a *Foglalt páholy* a kort különböző módon meg- és felidéző egyéb, ma írott regények, kelendő lektúrák közé. Bár a biografikus olvasásmód is jó csaliként szolgálhat a könyv kézbeviteléhez. Németh Andor-renchszánszról még túlzó lenne beszélni, de jelen kiadvány sokat tehet annak érdekében, hogy a közeljövőben lassan újraértelmezzék a szerző irodalomtörténetben betöltött jelenlegi ködlovag-szerepét. ■ ■ ■

■ **Wirágh András** (Hatvan, 1982): az ELTE BTK magyar–összehasonlító irodalomtudomány szakán végzett, jelenleg a KRE Irodalomtudományi Doktori Iskolájának doktorandusa. Kutatási témája a fantaszitikum különböző megjelenési formái és értelmezési lehetőségei a 18–19. század magyar és angol irodalmában.

INHALÁLOM

INHALÁLOD

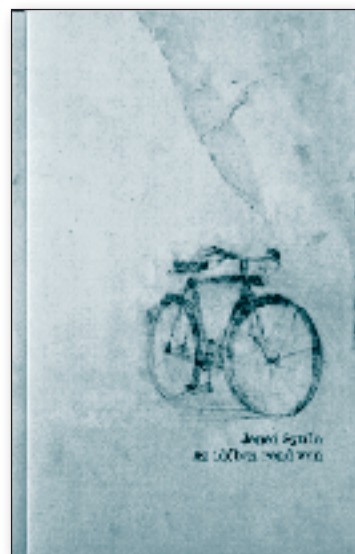
Jenei Gyula legújabb verseskötete életközépi léterzés terméke. A kötetbe foglalt negyvennégy vers számvető, élményösszegző írói gesztusról árulkodik. Az alkotások mintázatát az időegészen belüli időrendszerek többé-kevésbé megbízható referenciáinak bemutatása képezi. Az idő-tudással ősidők óta küzdelmet vív az ember. A különböző időképzetek közül leginkább mégis a személyes lét végével történő szembesüléskor torpan meg a tudat. Maga a rákérdezés a halál felől megközelítve (Vajon mennyi van még hátra?), illetve a jelenvaló lét felől nézve (Mennyi állhat még előttem?) egy zabolázatlanul működő, szubjektív időszerkezetet tükröz. A személyes létidőben működő időrend(etlenség) nyelvi leképezésének bonyolultságát az is okozza, hogy éppen a két alapvető támpont (születés és halál) esik kívül az emberi tudat megismerő tevékenységén, s a bemutatásban keserű egyértelműséggel válik nyilvánvalóvá a halálra való felkészülés képtelenségének botránja. Olyan ősi riadalommal szembesítenek a műalkotások, mint amilyen az öntudatra ébredés szakaszában éri az embert. Napjainkban a hét halált haló számítógépes figurák, a média halálhírozóne a megszokottság szintjére süllyeszti az elmúlást. Az ontológiai meghatározottságú léttragédia mibenléte elsősorban a magunkkal cipelt halálképpzettel történő szembesüléskor kapja vissza eredendő szerepét. Jenei Gyula önazonosnak vélhető narrátora az elmúlás jeleinek lenyomatairól készíti műalkotás-leltárt. A régi házfal, a repedésszerű járda, a barátok távozása, egy műalkotás, egy hangulat vagy akár egy szó is jelzés értékű szereppel rendelkezik. Ilyen az inhalál szó is, mely gyógyhatású gőz belegezését jelenti. A nyelvi jelek hihe-

Jenei Gyula:
Az időben rend van
Fiatal Írók Szövetsége,
Budapest, 2011

tetlen mértékben képesek alkalmazkodni a narrátor habitusához. Az inhalál szó például kettéválik egy prefixumként értelmezhető in szóelemre és a halál főnévre, mely birtokjeles formában patinás veretű, dallamos szerkezetet eredményez: „inhalálom inhalálo / ő halála”. Az igeiként és főnévként egyaránt viselkedő szó egyszerre rejti magában az élet és a halál jelentéstartományát. A sűrítésben megtapasztalt nyelvi, szemantikai lelemény sajátos vonása a kötet többi versének is, melyek végletekig redukáltak, vers formájú regényrészletekként hatnak. A szerkezetileg különálló textúrák koherenciáját a személyes időélmény többféle szempontú boncolgatása biztosítja: Egymásba „tolató időt” jelez a posztmodern ballada, múlt időt „kopog” az epigramma, tér időben jelenik meg a „múlt heti télből” a hóvirágot áruló, „fejkendős öregaszony”. A szubjektív időélményben „elrobognak, ellobognak / sárgán izzó évszakok”; a szabálytalan formájú haikuban „számolatlanul szállnak az évek”, az *Ok és okozat* című vers felcserélt idődimenziójában az okozat megelőzi az okot; a Kosztolányi-vers-átírat pedig előrevetíti a személyes lét végét: „megizzadtam, nyirkos lett lepedőm, / szobámban elfogyott a levegőm, / mint majd a végén” (*Hajnali éberség*). Egy modern, szerelmi románban az iwiwen megkeresett, 20 éve nem látott kedves „máris mosolyog” a „kristályfolyadékos képernyőről”. A gép által visszahozott múlt illúzióját a „digitális kép kinagyítható

részletei” rombolják le, melyek bemutatják (Vajda Jánost megidézve) a „verseny kacérkodó, huncut gödröcskén” kívül az idő lenyomatáról árulkodó szarkalábas arcot, melyet villoni gesztussal „leltároz” a versbeszélő (*Kereső*). Az időben érzékelhető diszharmóniát felerősíti a hétköznapi nyelvhasználat és az önreferenciális élmények létfilozófiai mélysége között húzódó látszólagos ellentét.

A korábban megjelent öt verseskötet viszonylatában nézve az *Időben rend van* esetében nem beszélhetünk alapvető költői szemléletváltásról. Meglepően új vonás viszont az anya haldoklását és a látogatásokat megörökítő fejezet (*Egy érzés leltározhatatlansága*), melyhez a kötet többi öt fejezete finoman kidolgozott motivikus hálózattal kapcsolódik. Az első és az utolsó versek (*Hajnali éberség*, *Ritmuszavar*) egymásba forduló szövegpántként fogják közre a kötet tartalmát. Az első versben bemutatott felriadás nyugtalanító lelkiállapota árnyként vetül a kötet többi versére, jelezvén, „megy minden tovább”, de az idő mindenben és mindenkin „betelik” majd. Nyugtalanítóak Verebes György festőművész alvó titánjai, Várszegi Tibor táncjátékának moz-

dulatai, Körömdi Lajos képversének ráktérképe vagy az S. Gy.-ről bemutatott pillanatkép, ahogy egy könyvhéten, „csontfém ruhában” ült „a napon egyedül / és öregén”, s hogy ta-

lán már nem vett magának másik öltönyt, „arra gondolt, / mennyi ruhája sorakozik / otthon a szekrényben. / s hogy talán már azokat sem” (*Ingek és öltönyök*). Elmúlásról szól a spleenes élethelyzet (*Belefárad*) poentírozott zárata is.

A kötet az anya haldoklását bemutató versekben tetőződik, majd a megisméltető éjszakai felriadás halálfélelemmel terhes bemutatásával záródik. A narrátor önmagát is mint bemutandó tárgyat kezeli, mégsem gondolnám, hogy a szerző-narrátor élményeinek szövegtükre feltétlenül garancia volna arra, hogy biográfiailag teljes mértékig lefedett megszólalásokról van szó, hiszen szerepjátszásról árulkodik a következő gondolat: „összegyűjtöd legszebb álarcaidat / mögöttük az arc a tiéd” (*Legszebb álarcai*).

A versszövegek önreflexív gondolatai eleve elutasítják az események tudattal történő objektíválhatóságát. A *Másként mesélnéd* című versben megszólított alany (a csatornaparttra bicikliző kedves) tudati működése másként rekonstruálná ugyanazokat az emlékeket: a hangulatokat, a szeretkezést megzavaró környezeti hatásokat. A valóság annyiban létezik, amennyit az én képes belőle tudomásul venni, tudatában „gombostűre tűzött” gyűjteményként leltározni. Ezek az elemek „tanulást adnak”, hogy „nincsen vissza / út”, az idő csak az emlékezésben és az újra megtörténő eseményekben képes visszafelé „tolatni”, a nagy időegész rendjét viszont semmi nem képes megbolygatni.

A kötet jól követhető időmintázatát számok, adatok biztosítják, ilyen a nagypapa házána építési éve, a szerzői életkor, az anya kora stb. A dokumentáló igényű biotextben szükséztan leképeződik a családi háttér néhány mozzanata is. A jelen pozíciójában látott narrátor gyerekkori emlékei később, az anya halálát követően kapnak jelentést, amikor a narrátor véglegesen megszűnik anya-gyerek kapcsolatban létezni. A versbeszélő jövője tehát megelőzi a múltját, így a majd jegyében halmozódnak fel a verselemek. A *Milyen lesz* című vers kérdése („ha majd meghalok / s lesz előtte még / töretlen tudatom / milyen lesz

a félelem...”) megisméltődik az anya haldoklásának leírásában.

Jenei Gyula versszövegei végleges elmúlásról beszélnek: „Minek is járunk / temetésre? A holttest sosem az, akit szerettünk, / akihez viszonyultunk. hisz addig vagyunk, / amíg a tudat” - olvasható egy korábbi, P. Z. halálára írt versben (*Nem maradt idő*). Ebből a létfilozófiából adódik a versvilágokból áradó idegenségérzet. Az anya idegen a saját halálában, a narrátor a halállal történő közvetlen szembesülésben, a régvolt szerelmekben, a hajnali éberségekben. Magát a nehezen szemantizálható létet is áthatja egyféle ontológiai magány („újra és újra érzem: milyen / magányosak vagyunk / e földi létben”). A kórházban haldokló, bepelenkázott testű anya is mint elidegenített lény jelenik meg. Távolról meg kell éreznünk a narrátorban egyféle meursault-i alkatot. Mikor Meursault meglátja az otthonban meghalt anyja tetemét, szeretet helyett idegenséget érez. Jenei narrátora lényegesen összetettebb érzésekkel rendelkezik. Ezek egy részét megnevezi, ám a nehezen leltározható érzések szöveggé alakítva jelennek meg. Az irtózáttal vegyes törődésről mégsem tudható, ösztönből, szeretetből, esetleg társadalmi elvárásoknak történő megfelelésből fakad-e. A narrátor a megkövesedett társadalmi szemlélettel szembeforduló önreflexiókban keres igazolást: „én nem tudom, / hogy szerettem-e, s hogy mennyire / talán úgy mint más, csak több bennem a kétely”. Tudjuk, a szeretet érdekből fakadó érték. (Ez még az Isstenhez fűződő viszonyban is tetten érhető.) De vajon képviselhet-e a haldokló értéket? Jenei szövegeinek beszélője nem tud hazudni. Az *Anyám* című versben József Attila-i őszinteséggel vetülnek ki a belső tartalmak: „anyám arca izzadt és zsíros. / amikor megcsókolom, zavar / hogy ragadós és nyirkos-hideg” (...) „Anyám nem / szép, nem is bölcs. Ha mondom neki / valamit, folyton visszakérdez // vagy másról beszél”. A sokféle helyzetben ábrázolt anyaképben megismerjük azt az anyát is, aki „süteményeket gyártott kilószámra”, hogy „legyen mit enni”, vagy ahogy „törött-görbe ujjával”

megsimogatta a gyereket... Amikor a narrátor a szenvedő anya fejére rakja a kezét, „ahogyan még sosem”, megtörténik a feloldódás a szeretetben, de a narrátort a vonat indulására figyelmezteti az óra, az objektív idő, mely rendteremtő meghatározottsággal van jelen a létben.

A haldokló (lelki)világába történő belépéssel a narrátor egyszerre éli önmaga és az anya életét. A „Jó lenne már, ha meghalnál, anyám” óhajban a szenvedő iránt érzett irgalom és a saját halálképpel kapcsolatos elgondolás fogalmazódik meg. A szoba sarkában lévő óriáspelenka-csomag látványa a születés képét hívja elő a versbeszélőben: „(két zárójel közé szültél / anyám)”. Kommunikációs eszközként a zárójelek általában az egészhez viszonyított mellékest zárják közre, ami akár el is hagyható anélkül, hogy az egész sérülne. Ezt és a hasonlóan könnyörtelen, jensei üzenetet nehéz tudomásul venni. „Kit anya szült, az mind csalódik végül” - perlekedő hang helyett a szerző-narrátor morális tartást igénylő, beletörődő magatartását tapasztaljuk meg. S végtére is létrejön az anya számára a papírsír, melyen a halálnak nincs hatalma, mert a műalkotás kívül helyezkedik a halálon. Az érzések gyűjteményében viszont még nincs elrendezett helye az anya hiányának.

Megejtő egyszerűség uralja a művilágot. Ismerősnek tűnnek a kisszerű helyzetek, például ahogy a nagybeteg anya az ápolónőknek akarja ajándékozni elhunyt férje használatlan öltönytadrágját, vagy ahogy a feleség „gyakorlatiasan” elhossa a meghalt anya után maradt párnát és a két takarót. A hiányzó reflexiók ellenére is tudjuk, az élőknek szükségük lehet az elhaltak után maradt holmikra.

Megrendítő élményt nyújthatnak a művek, és nem csak azok számára, akiknek „nem / délibábos költészet már a szarkaláb”. ■■■

■ **Bátorligeti Mária** (Bátorliget, 1954): Kisújszálláson középiskolai tanár, kritikus és esszéíró.